

Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας
Παιδαγωγική Σχολή
Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών
Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
*Πολιτισμικές Σπουδές, Σημειωτική και Επικοινωνία – Cultural Studies, Semiotics and
Communication*

**ΤΙΤΛΟΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ: «ΟΙ ΑΠΟΨΕΙΣ ΤΩΝ ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ
ΕΙΚΑΣΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ»**

“Kindergarten Teachers' Views on Visual Education in Preschool Education”.

ΜΑΡΙΑ ΜΗΤΣΙΑΔΗ

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ: ΙΦΙΓΕΝΕΙΑ ΒΑΜΒΑΚΙΔΟΥ, ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ ΠΤΝ του ΠΔΜ

ΜΕΛΗ ΤΡΙΜΕΛΟΥΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

ΑΡΓΥΡΙΟΣ ΚΥΡΙΔΗΣ, ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΤΕΠΑΕ, ΑΠΘ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΤΣΙΟΥΜΗΣ, ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΤΕΠΑΕ, ΑΠΘ

ΦΛΩΡΙΝΑ, ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2019

Copyright © Μαρία Μητσιάδη 2019

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. Allrightsreserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν στη χρήση της εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα. Οι απόψεις και τα συμπεράσματα που περιέχονται σε αυτό το έγγραφο εκφράζουν τον συγγραφέα και μόνο.

Όνοματεπώνυμο: Μαρία Μητσιάδη

A.E.M.: 844

Ηλεκτρονική διεύθυνση: mariamitsiadi@gmail.com

Έτος εισαγωγής: 2017

**Κατεύθυνση: Πολιτισμικές Σπουδές-Σημειωτική και
Επικοινωνία/Cultural Studies – Semiotics and Communication**

**Τίτλος διπλωματικής εργασίας: «Οι απόψεις των νηπιαγωγών για την Εικαστική
Αγωγή στην προσχολική εκπαίδευση»**

“Kindergarten Teachers' Views on Visual Education in Preschool Education”

Δηλώνω υπεύθυνα ότι η παρούσα εργασία δεν αποτελεί προϊόν λογοκλοπής, είναι προϊόν αυστηρά προσωπικής εργασίας, η βιβλιογραφία και οι πηγές που έχω χρησιμοποιήσει έχουν δηλωθεί κατάλληλα με παραπομπές και αναφορές. Τα σημεία όπου έχω χρησιμοποιήσει ιδέες, κείμενο ή/και πηγές άλλων συγγραφέων, αναφέρονται ευδιάκριτα στο κείμενο με την κατάλληλη παραπομπή και η σχετική αναφορά περιλαμβάνεται στο τμήμα των βιβλιογραφικών αναφορών με πλήρη περιγραφή. Επισημαίνεται πως η συγκεκριμένη επιλογή βοηθά στον περιορισμό της λογοκλοπής, διασφαλίζοντας έτσι το/τη συγγραφέα.

Ημερομηνία 16 - 1 - 2019

Η δηλούσα

Μαρία Μητσιάδη

ΑΙΤΗΣΗ

Αρ. συνεδρίασης
ΓΣΕΣ*.....

ΕΠΩΝΥΜΟ: Μητσιάδη

ΟΝΟΜΑ: Μαρία

ΠΑΤΡΩΝΥΜΟ: Φώτιος

A.E.M.: 844

Τηλέφωνα: 23850 29283, 6977 254584

E-mail: mariamitsiadi@gmail.com

Μεταπτυχιακή φοιτήτρια

Κατεύθυνση: Επιστήμες της Αγωγής-
Πολιτισμικές Σπουδές- Σημειωτική και
Επικοινωνία

Έτος εισαγωγής: 2017-2018

Φλώρινα, 16/1 /2019

Προς

Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας

Τμήμα Νηπιαγωγών

Γ. Σ. Ε.Σ.

Παρακαλώ να κάνετε δεκτή την αίτηση για
έγκριση του θέματος της μεταπτυχιακής
διπλωματικής εργασίας (αναγραφή στην
ελληνική και αγγλική γλώσσα): **«Οι απόψεις
των νηπιαγωγών για την Ευκαστική Αγωγή
στην προσχολική εκπαίδευση».**
**"Kindergarten Teachers' Views on
Visual Education in Preschool
Education".**

με επιβλέπουσα καθηγήτρια την Ιφιγένεια
Βαμβακίδου, Καθηγήτρια ΠΤΝ/ΠΔΜ.

Β' βαθμολογητή τον Αργύριο Κυρίδη,
Καθηγητή ΤΕΠΑΕ/ΑΠΘ και

Γ' βαθμολογητή τον Κωνσταντίνο Τσιούμη,
Καθηγητή ΤΕΠΑΕ/ΑΠΘ

Με εκτίμηση

(υπογραφή)

Ευχαριστίες

Μετά το πέρας της παρούσας διπλωματικής εργασίας, αισθάνομαι την ανάγκη να ευχαριστήσω θερμά όσους συνέβαλαν στη διεξαγωγή και ολοκλήρωσή της. Η διπλωματική αυτή έγινε με τη συνεισφορά συγκεκριμένων ανθρώπων, οι οποίοι συνδέονται άμεσα ή έμμεσα με αυτή την προσπάθεια.

Αρχικά, θα ήθελα να ευχαριστήσω την κυρία Βαμβακίδου Ιφιγένεια, διευθύντρια του μεταπτυχιακού προγράμματος, για τις δημιουργικές και ευχάριστες ώρες που μας χάρισε, κατά τη διάρκεια των μαθημάτων, καθώς και για την κατανόηση που έδειχνε απέναντι στα προβλήματά μας. Επίσης, θα ήθελα να την ευχαριστήσω και για την πολύτιμη συμβολή της, την αμέριστη βοήθειά της και την καθοδήγηση που μου προσέφερε καθ' όλη τη διάρκεια εκπόνησης της εργασίας μου ως επιβλέπουσα καθηγήτρια. Ευχαριστίες οφείλω, επίσης και στα δύο μέλη της τριμελούς επιτροπής, τον κύριο Αργύριο Κυρίδη και τον κύριο Κωνσταντίνο Τσιούμη, που αφιέρωσαν τον πολύτιμο χρόνο τους στην εργασία μου.

Επιπλέον, οφείλω ένα μεγάλο «ευχαριστώ» στους εκπαιδευτικούς της προσχολικής εκπαίδευσης που δέχθηκαν με χαρά να συμπληρώσουν τα ερωτηματολόγια και με βοήθησαν να φέρω εις πέρας την έρευνα.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένειά μου, καθώς και την αγαπημένη μου φίλη, Νίκη Κολτσάκη, γιατί «στάθηκαν δίπλα μου» σε αυτό το δύσκολο έργο.

Περίληψη

Στην παρούσα εργασία ανιχνεύουμε τις απόψεις των νηπιαγωγών για την εικαστική αγωγή στο νηπιαγωγείο και ειδικότερα τον τρόπο με τον οποίο υλοποιούνται οι εικαστικές δραστηριότητες. Αιτία για τη ενασχόλησή μας με το συγκεκριμένο θέμα αποτέλεσε η διαπίστωση ότι τα εικαστικά είναι από τις πλέον ευχάριστες δράσεις των παιδιών, τα οποία ζωγραφίζουν κάθε μέρα στο νηπιαγωγείο. Όμως, αυτό δεν αρκεί, για να επιτευχθεί η εικαστική αγωγή στην προσχολική εκπαίδευση. Διερευνήσαμε τις απόψεις 124 νηπιαγωγών για την εικαστική αγωγή και τα αποτελέσματα κατέγραψαν ότι οι εικαστικές τέχνες δε θεωρούνται απαραίτητες για την ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών, όπως επίσης ότι τα επιστημονικά πεδία θεωρούνται σημαντικότερα των τεχνών. Παρότι το αναλυτικό πρόγραμμα για το νηπιαγωγείο αναφέρεται με λεπτομέρειες στον τρόπο υλοποίησης εικαστικών δραστηριοτήτων, εν τούτοις πολλοί νηπιαγωγοί παραδέχτηκαν ότι δεν το έχουν μελετήσει. Τα αποτελέσματα της έρευνας καταδεικνύουν ένα μεγάλο κενό στον κλάδο των εκπαιδευτικών της προσχολικής εκπαίδευσης για τη σημαντικότητα των εικαστικών τεχνών και την αναγκαιότητα της συνεχούς επιμόρφωσης για την εικαστική αγωγή και την υλοποίηση ποιοτικών εικαστικών δραστηριοτήτων.

Λέξεις – κλειδιά: Εικαστική Αγωγή, Διαθεματικότητα, Αναλυτικό Πρόγραμμα, Αισθητική Παιδεία.

ABSTRACT

The subject of this research is the views of kindergarten teachers about the art education in kindergarten and, in particular, the way art activities are implemented. The reason deciding to work on this subject was the observation that the visual arts are among the most enjoyable actions of the children, who paint every day in kindergarten. However, this is not enough to achieve art education in pre-school education. We investigated the views of 124 kindergarten teachers on visual arts, and the results noted that visual arts are not considered necessary for the development of children as a whole, and that scientific fields are considered to be more important than arts. Although the curriculum for kindergarten is detailed in the way of visual arts activities, many nursery teachers admit that they have not studied it. Results of the research show a large gap in the pre-school education sector in regard with the importance of visual arts, the necessity of continuous training on visual arts and the implementation of quality visual arts activities.

Keywords: Visual Art, Interdisciplinary, Curriculum, Aesthetic Education.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	10
1. Η γενική διατύπωση της έρευνας.....	10
1.2. Η σημασία της έρευνας	11
1.3. Σκοπός, Επιμέρους Στόχοι, Ερωτήματα και Υπόθεση της έρευνας.....	11
2. Η Παρούσα Εργασία.....	13

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

1ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

1. Οι Εικαστικές Τέχνες.....	15
1.1. Τι είναι οι Εικαστικές Τέχνες.....	15
1.2. Οι Εικαστικές Τέχνες και η Αγωγή	16
1.2.1. Τα Εικαστικά και το παιδί.....	20
1.2.2. Η Δημιουργική πορεία του παιδιού.....	24
1.2.2.1. Τα Στάδια του παιδικού σχεδίου.....	24
1.2.2.2. Κυρίαρχοι Τρόποι Εικαστικής Έκφρασης.....	29

2ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

2. Γενικά	32
2.1. Η Εικαστική Αγωγή στην Προσχολική Εκπαίδευση.....	33
2.1.1. Η Εικαστική Αγωγή από το 1896 μέχρι το 1962.....	33
2.1.2. Η Εικαστική Αγωγή από το 1980 μέχρι σήμερα.....	34

3ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

3. Η Διδακτική της Τέχνης.....	41
3.1. Η Διδασκαλία της Τέχνης.....	45
3.2. Ο Ρόλος του Παιδαγωγού.....	49

3.3. Αποτελέσματα.....	52
------------------------	----

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

4ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

4. Η Έρευνα	54
4.1. Η σημασία της Έρευνας	54
4.1.2. Σκοπός, Επιμέρους Στόχοι, Ερωτήματα και Υπόθεση της έρευνας.....	54
4.1.3. Το Ερευνητικό Εργαλείο Συλλογής των Δεδομένων	56
4.1.4. Ο Πληθυσμός και το Δείγμα της Έρευνας.....	57

5ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

5. Αποτελέσματα της Έρευνας	58
5.1. Ποσοτική Ανάλυση.....	58
5.2. Ποιοτική Ανάλυση	72
ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ – ΣΥΖΗΤΗΣΗ	76

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία.....	79
Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία.....	81
Ηλεκτρονική Βιβλιογραφία.....	82
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	84
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1. Το Ερωτηματολόγιο	84
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2. Καταγραφή των αποτελεσμάτων	87

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η κύρια αιτία που διερευνούμε τις απόψεις των εκπαιδευτικών για την εικαστική αγωγή στην προσχολική εκπαίδευση, είναι το φαινόμενο που παρατηρείται στο νηπιαγωγείο σύμφωνα με το οποίο: οι εκπαιδευτικοί της προσχολικής εκπαίδευσης θεωρούν στην πλειοψηφία τους ότι σε καθημερινή βάση υλοποιούν εικαστικές δραστηριότητες. Όμως, οι δραστηριότητες που υλοποιούνται, γίνονται χωρίς μεθοδολογικό σχεδιασμό και χωρίς να λαμβάνονται υπόψη οι άξονες που προτείνονται στο αναλυτικό πρόγραμμα σπουδών για τα εικαστικά. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, τα παιδιά στο νηπιαγωγείο καθημερινά να ζωγραφίζουν και να χρησιμοποιούν πολλά εργαλεία των εικαστικών τεχνών, αλλά να μην υλοποιούν αυθεντικές εικαστικές δράσεις, παρά μόνο ως συμπλήρωμα για τα υπόλοιπα γνωστικά πεδία π.χ. να φτιάξουν μια μακέτα σε ένα πρόγραμμα περιβαλλοντικής αγωγής, να φτιάξουν ένα εργοστάσιο και αυτή τη δράση την αποκαλούν εικαστική.

Η παραπάνω διαπίστωση αποτέλεσε την αφορμή να προσπαθήσουμε να πείσουμε την εκπαιδευτική κοινότητα να δει με άλλα μάτια την εικαστική αγωγή. Να προβληματιστούμε δηλαδή, για το φαινόμενο, στο οποίο, η πλειοψηφία των νηπιαγωγών σχεδιάζει και υλοποιεί εικαστικές δραστηριότητες δίνοντας προσοχή και έμφαση μόνο στη φάση της δημιουργίας των παιδιών και όχι στην εικαστική αγωγή στο νηπιαγωγείο (Kool, 1997). Οι διαπιστώσεις και οι προβληματισμοί που αναφέρθηκαν προτύτερα, μας ώθησαν να διερευνήσουμε τις απόψεις των νηπιαγωγών για την εικαστική αγωγή στην προσχολική εκπαίδευση, να καταγράψουμε την καθεστηκυία κατάσταση και να προτείνουμε δημιουργικούς τρόπους προσέγγισης των εικαστικών μέσα από αυθεντικές και ποιοτικές εικαστικές δραστηριότητες.

Στη συνέχεια θα παρουσιάσουμε το ερευνητικό πρόβλημα που μας απασχόλησε, τα ερωτήματα, τις υποθέσεις, τους στόχους και το περιεχόμενο του ερευνητικού μας σχεδίου, καθώς και τη διάρθρωση και δομή της παρούσας εργασίας.

1. Η γενική διατύπωση της έρευνας

Η προαναφερόμενη διαπίστωση, ότι οι νηπιαγωγοί υλοποιούν εικαστικές δραστηριότητες κυρίως ως προς το δημιουργικό και κατασκευαστικό μέρος και παραμελούν γενικότερα την εικαστική αγωγή, μας προβλημάτισε και θέσαμε το

κύριο δεδομένο της έρευνας το οποίο είναι: ο τρόπος διαπραγμάτευσης των εικαστικών δραστηριοτήτων στο νηπιαγωγείο. Αντικείμενο της έρευνας είναι: *οι απόψεις των εκπαιδευτικών της προσχολικής εκπαίδευσης για την εικαστική αγωγή και κατά πόσο χρησιμοποιούν τις εικαστικές τέχνες ως πολιτισμικό εργαλείο για την καλλιέργεια της αισθητικής αγωγής.*

Για το λόγο αυτό, προβήκαμε σε έρευνα, για να καταγράψουμε τη γνώμη των νηπιαγωγών, έτσι ώστε να έχουμε μια πιο ξεκάθαρη εικόνα για τον τρόπο με τον οποίο υλοποιούνται οι εικαστικές δραστηριότητες μέσα στην τάξη.

1.2. Η σημασία της έρευνας

Η έρευνα θα συμβάλλει:

- α. Στην ανάδειξη των εικαστικών τεχνών
- β. Στην αξιοποίηση της εικαστικής αγωγής στο νηπιαγωγείο
- γ. Στη δημιουργία ολοκληρωμένων προγραμμάτων εικαστικής αγωγής,

1.3. Σκοπός, Επιμέρους Στόχοι, Ερωτήματα και Υπόθεση της έρευνας

Απαραίτητη προϋπόθεση πριν από το σχεδιασμό της έρευνας είναι να ξεκαθαρίσουμε και να θέσουμε τους στόχους της έρευνας, οι οποίοι θα καθορίσουν και τα επόμενα βήματά μας και είναι οι εξής:

Σκοπός της έρευνας

Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι η διερεύνηση των απόψεων των νηπιαγωγών για τη χρήση των εικαστικών τεχνών ως πολιτισμικό εργαλείο ανάπτυξης και καλλιέργειας της κουλτούρας και όχι μόνο ως «συμπλήρωμα» σε διαθεματικές δραστηριότητες.

Επιμέρους στόχοι της έρευνας

Οι επιμέρους στόχοι της έρευνας είναι:

A. Η διερεύνηση του τρόπου εφαρμογής των εικαστικών δραστηριοτήτων μέσα στη μαθησιακή διαδικασία.

Β. Η διερεύνηση της συσχέτισης των εικαστικών δραστηριοτήτων με τους άξονες της εικαστικής αγωγής του ΔΕΠΠΣ.

Ερωτήματα της έρευνας

Στην παρούσα έρευνα θέτουμε τα ερωτήματα-υποθέσεις, τα οποία στη συνέχεια θα πρέπει να απαντηθούν με την ολοκλήρωσή της και είναι τα εξής:

Α. Θεωρούν οι νηπιαγωγοί ότι η εικαστική αγωγή είναι σημαντική για την ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών;

Β. Υλοποιούν οι νηπιαγωγοί εικαστικές δραστηριότητες σύμφωνα με τους άξονες της εικαστικής αγωγής, έτσι όπως περιγράφονται μέσα στο ΔΕΠΠΣ;

Γ. Χρησιμοποιούν οι νηπιαγωγοί τα εικαστικά για τη συμπλήρωση διαθεματικών δραστηριοτήτων και όχι για τους στόχους της εικαστικής αγωγής;

Δ. Ο τρόπος με τον οποίο υλοποιούν οι νηπιαγωγοί τις εικαστικές δραστηριότητες, ακολουθεί τις προτάσεις του αναλυτικού προγράμματος για την προσχολική εκπαίδευση;

Υπόθεση της έρευνας

Μελετώντας τους στόχους και τα ερωτήματα που προέκυψαν, και προσπαθώντας να δώσουμε απαντήσεις, διατυπώσαμε την εξής γενική υπόθεση:

«Εάν αποσαφηνιστούν οι ερμηνείες και παρερμηνείες που αφορούν στην εικαστική αγωγή και στην υλοποίηση εικαστικών δραστηριοτήτων, θα πείσουμε τους εκπαιδευτικούς να οργανώνουν, σχεδιάζουν και υλοποιούν δραστηριότητες σύμφωνες με τους άξονες της εικαστικής αγωγής που αφορά στην προσχολική εκπαίδευση.»

Για να επαληθεύσουμε την υπόθεσή μας, κρίθηκε αναγκαίο να καθορίσουμε λεπτομερώς τα ερωτήματα που έπρεπε να απαντήσουν οι νηπιαγωγοί.

Στη συνέχεια της εργασίας μας, θα παρουσιάσουμε την πορεία όλης της έρευνας, αρχίζοντας από το θεωρητικό πλαίσιο, το οποίο αποτέλεσε τη βάση στην οποία στηριχθήκαμε για την επαλήθευση της γενικής μας υπόθεσης.

2. Η παρούσα Εργασία

Το θεωρητικό πλαίσιο, ο σχεδιασμός και η εφαρμογή του ερευνητικού σχεδίου, καθώς και τα αποτελέσματα αυτού, αποτελούν το βασικό περιεχόμενο της έρευνας. Αναλυτικότερα, η διάρθρωση της παρούσας εργασίας είναι σχεδιασμένη και δομημένη ως εξής:

1^ο Κεφάλαιο: Στο 1^ο κεφάλαιο, παρουσιάζουμε γενικά το πεδίο των εικαστικών τεχνών (τι θεωρείται Τέχνη, τι προσφέρουν οι εικαστικές τέχνες στην ανάπτυξη του πολιτισμού), καθώς επίσης, και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της εικαστικής αγωγής και τη σημασία αυτής στην ολόπλευρη ανάπτυξη του παιδιού.

2^ο Κεφάλαιο: Στο 2^ο κεφάλαιο παραθέτουμε τη θέση που αποδίδουν στην Εικαστική Αγωγή τα αναλυτικά προγράμματα προσχολικής εκπαίδευσης από την ίδρυση του νέου ελληνικού κράτους, και τη θέση της εικαστικής αγωγής μέσα στο εκπαιδευτικό σύστημα.

3^ο Κεφάλαιο: Στο 3^ο κεφάλαιο παραθέτουμε θέματα που αφορούν στη Διδακτική των Εικαστικών Τεχνών, καθώς και το σημαίνοντα ρόλο του παιδαγωγού.

4^ο κεφάλαιο: Στο 4^ο κεφάλαιο παρουσιάζουμε τη μεθοδολογία του ερευνητικού σχεδίου, το ερευνητικό εργαλείο συλλογής των δεδομένων, τον πληθυσμό και το δείγμα της έρευνας.

5^ο κεφάλαιο: Στο 5^ο κεφάλαιο παρουσιάζουμε την ποσοτική και ποιοτική ανάλυση των δεδομένων.

Και στο τελευταίο κεφάλαιο προβαίνουμε σε ποιοτικές παρατηρήσεις – συζήτηση με αφορμή τα κυριότερα αποτελέσματα της έρευνας.

Για την καλύτερη οργάνωση του υλικού που χρησιμοποιήσαμε στην έρευνα, παραθέτουμε στο τέλος της εργασίας το Παράρτημα της Έρευνας το οποίο περιλαμβάνει την καταγραφή και την κωδικοποίηση των απαντήσεων των ερωτηματολογίων από τους εκπαιδευτικούς της προσχολικής ηλικίας.

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Το θεωρητικό πλαίσιο αποτελείται από 3 κεφάλαια, τα οποία θεωρούμε ότι είναι αναγκαία, για να πλαισιώσουν το ερευνητικό μας σχέδιο και να του προσδώσουν επιστημονική εγκυρότητα. Είναι απαραίτητο να γνωρίζουμε προηγούμενες έρευνες και απόψεις επιστημόνων για τη σημαίνουσα αξία της Εικαστικής Αγωγής. Έτσι, τα κεφάλαια που παρουσιάζουμε έχουν ως περιεχόμενο:

Κεφάλαιο 1: Στο 1^ο κεφάλαιο παραθέτουμε γενικά την ορολογία των εικαστικών τεχνών, καθώς, επίσης και απόψεις καλλιτεχνών και επιστημόνων για το τι είναι Τέχνη και πιο συγκεκριμένα, ποιες θεωρούνται Εικαστικές Τέχνες και ποια η συνεισφορά τους στον πολιτισμό και την κουλτούρα. Επίσης, παρουσιάζουμε και αναλύουμε τη σχέση των εικαστικών τεχνών με το παιδί, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της εικαστικής αγωγής και τη σημασία της στην ολόπλευρη ανάπτυξη του παιδιού.

Κεφάλαιο 2: Σε αυτό το κεφάλαιο παραθέτουμε τη θέση που αποδίδουν στην Εικαστική Αγωγή τα αναλυτικά προγράμματα προσχολικής εκπαίδευσης από την ίδρυση του νέου ελληνικού κράτους, και τη θέση της εικαστικής αγωγής μέσα στο εκπαιδευτικό σύστημα.

Κεφάλαιο 3: Στο 3^ο κεφάλαιο παραθέτουμε θέματα που αφορούν στη Διδακτική των Εικαστικών Τεχνών, καθώς και το σημαίνοντα ρόλο του παιδαγωγού στην οργάνωση και υλοποίηση ποιοτικών εικαστικών δραστηριοτήτων στο νηπιαγωγείο.

1^ο Κεφάλαιο: Οι Εικαστικές Τέχνες

Οι Εικαστικές Τέχνες είναι ενσωματωμένες στην καθημερινή μας ζωή και θεωρούνται ως **πολιτισμικό «κεφάλαιο»** της κοινωνίας μας. Αποτελούν αναπόσπαστο μέρος του παγκόσμιου πολιτισμού και απαιτούν διανοητικές λειτουργίες, όπως *αντίληψη, μνήμη, σχηματισμό ποικίλων εννοιών, εμπειρική και επιστημονική γνώση*, και επιπλέον, σύμφωνα με τον Gombrich (1994), υπάρχουν παντού και κατακλύζουν τη ζωή μας. Οι απαρχές των εικαστικών τεχνών φθάνουν μέχρι τις απεικονίσεις των πρωτόγονων ανθρώπων. Ιστορικοί της Τέχνης, όπως οι: Gombrich (1982), Rind (1945, 1969), Nicholas (2004), Smith (2006), Στεφανίδης (1994), Χαραλαμπίδης (1990) κ.ά., *πρεσβεύουν* ότι όπου υπάρχει άνθρωπος, υπάρχει και κάποια μορφή τέχνης που δημιουργήθηκε για να καλύπτει πρακτικές ανάγκες αλλά και τη φυσική έλξη των ανθρώπων προς την ομορφιά και την αισθητική απόλαυση.

1.1. Τι είναι οι Εικαστικές Τέχνες

Ως Εικαστικές τέχνες συνηθέστερα θεωρούνται η ζωγραφική, η γλυπτική και η χαρακτηριστική. Οι σύγχρονες όμως αναζητήσεις των καλλιτεχνών εντάσσουν στα πλαίσια του όρου «εικαστικές τέχνες», επιπλέον και τις κατασκευές, τις εγκαταστάσεις, το happening, την performance, τη videoart κ.ά..

Ο John Κόνσταμπλ, (στο: MacDonald, 1993) υποστηρίζει ότι η ζωγραφική θα πρέπει να θεωρείται μια επιστήμη που ερευνά τους νόμους της φύσης. Ο καλλιτέχνης άλλωστε μπορεί να δουλέψει μόνο με εκείνα τα χαρακτηριστικά της φύσης τα οποία ο εγκέφαλός του μπορεί πράγματι να δει. Η τέχνη δεν είναι προϊόν της φύσης αλλά προϊόν της ανθρώπινης ενέργειας. Είναι κάτι το πολύ πλουσιότερο και εσωτερικότερο από την απλή μηχανική εκτέλεση, είναι πνευματική ενέργεια και ως εκ τούτου περιεχόμενό της είναι όλος ο πνευματικός κόσμος του ανθρώπου (MacDonald, 1993). Το ταλέντο και η ιδιοφυΐα χρειάζονται πολλή σκέψη και στοχασμό και επιπλέον

άσκηση και δεξιότητα για την καλλιτεχνική παραγωγή. Τα σχήματα, οι κινήσεις, τα χρώματα και οι αναλογίες των σωμάτων μόλις παρουσιαστούν, προκύπτει αναγκαστικά μια ομορφιά ή ασχήμια. Το πνεύμα έχει το δικό του μάτι. Η αρμονία των μερών ενός συνόλου καθιστά κάθε αρμονικό σύνολο ωραίο ή αγαθό και η ομορφιά δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς αλήθεια και η αλήθεια χωρίς ομορφιά (MacDonald, 1993).

Ο Descartes θεωρεί ότι οι νόμοι που διέπουν την τέχνη υπάρχουν αντικειμενικά στη φύση των πραγμάτων και ο καλλιτέχνης δε χρειάζεται να τους επινοήσει, αλλά μόνο να τους ανακαλύψει (MacDonald, 1993).

Σύμφωνα με την Παρισάκη, μέσα από τις Εικαστικές Τέχνες ο άνθρωπος επικοινωνεί, δημιουργεί και διατηρεί τον πολιτισμό και το περιβάλλον του. Η τέχνη είναι η σύνθεση της αλήθειας και της ομορφιάς. Οι καλλιτέχνες βρίσκονται ανάμεσα στη γνώση και το συναίσθημα, στην επιστήμη και την Αισθητική, με την οποία ευφραίνεται η ψυχή και ο νους (Παρισάκη, 2004). Και τελικά η Τέχνη είναι «πολλά». Είναι Ιδέα, είναι Σκέψη, είναι Ψυχή, είναι Ωραιότητα, είναι επιστημονικές μελέτες, είναι η φύση και οι μεταφυσικές αναζητήσεις, είναι Δημιουργία.

Ο Χατζηκυριάκος-Γκίκας περιγράφει την Τέχνη μέσα από τη μοναδική ομορφιά του τοπίου, της φύσης και των ανθρώπινων δημιουργημάτων: *«Γυρνώντας ο καλλιτέχνης μαζί με τον Le Corbusier, από ένα συνέδριο, αντίκρισαν στην είσοδο του λιμανιού, τις γειτονιές του Πειραιά και θαμπώθηκαν από την ικανότητα του λαϊκού τεχνίτη να δημιουργεί το μέγιστο από το ελάχιστο, αλλά και να εναρμονίζει την τεχνική με τη φύση: «Σπιτάκια και χαμόσπιτα της Πειραιϊκής, σπαρακτικά κολλημένα απάνω στον κίτρινο βράχο, φαγωμένα από τον ήλιο και τη θάλασσα. Ούτε ένα δέντρο, ούτε μια πρασινάδα, ούτε ένα χτυπητό χρώμα. Και από κει, βγαίνει ένα σπαρακτικό καρδιοχτύπι, κάποιο φωτοστέφανο αθανασίας, κάτι το αιώνιο. Και μήπως, τι να πεθάνει; Η σκόνη; ο ήλιος; ο βράχος, η θάλασσα; τα βουνά; Εδώ γίνεται το μεγαλύτερο σκηνικό εφέ με τα λιγότερα μέσα και το μίνιμουμ της δαπάνης. Αυτός είναι και ο ορισμός της πραγματικής τέχνης»* (Χατζηκυριάκος-Γκίκας, 1987:121, στο: Ζωγράφος & Κωτσαλίδου, 2016).

1.2. Οι Εικαστικές Τέχνες και η Αγωγή

Παρότι οι Εικαστικές Τέχνες δεν κατέχουν τη θέση που τους αξίζει μέσα στην εκπαίδευση, εν τούτοις είναι αναμφισβήτητη η προσφορά της Εικαστικής Αγωγής

στην ολόπλευρη ανάπτυξη του παιδιού και στην πνευματική καλλιέργεια του ανθρώπου (Κωτσαλίδου, 2014). Σύμφωνα με το Μαγουλιώτη (1989), με τη φαντασία, το παιδί, συλλαμβάνει πρωτότυπες ιδέες, με τολμηρούς συνδυασμούς από στοιχεία των εμπειριών του και από νέες δημιουργημένες μορφές. Το παιδί, από τη στιγμή της γέννησής του διαθέτει μια έμφυτη τάση και ανάγκη να εξερευνήσει και να γνωρίσει το περιβάλλον του. Γι' αυτό το σκοπό, «εξερευνά» πρωτίστως τα παιχνίδια του, διαλύοντας και ξανά συναρμολογώντας τα, ή άλλες φορές, δημιουργεί κατασκευές από διάφορα άλλα αντικείμενα, άσχετα μεταξύ τους (Μαγουλιώτης, 1989).

Η Εικαστική Αγωγή καλύπτει την παραπάνω ανάγκη του παιδιού και επιτυγχάνει τη μύηση του νέου ανθρώπου στη δημιουργική διαδικασία μέσα από την πράξη. Η πράξη της δημιουργίας προσφέρει ένα νέο τρόπο όρασης. Μαθαίνει στο παιδί να συλλαμβάνει τον κόσμο που το περιβάλλει πολυδιάστατα, μέσα από τη Μορφή, το Σχήμα, το Χώρο και την Κίνηση. Κάθε παιδί που δημιουργεί, αισθάνεται τον ενθουσιασμό της ελεύθερης έκφρασης και κινητοποιεί τη γονιμοποίηση της φαντασίας, της γνώσης, του ψυχισμού και της δεξιότητας. Ταυτόχρονα, η διδασκαλία της τέχνης στο σχολείο αναπτύσσει την κοινωνικότητα και ξεπερνά τον ατομικισμό, αφού αποκλείει το στοιχείο της απόρριψης και παροτρύνει την ενεργή συμμετοχή και συνεργασία. Η τέχνη είναι *«τόπος ελευθερίας και έκφρασης όσο και τόπος συνάντησης με τους άλλους»*, γι' αυτό πρέπει να λάβει τη θέση που της αξίζει στο σχολείο (Αφεντάκης-Δανασσής, 1997).

Ο Κόφφας πρεσβεύει ότι οι δραστηριότητες αισθητικής αγωγής, βοηθούν τα παιδιά να βιώσουν ανώτερες και πανανθρώπινες αξίες, να καλλιεργηθούν πολλές διαστάσεις της ευαισθησίας τους, τόσο απέναντι στην ομορφιά, την τάξη, και την αρμονία, όσο και στην ειρηνική ζωή, τον πολιτισμό, τον άνθρωπο, τον όμορφο και ηθικό κόσμο. Ιδιαίτερα με την εικαστική αγωγή αναπτύσσονται οι δημιουργικές και καλλιτεχνικές δυνάμεις των παιδιών και ευνοείται η αισθητική τους κρίση, δηλαδή η ικανότητα να κρίνουν, να αξιολογούν την ομορφιά, το ωραίο, όπου κι αν το βρίσκουν, είτε στη φύση είτε στα έργα τέχνης (Κόφφας, 1994).

Στον κοινωνικό ρόλο της τέχνης αναφέρεται επίσης, ο αμερικάνικος Διεθνής Οργανισμός Εκπαίδευσης μέσω της Τέχνης (National Art Education Association ή NAEA 1996) και υπογραμμίζει μεταξύ άλλων, *ότι η εκπαιδευτική επιτυχία των παιδιών μας εξαρτάται από τη δημιουργία μιας κοινωνίας που θα είναι*

εγγράμματη, αλλά και γεμάτη φαντασία, ανταγωνιστική, αλλά και δημιουργική. Η εικαστική τέχνη δημιουργεί κουλτούρες και χτίζει πολιτισμούς, άρα έχει και πολιτιστική προσφορά. Επιπλέον, σημειώνει, μεταξύ άλλων, ότι το μάθημα της εικαστικής τέχνης παρέχει στους μαθητές τρόπους να αντιλαμβάνονται τις ανθρώπινες εμπειρίες, παρελθοντικές και παροντικές, τους μαθαίνει να προσαρμόζονται και να σέβονται τους διαφορετικούς τρόπους σκέψης και πράξης, να μοιράζονται τις ιδέες τους και τα συναισθήματά τους με πολλούς τρόπους (Ζωγράφος & Κωτσαλίδου, 2016).

Το υπουργείο παιδείας, το 2009, ανακοίνωσε ότι η εικαστική αγωγή δε γίνεται για να μάθουν οι νέοι να ζωγραφίζουν καλύτερα. Με την εικαστική αγωγή, όταν παρέχεται σωστά (βασικές προσπάθειες), δημιουργούνται άνθρωποι ολοκληρωμένοι, με σκέψη και φαντασία, που να ανταποκρίνονται στις πραγματικές ανάγκες της ζωής. Ο ρόλος της καλλιτεχνικής παιδείας θεωρείται αναντικατάστατος για την εξέλιξη του ανθρώπου ως βιολογικής-κοινωνικής οντότητας. ***Η υποβάθμιση της τέχνης σαν παιδαγωγικό μέσο, αλλοιώνει και περιορίζει τη δημιουργική δράση, με συνέπεια μια σειρά από ικανότητες που χαρακτηρίζουν τον άνθρωπο να καταδικάζονται σε υπολειτουργία μέχρι και εξαφάνιση*** (Αισθητική Αγωγή και σχολείο, 2009).

Στο αναλυτικό πρόγραμμα σπουδών των Εικαστικών του ελληνικού Παιδαγωγικού Ινστιτούτου (2003), ο γενικός σκοπός του μαθήματος της Εικαστικής Αγωγής ερμηνεύεται ως η γνώση των εικαστικών τεχνών, η εμπάθυνση σε αυτές και η απόλαυσή τους *«μέσα από ισόρροπες δραστηριότητες έρευνας και δημιουργίας έργων, αλλά και μέσα από τη γνώση και κατανόηση του φαινομένου της τέχνης, ώστε να καλλιεργηθεί ο μαθητής ως δημιουργός και φιλότεχνος θεατής»* (ΑΠΣ Εικαστικών, σελ. 97). Παίρνοντας λοιπόν, μέρος τα παιδιά σε μια εικαστική δραστηριότητα, γνωρίζουν και χρησιμοποιούν ποικίλα υλικά, εργαλεία και μέσα και κυρίως, καλλιεργείται η δημιουργικότητα, η κριτική τους ικανότητα, η δυνατότητα ανάλυσης έργων τέχνης και κατανοούν το φαινόμενο της τέχνης γενικότερα, αντιλαμβάνονται την πολιτιστική της διάσταση και τη συμβολή των τεχνών στον πολιτισμό, διαχρονικά και συγχρονικά.

Πολλοί εικαστικοί και παιδαγωγοί θεωρούν ότι το μάθημα των εικαστικών παρέχει στο παιδί οφέλη προσωπικά (αναπτύσσει τις δεξιότητες και τη δημιουργικότητά του), κοινωνικά (μαθαίνει να συνεργάζεται), πολιτιστικά (αποκτά

καλλιέργεια και πολιτισμική ταυτότητα) και περιβαλλοντικά (αποκτά επαφή με τη φύση) και σύμφωνα με τα παραπάνω, το σχολείο, παράλληλα και ταυτόχρονα με τους άλλους γενικούς σκοπούς και επιδιώξεις σχετικά με τους τομείς ανάπτυξης του παιδιού, οφείλει να υποβοηθήσει το παιδί να αναπτυχθεί και αισθητικά.

Η σημασία της αισθητικής αγωγής είναι εξαιρετικά μεγάλη και συμβάλλει αποφασιστικά στη σφαιρική και πολύπλευρη ανάπτυξη της προσωπικότητας του παιδιού, γιατί δεν εξυπηρετεί μόνο καθαρά καλλιτεχνικούς σκοπούς, αλλά ταυτόχρονα και ψυχοπαιδαγωγικούς. Με τις ποικίλες δραστηριότητες αισθητικής αγωγής, αφυπνίζεται και καλλιεργείται η δημιουργικότητα και η αισθητική ευαισθησία των παιδιών και γενικότερα υποβοηθείται η ψυχοκινητική, η νοητική, η συναισθηματική, η κοινωνική και η ηθική ανάπτυξη των παιδιών. Οι δραστηριότητες αισθητικής αγωγής βασίζονται σε μια νοητική διαδικασία, κατά την οποία το παιδί αποδίδει νέες σημασίες στα διάφορα στοιχεία των πολλών και ποικίλων εμπειριών του. Τα στοιχεία αυτά τα συσχετίζει και τα συνδυάζει με ποικίλους νέους τρόπους. Στη διαδικασία αυτή σημαντικό ρόλο παίζει η συμβολική λειτουργία, και το αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας αποτελεί τη δημιουργική έκφραση του παιδιού, στην οποία σημαντικό ρόλο παίζει επίσης η φαντασία (Αισθητική Αγωγή και σχολείο, 2009).

Ο Κόφφας (1994) πρεσβεύει ότι πρέπει να προσφέρουμε στα παιδιά κατάλληλες ευκαιρίες και κάθε μέσο τόσο για την καλλιέργεια της αντίληψής τους όσο και για τον εμπλουτισμό των διαφόρων εμπειριών τους. Σχετικά με τις πλαστικές τέχνες, ο εμπλουτισμός των εμπειριών των παιδιών πρέπει να έχει ως επίκεντρο τη γνωριμία των πολλών και ποικίλων υλικών, όπως είναι η πλαστελίνη, ο πηλός, το χαρτί, το πανί, κ.λπ., ενώ σε άλλες μορφές τέχνης, οι εμπειρίες πρέπει να στρέφονται γύρω από τα ουσιαστικά στοιχεία κάθε τέχνης. Τέτοια στοιχεία είναι: στο χορό οι ρυθμικές κινήσεις, στη δραματοποίηση ο λόγος και η εκφραστική κίνηση, στη μουσική ο ρυθμός και η μελωδία, στη ζωγραφική οι γραμμές και τα χρώματα, στις κατασκευές με οικοδομικό υλικό οι μορφές και τα χρώματα κ.λπ.. Επίσης μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως βασικό στοιχείο και κάθε άλλη εμπειρία του παιδιού η οποία προέρχεται από παρατήρηση και γνωριμία αντικειμένων και γεγονότων του κόσμου του περιβάλλοντός του (Κόφφας, 1994).

Καταλήγουμε με τις απόψεις του Μαγουλιώτη ότι η τέχνη είναι η αισθητική αξιοποίηση της ύλης μέσα από την πνευματική πρόοδο και ηθική εξέλιξη του ανθρώπου. Παρουσιάζεται μετά από πράξη η οποία καθορίζεται από την ανθρώπινη βούληση με σκοπό τη δημιουργία ενός έργου και εκφράζεται με την παράσταση μιας εικόνας. Το δε έργο τέχνης εκφράζει την καλλιτεχνική δημιουργία, η οποία προκαλεί αισθητική συγκίνηση στο δημιουργό καθώς και το θεατή (Μαγουλιώτης, 2002).

Στην ενότητα που ακολουθεί, θα αναλύσουμε τη σχέση του παιδιού με την εικαστική τέχνη και τα στάδια που παρατηρούνται στην πορεία της δημιουργικότητας του παιδιού.

1.2.1. Τα Εικαστικά και το παιδί

Τα εικαστικά είναι από τις πιο ευχάριστες δραστηριότητες των παιδιών, όταν αυτά δημιουργούν ελεύθερα κι αβίαστα. Η αξία των εικαστικών δραστηριοτήτων διαπιστώνεται από το γεγονός ότι τα περισσότερα παιδιά ασχολούνται με αυτά, αρκετές ώρες καθημερινά για να εκφράσουν τις γνώσεις, τα συναισθήματα, τις εντυπώσεις τους ή να περιγράψουν τις καθημερινές εικόνες που ζουν. Με το ακούμπισμα του μολυβιού πάνω στο χαρτί, η χαλάρωση και η έκφραση των συναισθημάτων τους, εμφανίζονται πάνω στην επιφάνεια (Μαγουλιώτης, 2011).

Τα παιδιά παράγουν ποικίλες οπτικές μορφές, όπως σχέδια, κατασκευές ή τρισδιάστατα έργα από πλαστελίνη και μπορούν να σχολιάσουν έργα που συναντούν στο άμεσο περιβάλλον τους, για παράδειγμα πίνακες και εικονογραφήσεις παιδικών βιβλίων, πολύ πριν μάθουν να χειρίζονται το γραπτό λόγο. Ιδιαίτερα, το σχέδιο και η ζωγραφική γίνεται βασικό μέσο επικοινωνίας των παιδιών από την ηλικία των τεσσάρων ή πέντε ετών. Για παράδειγμα, το σχέδιο ενός λουλουδιού θυμίζει ένα πραγματικό λουλούδι πολύ περισσότερο από τη λέξη «λουλούδι». Επίσης, ένα σχέδιο ή μια ζωγραφιά μπορεί να τροποποιηθεί και να συμπληρωθεί με μεγάλη ευκολία, μπορεί να αναπαριστά ταυτόχρονα συμβάντα που λαμβάνουν χώρα σε διαφορετικό χρόνο, ενώ αποτελεί μια δήλωση των επικοινωνιακών προθέσεων του παιδιού, που διατηρείται πολύ μετά από την ολοκλήρωση της. Το παιδικό σχέδιο είναι ένα πανίσχυρο μέσο διαπραγμάτευσης, αποτύπωσης και έκφρασης των συναισθημάτων, των ενδιαφερόντων, των σκέψεων, των αφηγήσεων και των προσδοκιών των δημιουργιών τους, ένα παράθυρο στον εσωτερικό τους κόσμο (Anning και Ring, 2004). Με την αυθόρμητη ζωγραφική τους δραστηριότητα, τα παιδιά εκδηλώνουν την

αγάπη τους προς τα κοντινά τους πρόσωπα, διαπραγματεύονται τη θέση τους στην οικογένεια τους, χαρτογραφούν φιλίες, συμπάθειες και αντιπάθειες με συμμαθητές και συνομηλίκους, επεξεργάζονται επιθυμίες, φόβους και ανασφάλειες, διηγούνται σημαντικές για τη ζωή τους ιστορίες, μαθαίνουν πώς να συνυπάρχουν με τον «άλλο». Μέσω της εκπαίδευσης στην τέχνη το παιδί μπορεί να αποκτήσει τις ειδικές γνώσεις που θα του επιτρέψουν να εξερευνήσει τα βαθύτερα νοήματα των οπτικών μορφών (Charman, 1993).

Η προσφορά της τέχνης στον άνθρωπο είναι ανυπολόγιστη. Η διδασκαλία των εικαστικών τεχνών εμπεριέχεται μέσα στην ίδια τη διαδικασία της δημιουργίας. Η διαδικασία αυτή, ξέχωρα από το αισθητικό της αποτέλεσμα, αποτελεί πολύπλευρη δραστηριότητα που για να επιτευχθεί κινητοποιεί τη φαντασία, τη γνώση, τον ψυχισμό και τη δεξιότητα του παιδιού, αφού δε σταματά στο στάδιο της νοητικής σύλληψης, αλλά προχωρά και στη μορφολογική πραγμάτωση. Η τέχνη καθίσταται μια παραγωγική δύναμη, όντας αναπόσπαστα δεμένη με την πράξη, και δεν είναι ένα απλό θεωρητικό εργαλείο. Μέσα από όλες τις μορφές της τέχνης, μόνο οι εικαστικές μπορούν να παράγουν έργο ορατό και συνάμα υλικά αισθητό (Μοσχονά-Καλαμάρα 1986).

Παρόμοια είναι η θέση της Σάλλα-Δοκουμετζίδα (1996) για την επίδραση των Εικαστικών Τεχνών στο παιδί, που υπογραμμίζει ότι ο μαθητής μέσα από την καλλιτεχνική εκπαίδευση αναπτύσσει τις γνωστικές εκείνες ικανότητες που του επιτρέπουν να αναλύει, να κρίνει, να ερμηνεύει και να περιγράφει τις εκφραστικές ποιότητες που κρύβονται στα έργα τέχνης και στο ευρύτερο περιβάλλον του.

Όλες τις παραπάνω απόψεις κατηγοριοποιεί η Charman (1993), υποστηρίζοντας ότι μέσα από τη διδασκαλία της τέχνης το παιδί πετυχαίνει:

α. Προσωπική πλήρωση, η οποία πραγματοποιείται με τη χρήση της τέχνης ως εκφραστικό μέσο, δια μέσου, δηλαδή, της δημιουργίας που απαιτεί αντιληπτική εγρήγορση, διασαφήνιση των συναισθημάτων και αντίληψη του κόσμου.

β. Εκτίμηση της καλλιτεχνικής κληρονομιάς και κουλτούρας, η οποία επέρχεται με την επαφή του παιδιού με την τέχνη και τα έργα της, τα οποία οι μαθητές βλέπουν και συζητούν εντός και εκτός σχολείου. Μαθαίνουν έτσι να δίνουν αξία στα έργα των άλλων και, παράλληλα, να εκτιμούν τα δικά τους και

γ. Συνείδηση του κοινωνικού ρόλου της τέχνης και εκτίμηση της καλλιτεχνικής κληρονομιάς, που επιτυγχάνεται μέσα από τις ίδιες τις οπτικές μορφές που δημιουργεί το παιδί και οι οποίες το βοηθούν να εκφράσει την ταυτότητά του και το γεγονός ότι ανήκει σε μία ομάδα. Μέσα από αυτές, ακόμα, συνειδητοποιεί ότι υπάρχουν πολλοί τρόποι με τους οποίους μπορεί να διαμορφωθεί η τέχνη και να εκφράσει τα συναισθήματα των ανθρώπων που ανήκουν σε διαφορετικές κουλτούρες.

Παρόμοιες απόψεις για την πολύμορφη και πολυδιάστατη προσφορά της διδασκαλίας της τέχνης στους μαθητές έχει ο Eisner (2002), που θεωρείται ευρέως ο πρωτεργάτης θεωρητικός της εκπαίδευσης μέσω της τέχνης στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής. Οι απόψεις λοιπόν του Eisner για τη θέση της τέχνης στην εκπαίδευση των παιδιών είναι:

- α. Οι τέχνες μαθαίνουν στα παιδιά να κρίνουν τις ποιοτικές σχέσεις, αντίθετα από την υπόλοιπη διδακτέα ύλη όπου υπάρχουν μόνο σωστές και λάθος απαντήσεις.
- β. Οι τέχνες διδάσκουν τους μαθητές ότι τα προβλήματα δεν έχουν πάντα μόνο μία λύση, και ότι για κάθε ερώτημα μπορεί να υπάρχουν περισσότερες από μία απαντήσεις.
- γ. Οι τέχνες μας δείχνουν ότι υπάρχουν πολλοί τρόποι για να δει και να ερμηνεύσει κανείς τον κόσμο.
- δ. Οι τέχνες διδάσκουν στα παιδιά ότι σε περίπλοκες μορφές προβλημάτων οι σκοποί επίλυσης δεν είναι σταθεροί, αλλά αλλάζουν ανάλογα με την κατάσταση και την ευκαιρία. Το να μαθαίνει κανείς μέσα από τέχνες απαιτεί την ικανότητα και την προθυμία να παραδοθεί στις απροσδόκητες δυνατότητες που δίνει ένα έργο καθώς εξελίσσεται.
- ε. Οι τέχνες προβάλλουν έντονα το γεγονός ότι ούτε οι λέξεις ούτε οι αριθμοί μπορούν να εκφράσουν ό,τι μπορούμε να γνωρίζουμε. Τα όρια της γλωσσικής μας ικανότητας δεν καθορίζουν τα όρια της γνώσης μας.
- στ. Οι τέχνες διδάσκουν στους μαθητές ότι μικρές διαφορές μπορούν να προκαλέσουν μεγάλες επιπτώσεις, Οι τέχνες κινούνται με λεπτότητα ανάμεσα σε διακριτικούς τόνους.
- ζ. Οι τέχνες βοηθούν τα παιδιά να μάθουν να λένε ό,τι δεν μπορεί να ειπωθεί. Όταν τα παιδιά καλούνται να αποκαλύψουν τι συναισθήματα τους δημιουργεί ένα έργο Τέχνης, τότε πρέπει να καταφύγουν στις ποιητικές τους ικανότητες για να βρουν τις κατάλληλες λέξεις.

η. Οι τέχνες μαθαίνουν στα παιδιά να σκέφτονται μέσω των υλικών για να κάνουν τις εικόνες πραγματικότητα.

θ. Οι τέχνες μας βοηθούν να αποκτήσουμε μοναδικές εμπειρίες και μέσα από αυτές να ανακαλύψουμε το εύρος και την ποικιλία των πραγμάτων που είμαστε ικανοί να κάνουμε.

ι. Η θέση των τεχνών στο σχολείο συμβολίζει για τους νέους αυτό που οι ενήλικες πιστεύουν ότι είναι σημαντικό (Eisner, 2002: 70-92).

Για να μπορούμε όμως να μιλάμε για ευεργετικές ιδιότητες της τέχνης στην προσχολική ηλικία, σύμφωνα με τον Schirrmacher (1998), θα πρέπει να πληρούνται οι παρακάτω προϋποθέσεις:

α. Να επιτρέπει (η τέχνη) στα παιδιά την προσωπική έκφραση.

β. Να εξισορροπεί διακριτικά τη διαδικασία της τέχνης με το αποτέλεσμα.

γ. Να είναι ελεύθερη, επιτρέποντας στα παιδιά τη δημιουργικότητα.

δ. Να επιτρέπει την ενεργό και σταθερή συμμετοχή.

ε. Να επιτρέπει την ανακάλυψη και τον πειραματισμό.

στ. Να προσφέρει ουσιαστικά κίνητρα.

ζ. Να προσανατολίζεται προς την επιτυχία.

η. Να είναι αναπτυξιακά κατάλληλη.

θ. Να περιλαμβάνει επιτρεπτά καλλιτεχνικά μέσα.

ι. Να είναι διαθέσιμη για όλα τα παιδιά.

Η εικαστική τέχνη επιτρέπει στα παιδιά να πειραματιστούν και να εξερευνήσουν, να δουν τι μπορούν να δημιουργήσουν. Αυτό είναι διασκεδαστικό ακόμα κι αν το τελικό αποτέλεσμα δεν αντιπροσωπεύει τίποτα από τον πραγματικό κόσμο. Το μικρό παιδί είναι ένα αναπτυσσόμενο άτομο και εξελίσσεται σωματικά, συναισθηματικά, κοινωνικά, νοητικά. Αυτοί οι τομείς είναι άρρηκτα συνδεδεμένοι μεταξύ τους, οπότε η ανάπτυξη σε έναν τομέα επηρεάζει και επηρεάζεται από την ανάπτυξη στους υπόλοιπους. Οι εικαστικές δραστηριότητες προσβλέπουν στην ολότητα της καλλιτεχνικής εμπειρίας αλλά και στην ολότητα του παιδιού, καθώς εμπλέκουν και αναπτύσσουν όλες τις πλευρές της προσωπικότητάς του (Ματσαγγούρας, 2002).

1.2.2. Η Δημιουργική Πορεία του παιδιού

Για τον άνθρωπο, δημιουργία σημαίνει γνώση και μέσο έκφρασης. Χάρη σε αυτήν, γνωρίζει και κατακτά τον κόσμο, επινοεί και σχεδιάζει καινούργια πράγματα. Η δημιουργία τέχνης γίνεται ανάγκη απελευθέρωσης και τόλμης και έχει διαπιστωθεί από πολλούς ερευνητές, (Gardner, 1973, Nelson, 1995, Μαγουλιώτης 2002, Μουρέλος, 1988), ότι οφείλεται στην ικανοποίηση βιολογικών, ψυχολογικών και κοινωνικών αναγκών του ανθρώπου:

Βιολογικές ανάγκες

α. η βελτίωση των χεριών, β. η ικανοποίηση των αισθήσεων. γ. η χρησιμοθηρική ανάγκη, δ. το παιχνίδι.

Ψυχολογικές ανάγκες

α. η πνευματική και ψυχική πληρότητα, β. η ψυχαναλυτική ανάγκη, γ. η ανάγκη της τελειοποίησης.

Κοινωνικές ανάγκες

α. υλικές ανάγκες (περιβάλλον, πολιτικές ανάγκες, οικονομικές ανάγκες, τεχνολογία και τεχνική), β. ιδεολογικές ανάγκες (επιστήμη, θρησκεία, φιλοσοφία) (Μαγουλιώτης, 2002).

Σύμφωνα με τον Gardner (1973, 1981), εισχωρώντας το παιδί, στον κόσμο της δημιουργίας των εικαστικών τεχνών, θα αναπτύξει κάποιες ικανότητες (παρατηρητικότητα, οπτική αντίληψη, φαντασία, λεπτή κινητικότητα), θα αποκτήσει εμπειρίες, θα ανακαλύψει μια ποικιλομορφία τρόπων έκφρασης. Το παιδί αποκτά επίσης, εμπειρίες από τη στιγμή που θα έρθει σε επαφή με τα υλικά και τα εργαλεία, αλλά και από την παρατήρηση των πραγμάτων και των γεγονότων. Η ανίχνευση της ιστορίας της τέχνης θα προσφέρει γνώσεις κατασκευής και λειτουργίας των έργων τέχνης κ.ά.. Το παιδί διαθέτει τα βασικά εκείνα χαρακτηριστικά που του επιτρέπουν να λειτουργεί ως αποδέκτης των τεχνών, ως θεατής, αλλά όχι ακόμα να τις προσεγγίζει κριτικά (Gardner, 1973 & 1981).

1.2.2.1. Τα Στάδια του παιδικού σχεδίου

Το σχέδιο των παιδιών είναι μια δραστηριότητα με πολλές γνωστικές συνιστώσες. Σύμφωνα με την κονστρουκτιβιστική προσέγγιση του Piaget (Piaget, 1980), το σχέδιο περνάει από μια τακτική σειρά σταδίων. Σύμφωνα με την προσέγγιση της επεξεργασίας πληροφοριών, οι αλλαγές στο σχέδιο μπορεί σε ορισμένες περιπτώσεις, να συνδέονται στενά με την ικανότητα του παιδιού να συγκρατεί ταυτοχρόνως στο νου του διάφορες απόψεις ενός αντικειμένου. Σύμφωνα με την προσέγγιση των νοητικών επεξεργασιών, τα παιδιά με σοβαρή καθυστέρηση στη γλωσσική, νοητική ή κοινωνική ανάπτυξη μπορούν παρόλα αυτά, να σχεδιάζουν με μεγάλη δεξιότητα. Σύμφωνα με τη θεωρία του πολιτισμικού πλαισίου (Vygotsky, 1928), η ανάπτυξη της ικανότητας του σχεδίου εξαρτάται από τις ευκαιρίες που δίνονται στο παιδί να ασχοληθεί με τη δραστηριότητα αυτή και από τον τρόπο με τον οποίο δομούν οι ενήλικες τις ευκαιρίες αυτές.

Σύμφωνα με τους Cole&Cole (2002), Κακίση (1994), Schirmacher (1998), Charman (1993) κ.ά., τα παιδιά στην αρχή μουτζουρώνουν. Δε φτιάχνουν εικόνες, όταν μουτζουρώνουν. Εκείνο που έχει σημασία δεν είναι η εμφάνιση του προϊόντος αλλά η χαρά της κίνησης των χεριών τους και τα ίχνη των κινήσεών τους, μάρτυρες των οποίων είναι οι μουτζούρες. Στην ηλικία των τριών ετών περίπου, κάνουν ένα γιγαντιαίο βήμα πέρα από το μουτζούρωμα. Αρχίζουν να αναγνωρίζουν πως οι γραμμές τους μπορούν να αναπαριστούν κάτι. Την ίδια εποχή το παιδί αρχίζει να σχεδιάζει κύκλους ή ελλείψεις, χωρίς τις σπείρες και τις γραμμές που γέμιζαν τις μουτζούρες. Ερμηνεύουν αυτούς τους κύκλους ως πράγματα. Η κυκλική γραμμή περικλείει μια εσωτερική περιοχή που φαίνεται στα παιδιά πιο συμπαγής από το χώρο πάνω στον οποίο βρίσκεται. Καθώς τα παιδιά συνεχίζουν να αποκτούν εμπειρία στο σχέδιο, συνήθως υιοθετούν στερεότυπους τρόπους αναπαράστασης αντικειμένων: το σπίτι είναι ένα τετράγωνο, ο ήλιος είναι ένας κύκλος με γραμμές που επεκτείνονται από την επιφάνειά του, το λουλούδι είναι ένας κύκλος που περιβάλλεται από ελλείψεις, οι άνθρωποι και τα ζώα εμφανίζονται σαν μορφές γυρίνων. Τα παιδιά αρχίζουν να συνδυάζουν αναπαραστάσεις ανθρώπων και πραγμάτων, για να φτιάξουν σκηνές και ιστορίες ή να αποτυπώσουν ποικίλες εμπειρίες. Ανάμεσα στις ηλικίες 7 και 11 ετών, τα παιδιά αγωνίζονται όλο και περισσότερο να παράγουν ρεαλιστικά σχέδια. Συγχρόνως γίνονται πιο επιδέξια στη σύνθεση και τις τεχνικές του σχεδίου. Επίσης, τα παιδιά που μεγαλώνουν με τρισδιάστατες αναπαραστάσεις αντικειμένων γύρω τους, αποκτούν την ικανότητα να κάνουν τέτοια σχέδια σε πολύ μικρή ηλικία.

Η προσέγγιση του πολιτισμικού πλαισίου θεωρεί ως δεδομένο ότι οι άνθρωποι έχουν την έμφυτη τάση για το σχέδιο και ότι σε κάθε ιδιαίτερο μέσο-σχέδιο, γραφή, μουσική- μπορούν να δημιουργηθούν αναπαραστάσεις σε διάφορα επίπεδα πολυπλοκότητας.

Μελετώντας τη δημιουργική πορεία του παιδιού, σύμφωνα με τους Cole, M. & Cole S. (2002), παρατηρούμε ότι μεταβαίνει από διάφορα στάδια, τα οποία αναφέρονται ως στάδια ανάπτυξης του παιδικού σχεδίου και είναι τα παρακάτω:

1. Κακογράφημα (ηλικία 2-5 ετών). Το στάδιο αυτό χαρακτηρίζεται από την ψυχοσωματική εκγύμναση, γι' αυτό οι ενδιαφέρουσες δραστηριότητες του παιδιού εκφράζονται κυρίως με την κινητική έκφραση.
2. Γραμμή (ηλικία 4 ετών). Κατά το στάδιο αυτό η ανθρώπινη μορφή γίνεται το επίκεντρο και σχεδιάζεται με έναν κύκλο για κεφάλι, κουκκίδες για μάτια κι ένα ζευγάρι γραμμές για πόδια. Προοδευτικά δημιουργείται ένας δεύτερος κύκλος για το σώμα και άλλες δύο γραμμές για τα χέρια. Τα σχέδια της πρώτης ηλικίας γίνονται με στοιχεία από τη μνήμη και τη φαντασία, χωρίς να αντιγράφεται κανένα πρότυπο, αλλά σύμφωνα με μια διανοητική και ωφελμιστική σχηματοποίηση.
3. Περιγραφικός συμβολισμός (ηλικία 5-6 ετών). Είναι ένα στάδιο με κύριο ενδιαφέρον το παιχνίδι, και όλα τα ένστικτα, οι τάσεις, τα αισθήματα συνδέονται με την αντίληψη και τις παραστάσεις. Το παιδί δεν αξιολογεί μόνο αυτό που κάνει, αλλά και πώς το κάνει. Η ανθρώπινη μορφή αναπαριστάνεται με σχετική ακρίβεια σαν ένα συμβολικό σχήμα. Εμπλουτίζεται με διάφορα συμβολικά χαρακτηριστικά που διαφέρουν από παιδί σε παιδί.
4. Περιγραφικός ρεαλισμός (ηλικία 7-8 ετών). Είναι το στάδιο των εγωκεντρικών ενδιαφερόντων. Κατά την περίοδο αυτή αναπτύσσεται η ικανότητα του παιδιού να επικεντρώνει την προσοχή του, κατά τρόπο διαρκή, στους σκοπούς που επιδιώκει. Οι αξίες αναφέρονται τώρα σε κάθε είδους πρακτικά δημιουργήματα. Το σχέδιο υπακούει στις εντολές της λογικής και όχι της όρασης. Έτσι το παιδί σχεδιάζει σύμφωνα με αυτά που γνωρίζει και όχι με ό,τι βλέπει. Προσπαθεί να επικοινωνήσει, να εκφράσει όλα όσα θυμάται ή το ενδιαφέρουν. Επιχειρείται η απόδοση του προφίλ του προσώπου. Η προοπτική, η μη διαφάνεια και η σύντμηση ακόμα παραμελούνται. Υπάρχει ένα ενδιαφέρον στις διακοσμητικές λεπτομέρειες.

5. Οπτικός ρεαλισμός (ηλικία 9-10 ετών). Το σχέδιο αυτού του σταδίου επιδιώκεται με πρότυπο τη φύση. Αποδίδεται μόνο με περίγραμμα ή με στοιχεία προοπτικής ή ακόμα και φωτοσκίασης. Επίσης γίνονται προσπάθειες για την απόδοση τοπίων.
6. Καταπίεση (ηλικία 11-14 ετών). Είναι μια περίοδος κοπιαστική και αργή, κατά την οποία το παιδί προσγειώνεται και αποθαρρύνεται. Το ενδιαφέρον μετατίθεται στην έκφραση μέσω της γλώσσας και αν συνεχίσει να ζωγραφίζει, οι προτιμήσεις στρέφονται γύρω από τα συμβατικά σχέδια και αποφεύγεται η ανθρώπινη φιγούρα.
7. Καλλιτεχνική αναβίωση (ηλικία 15 ετών). Είναι μια περίοδος αντικειμενικών ενδιαφερόντων για το παιδί ή η ηλικία της εφηβείας και της ωριμότητας. Τα εικαστικά του έργα διηγούνται μια ιστορία, ενώ των κοριτσιών διακρίνονται για το πλούσιο χρώμα, τη χάρη της μορφής και την ομορφιά της γραμμής. Οι νέοι τείνουν να χρησιμοποιούν το σχέδιο ως μια τεχνική και μηχανική διέξοδο.

Σύμφωνα με τον Piaget (στο: Μαγουλιώτης, 2002), τα στάδια που περνούν οι προσπάθειες των παιδιών είναι:

1. Ο τυχαίος ρεαλισμός (ηλικία 18 μηνών έως 3 ετών). Κατά τα πρώτα μουτζουρώματα τα παιδιά τυχαία ανακαλύπτουν γραφικά σύμβολα, στα οποία στη συνέχεια αποδίδουν αναπαραστασιακό νόημα. Αρχικά τα παιδιά δεν στοχεύουν σε κάποια αναπαράσταση, αλλά με την ολοκλήρωση προβαίνουν στην ερμηνεία των σχεδίων τους.
2. Το στάδιο συνθετικής ανικανότητας ή αποτυχημένου ρεαλισμού (ηλικία 3-5 ετών). Το παιδί μπορεί να έχει αναπαραστασιακές προθέσεις, αλλά αυτές δεν είναι εμφανείς. Στο παιδικό σχέδιο παρατίθενται διάφορα στοιχεία, χωρίς ωστόσο αυτά να συντονίζονται σε ένα συγκροτημένο σύνολο.
3. Ο νοητικός ρεαλισμός (5-8 ετών). Το παιδί χαρακτηρίζεται από την ικανότητα να συνθέτει με λεπτομέρειες, αλλά ζωγραφίζει αυτό που γνωρίζει για το αντικείμενο και όχι αυτό που βλέπει.
4. Και ο οπτικός ρεαλισμός (από τα 8 έτη και πάνω). Είναι η ηλικία που το παιδί επιδιώκει την απεικόνιση με αναλογίες και προοπτική από μια συγκεκριμένη οπτική γωνία (Μαγουλιώτης, 2002).

Κατά τις πρώτες επαφές των παιδιών με το σχέδιο και τη ζωγραφική παρουσιάζεται συνήθως ένα εξερευνητικό στάδιο στο οποίο τα παιδιά σημειώνουν στις επιφάνειες μοτίβα που μοιάζουν με μουντζούρες. Στην ηλικία των τριών ετών, τα παιδιά αρχίζουν να συσχετίζουν τις γραμμές και τα σχήματα με χειροπιαστά αντικείμενα.

Σύμφωνα με τη Charman (1993), παρατηρείται μια μετάβαση από το σημάδι προς το σχέδιο. Ωστόσο, μέχρι τα παιδιά να γίνουν τεσσάρων ή πέντε ετών, το έργο τους καθορίζεται περισσότερο από την απτική και τη συναισθηματική δραστηριότητα παρά από την όραση. Οι συνθέσεις τους αντανακλούν κινητική δραστηριότητα κι ένα σκεπτικό που το έχουν συλλάβει τμηματικά, χωρίς να υπολογίζουν τις ιδέες των ενηλίκων σχετικά με την οπτική ή τη λογική συνοχή. Επειδή αναπτύσσουν κάθε τμήμα του έργου τους όπως τους έρχεται στο νου, οι σχέσεις των μεγεθών καθορίζονται κυρίως από την κλίμακα της κινητικής τους δραστηριότητας, από τη φύση του υλικού και από τη σειρά με την οποία δημιούργησαν μέρη του έργου. Τα παιδιά μπορεί να υπερβάλλουν τις σχέσεις των μεγεθών, θέλοντας να τονίσουν κάποια μέρη του έργου που έχουν ιδιαίτερη σημασία γι' αυτά. Οι επιλογές των χρωμάτων καθορίζονται τόσο από την προσωπική τους προτίμηση και τη δυνατότητα να έχουν πρόσβαση σε καινούργια χρώματα όσο και από τις εκφραστικές τους προθέσεις ή την αντίληψή τους για τον εξωτερικό κόσμο. Σιγά σιγά αρχίζουν να απεικονίζουν τα αντικείμενα με τα φυσικά τους χρώματα, αλλά πιθανόν το κάνουν περισσότερο για να ευχαριστήσουν τους ενήλικες παρά για να ικανοποιήσουν την οποιαδήποτε εσωτερική τους επιθυμία για ακριβή αναπαράσταση.

Σύμφωνα πάντα με την Charman (1993), γύρω στην ηλικία των τεσσάρων ή πέντε ετών τα παιδιά αντιλαμβάνονται ότι οι γραμμές και τα σχήματα μπορούν να συμβολίζουν ανθρώπους, ζώα και αντικείμενα. Αρχίζουν να περιγράφουν με λόγια αυτό που διηγείται το έργο τους. Το πρώιμο εκφραστικό στάδιο ανάπτυξης είναι η περίοδος κατά την οποία τα παιδιά διαμορφώνουν τις ιδέες που θέλουν να εκφράσουν προτού αρχίσουν να δουλεύουν και γι' αυτό συναισθάνονται την ανάγκη να εφεύρουν τα οπτικά μέσα με τα οποία θα μεταδώσουν αυτό που έχουν στο νου τους. Καθώς τα παιδιά αποκτούν ολοένα και μεγαλύτερη επίγνωση του ίδιου τους του έργου, αρχίζουν να αναζητούν μοντέλα ανάμεσα στους συνομηλίκους τους, ανάμεσα στους ενήλικες ή και στα προηγούμενα έργα τους. Μπορεί να ζητήσουν από τους ενήλικες να ζωγραφίσουν εκείνοι κάτι για λογαριασμό τους ή να περιμένουν μέχρι να αρχίσει

να δουλεύει κάποιο άλλο παιδί και στη συνέχεια να μιμηθούν τον τρόπο με τον οποίο αυτό προσέγγισε ένα θέμα ή να πουν «δεν μπορώ να το κάνω». Τα παιδιά της προσχολικής ηλικίας χαίρονται τη διαδικασία με την οποία ανακαλύπτουν ότι τα μέσα μπορούν να χρησιμοποιηθούν, για να δημιουργήσουν εικόνες και αντικείμενα. Έχουν διαμορφώσει τη βασική τους στάση έναντι στην αξία της ανθρώπινης ζωής, τα κριτήρια για το σωστό και το λαθεμένο και τους τρόπους που αντιμετωπίζουν τα συναισθήματά τους. Στη διάρκεια των πρώτων σχολικών χρόνων παρατηρούμε μια εντυπωσιακή περίοδο ανάπτυξης της ικανότητας των παιδιών να δίνουν οπτική μορφή στα πράγματα που βλέπουν ή αισθάνονται. Πλησιάζουν την τέχνη με μορφή στα πράγματα που βλέπουν ή αισθάνονται. Πλησιάζουν την τέχνη με εμπιστοσύνη και ενθουσιασμό. Προτιμούν να σχεδιάζουν ανθρώπους, τοπία, ζώα και αντικείμενα. Αργότερα σχεδιάζουν σύνθετες πράξεις και συμβάντα. Επίσης χαίρονται την έμπνευση που τους δίνουν φανταστικά θέματα και καταστάσεις και καταπιάνονται με το να κάνουν πολύ λεπτές οπτικές, απτικές, κιναισθητικές και ακουστικές διακρίσεις (Chapman, 1993).

Στην εικαστική αγωγή δεν υπάρχει ένας καθορισμένος και σωστός τρόπος έκφρασης. Στην τέχνη υπάρχει κάτι μαγικό, μια δύναμη που αλλάζει συνεχώς και ταυτόχρονα παραμένει αποκαλυπτική, πάντα αγωνιώδης αλλά και ήρεμη μαζί, επίπονη και όμορφη συγχρόνως (Σταματοπούλου, 1998).

1.2.2.2. Κυρίαρχοι Τρόποι Εικαστικής Έκφρασης

Μια μεγάλη ανάγκη για έκφραση είναι οι καλλιτεχνικές δραστηριότητες. Το παιδί εκφράζεται με το ιχνογράφημα, τη ζωγραφική, την πλαστική, την πηλοπλαστική, τις διάφορες κατασκευές, τις χειρονακτικές εργασίες κ.λπ., καθώς επίσης και την ποίηση, το τραγούδι, τη μουσική, το χορό, το ρυθμό, το θέατρο, το συμβολικό και δραματικό παιχνίδι και γενικά με όλες τις καλλιτεχνικές δραστηριότητες, οι οποίες αποτελούν τα πιο προσφιλή μέσα και τους πιο αυθόρμητους τρόπους έκφρασης του παιδιού. Με την έκφραση, το παιδί υποβοηθείται στην ανάπτυξή του. Συνεπώς η σημασία όλων των τρόπων έκφρασης και κατεξοχήν όλων των καλλιτεχνικών δραστηριοτήτων για την ανάπτυξη και ωρίμανση του παιδιού είναι αυτονόητη, αφού οι δραστηριότητες αυτές συμβάλλουν όχι μόνο στην αισθητική, αλλά ταυτόχρονα και στην κοινωνική, συναισθηματική,

νοητική και γλωσσική ανάπτυξή του, καλλιεργώντας τη φαντασία, την παρατηρητικότητα, την επινοητικότητα και τη δημιουργικότητά του (Zeissner, 1987).

Εισχωρώντας στον κόσμο της δημιουργίας των εικαστικών τεχνών, το παιδί αναπτύσσει κάποιες ικανότητες (παρατηρητικότητα, οπτική αντίληψη, φαντασία, λεπτή κινητικότητα), αποκτά εμπειρίες και ανακαλύπτει μια ποικιλομορφία τρόπων έκφρασης, από τη στιγμή που θα έρθει σε επαφή με τα υλικά και τα εργαλεία, αλλά και από την παρατήρηση των πραγμάτων και των γεγονότων. Η επαφή με τα εργαλεία (πινέλα κ.λπ.) και η χρήση τους κρίνεται απαραίτητη πριν τη δημιουργία έργων. Με τη βοήθεια αυτών και τους πειραματισμούς ως προς τη χρήση τους, κάθε παιδί ανακαλύπτει το δικό του μοναδικό τρόπο έκφρασης (Matisse, 1972).

Στην παιδική δημιουργία, διακρίνουμε τρεις τρόπους έκφρασης, οι οποίοι είναι πιο αγαπητοί και προσφιλείς στα παιδιά και τους χρησιμοποιούν περισσότερο από τους άλλους. Σύμφωνα με τις μελέτες του Μαγουλιώτη (2002), διακρίνουμε τους παρακάτω τρόπους έκφρασης:

A. Σχέδιο, Ζωγραφική (έκφραση διδιάστατη με χρώματα).

Η προσέγγιση του παιδιού σε ένα θέμα μπορεί να είναι αισθητική, ρεαλιστική, πνευματική, κριτική, σουρεαλιστική ή εκκεντρική. Γι' αυτό το παιδί μπορεί να αποδώσει εικόνες όπως τις συλλαμβάνει το οπτικό του πεδίο. Δηλαδή σε κάποιο στάδιο ανάπτυξης μπορεί να δημιουργήσει εικόνες που βλέπει γύρω του με έναν τρόπο δικό του, έτσι που να διακρίνονται τα βασικά χαρακτηριστικά κάποιων αντικειμένων (αναλογίες, πλαστικές και χρωματικές αξίες, διαστάσεις κ.ά.). Το παιδί μπορεί να χρησιμοποιεί τις γραμμές, τα σχήματα και τα χρώματα και να συνθέσει διάφορες μορφές. Το παιδί έχει τη δυνατότητα να δημιουργεί, να σχεδιάζει, να ζωγραφίζει, να κατασκευάζει εικόνες που δεν έχουν καμιά σχέση με την πραγματική απεικόνιση αλλά με ό,τι συλλαμβάνει ή επεξεργάζεται ή πλάθει η φαντασία του ή κρίνει η σκέψη του. Το δημιουργικό παιδί χαρακτηρίζεται για τη μορφοπλαστική ικανότητά του, καθώς η διαδικασία απαιτεί σχηματισμό κρίσεων. Το καλλιτεχνικό έργο του παιδιού δεν υπάγεται σε κανόνες. Αν και μπορεί να υπάρχουν κριτήρια αξιολόγησης, δεν υπάρχουν κανόνες.

B. Χαρακτική (έκφραση επίπεδη σε πολλά αντίτυπα).

Η τέχνη της χαρακτικής έχει όλες τις παραπάνω δυνατότητες της ζωγραφικής, με επιπλέον χαρακτηριστικό γνώρισμα, τη δημιουργία έργων σε πολλά αντίτυπα. Με τη τέχνη της χαρακτικής το παιδί μπορεί να ανακαλύψει τη δημιουργία της χάραξης, της επανάληψης, των πολλών αντιτύπων έργων και να κατανοήσει την έννοια του ρυθμού.

Γ. Γλυπτική (έκφραση τρισδιάστατη).

Με την τέχνη της γλυπτικής το παιδί δημιουργεί πράγματα με όγκο. Η γλυπτική έχει όλες τις παραπάνω δυνατότητες της ζωγραφικής και επιπλέον με την αφή, το παιδί αξιοποιεί τις ιδιότητες και τη συμπεριφορά του υλικού. Μέσω των υλικών και των ποικίλων τεχνικών, ο μικρός καλλιτέχνης, κατακτά τις έννοιες του χώρου, του βάρους, της κίνησης, ενώ το πλάσιμο μπορεί να λειτουργήσει ως μέσο εκτόνωσης (Μαγουλιώτης, 2002).

2^ο Κεφάλαιο: Η Εικαστική Αγωγή στην Προσχολική Εκπαίδευση

Η ιστορία της καλλιτεχνικής αγωγής στα δημόσια σχολεία χαρακτηρίζεται από μεταβολές στη θεωρία και την πράξη. Ανάλογα με την εποχή, στα προγράμματα καλλιτεχνικής αγωγής επικρατεί ένας από τους τρεις παρακάτω κυρίαρχους στόχους: α. Η ανάπτυξη ενός ολοκληρωμένου παιδιού μέσω της εικαστικής τέχνης, β. Η προαγωγή της γνώσης και της εκτίμησης της εικαστικής τέχνης και γ. Η καλλιέργεια της ικανότητας να συνδέσουμε την εικαστική τέχνη με την καθημερινή ζωή. Γενικά έχουν δείξει μεγαλύτερο ενδιαφέρον για το παιδί ως δημιουργό τέχνης, παρά για το παιδί ως εκτιμητή οπτικών μορφών. Πρόσεξαν την εξαιρετικά προσωπική και δημιουργική φύση της εικαστικής τέχνης, περισσότερο από την επίδραση της τέχνης στην κοινωνία. Αυτό όμως που χρειαζόμαστε, είναι ο σωστός συνδυασμός των στόχων της καλλιτεχνικής αγωγής. Ιδιαίτερα στην εποχή μας, επιβάλλεται να εκτιμήσουμε την καλλιτεχνία σε διαφορετικούς τρόπους ζωής και να διαμορφώσουμε με σύνεση το δικό μας τρόπο ζωής (Charman, 1993).

Οι υπεύθυνοι του προγραμματισμού της Παιδείας προσεγγίζουν με μονομέρεια το θέμα της εικαστικής τέχνης. Αναφέρουν ότι σκοπός της αισθητικής αγωγής είναι να καταστήσει τον άνθρωπο ικανό να κατανοεί το φυσικό, κοινωνικό και πνευματικό κόσμο «*αισθητικώς*» και να τον εκφράζει «*καλλιτεχνικώς*». Θεωρούν ότι η Εικαστική Τέχνη δεν συμβάλλει μόνο στη διάπλαση του ατόμου, αλλά ότι ο ρόλος της μπορεί να αντικατασταθεί από τη γλώσσα των ιδεών. Στην εποχή μας, η διοργάνωση συνεδρίων, σεμιναρίων, εκδηλώσεων, εκδόσεων κ.ά., έρχονται να καλύψουν ένα κενό τόσων χρόνων. Επίσης, οργανισμοί, δήμοι και ποικίλοι φορείς, ανακαλύπτουν την παιδική ηλικία και με τις εκδηλώσεις που κάνουν, παροτρύνουν τα παιδιά να εκφράζονται αισθητικά. Οι παιδικές εκπομπές στην τηλεόραση έχουν αρκετές φορές το χαρακτήρα μαθημάτων καλλιτεχνικής αγωγής.

Από όλα τα παραπάνω, προκύπτει ένα εύλογο ερώτημα: όλες οι προαναφερθείσες δράσεις, δείχνουν αληθινό ενδιαφέρον για την αισθητική αγωγή των παιδιών; Μπορεί να αναπτυχθεί η εικαστική αγωγή με περιστασιακές εξωσχολικές δράσεις, και όχι μέσα από συστηματικό προγραμματισμό της επίσημης σχολικής εκπαίδευσης (στο: Ζωγράφος & Κωτσαλίδου, 2016);

Η αισθητική αγωγή υπάρχει στα ελληνικά σχολεία από την ίδρυσή τους μέχρι σήμερα. Παρακάτω, θα παρουσιάσουμε τη θέση των εικαστικών μέσα στα προγράμματα της ελληνικής εκπαίδευσης, από την ίδρυση του νέου ελληνικού κράτους μέχρι σήμερα.

2.1. Η Εικαστική Αγωγή στην Προσχολική Εκπαίδευση

Στην επόμενη ενότητα θα παρακολουθήσουμε την πορεία των προγραμμάτων που έλαβαν χώρα στην Ελλάδα, εστιάζοντας στην αισθητική αγωγή που αφορά στη μελέτη μας.

2.1.1. Η Εικαστική Αγωγή από το 1896 μέχρι το 1962

Το πρώτο επίσημο πρόγραμμα νηπιαγωγείων της Ελλάδας είναι το Διάταγμα του 1896 (ιδρυτικό των νηπιαγωγείων), του οποίου η έκδοση προβλεπόταν από το άρθρο 2 του Νόμου ΒΤΜΘ του 1895. Χαρακτηριστικό του προγράμματος, είναι ότι ακόμα και στην κατωτάτη τάξη, τη λεγόμενη πρώτη τάξη, πέρα από τα Φραμπελιανά δώρα και τα σωματικά και γυμναστικά παιχνίδια, τις ιχνογραφικές, χειροτεχνικές, πλαστικές, κηπουρικές εργασίες, περιελάμβανε ραφή, θρησκευτικά, πατριδογνωσία και αριθμητικές ενασχολήσεις. Στην τρίτη τάξη, έχουμε και μαθήματα γραφής, ανάγνωσης, και αριθμητικές και γεωμετρικές ενασχολήσεις (Κιτσαράς, 1998).

Μετά το 1896 και μέχρι το 1962 δεν εκδόθηκε κανένα άλλο επίσημο πρόγραμμα. Στο πρόγραμμα του 1962 επιδιώκονταν η άσκηση της θρησκευτικής, ηθικής και κοινωνικής αγωγής, ακολουθούσε η μητρική γλώσσα, έπονταν η μουσική αγωγή και η γυμναστική ρυθμική και ακολουθούσε η αριθμητική αγωγή με σχηματισμό αριθμητικών εννοιών. Δεσπόζουσα θέση κατείχαν η άσκηση των αισθητηρίων, η σωματική άσκηση, τα παιχνίδια και τέλος οι **χειρονακτικές** και κηπουρικές εργασίες (Ξηροτύρης, 1975).

Το παραπάνω πρόγραμμα ήταν επηρεασμένο από το τρίπτυχο θρησκεία-πατρίδα-οικογένεια και ακολουθούσε τις γενικές αρχές των προγραμμάτων του δημοτικού σχολείου.

Επίσης, δεσπάζει η Ενιαία Συγκεντρωτική Διδασκαλία ως βασική διδακτική μέθοδος.

2.1.2. Η Εικαστική Αγωγή από το 1980 μέχρι σήμερα

Το 1980 δημοσιεύθηκε το Προεδρικό Διάταγμα 476/1980 «Περί του Αναλυτικού και Ωρολογίου Προγράμματος του Νηπιαγωγείου», το οποίο καταργήθηκε το 1989 ενώ είχε ατονήσει ήδη από το 1985. Ο γενικός σκοπός της προσχολικής αγωγής εντάσσεται στα πλαίσια της αγωγής του εξελισσόμενου ανθρώπου. Σύμφωνα με το Προεδρικό Διάταγμα το νηπιαγωγείο επιδιώκει: *α. την ανάπτυξη της συναισθηματικότητας, β. την ανάπτυξη της κινητικότητας, γ. την ανάπτυξη των γνωστικών λειτουργιών, δ. την ανάπτυξη των μέσων έκφρασης και ε. τη βαθμιαία κοινωνικοποίηση του παιδιού.* Επίσης καθορίζονται τα γενικά πλαίσια της προσχολικής αγωγής που ήταν: *α. η αγωγή της θρησκευτικότητας, β. η αγωγή της ηθικότητας. γ. η αγωγή της κοινωνικότητας, δ. η αρχή της αυτονομίας, ε. η κυκλοφοριακή αγωγή, στ. η περιβαλλοντική αγωγή, ζ. η αγωγή της αντίληψης, η. η αγωγή της νόησης, θ. η καλλιτεχνική αγωγή και ι. η μουσική και ρυθμική αγωγή* (Κιτσαράς, 1998).

Ειδικότερα, με την καλλιτεχνική αγωγή επιδιώκεται η αισθητική καλλιέργεια του παιδιού και η χαρά της δημιουργίας. Επίσης, η καλλιτεχνική αγωγή βοηθά στην ανάπτυξη της φαντασίας, συμβάλει στην ψυχοπνευματική ισορροπία και προσφέρει τη δυνατότητα να εκφράσει το παιδί τον εσωτερικό του κόσμο, τις λύπες και τις χαρές του και το βοηθά να λυτρωθεί. Στα μέσα καλλιτεχνικής αγωγής περιλαμβάνονται:

α. το ελεύθερο ατομικό και ομαδικό-συνεργατικό σχέδιο με τη χρησιμοποίηση από το παιδί κάθε εκφραστικού τρόπου, όπως π.χ. μολύβι, πινέλο, νερομπογιές, μαρκαδόροι κ.λπ.,

β. η χειροτεχνία, η οποία με το πλούσιο υλικό (χάντρες, χαρτιά, ζυμάρι, κουμπιά, κουτιά, όσπρια, χαρτόνια κ.λπ.) έδινε απεριόριστες δυνατότητες για δημιουργία στο παιδί,

γ. στον προβληματισμό και στη δημιουργία οδηγούνταν το παιδί και με τις κατασκευές και

δ. το κουκλοθέατρο. Βασικός σκοπός ήταν η ανάπτυξη του κοινωνικού συναισθήματος, η διαλογική έκφραση, η ανάπτυξη ικανότητας και η καλλιέργεια της φαντασίας του παιδιού. Με το κουκλοθέατρο π.χ. επιδιώκονταν η ανάπτυξη ικανότητας και η καλλιέργεια της φαντασίας, του διαλόγου και της μίμησης.

Το 1989 εκδόθηκε το Προεδρικό Διάταγμα για «το εβδομαδιαίο ωρολόγιο και αναλυτικό πρόγραμμα διδασκαλίας και αγωγής των νηπίων». Σκοπός του αναλυτικού προγράμματος είναι η ολόπλευρη και ισόρροπη ανάπτυξη των νηπίων, ψυχοκινητικής, κοινωνικο-συναισθηματικής, ηθικής και θρησκευτικής, αισθητικής, νοητικής, καθώς και της καλλιέργειας δεξιοτήτων (κινητικών και νοητικών).

Στον τομέα της αισθητικής ανάπτυξης το νήπιο υποβοηθείται:

α. να προσεγγίσει αισθητικά τη φύση και τα έργα τέχνης, με απώτερο σκοπό να δημιουργήσει μελλοντικά προσωπικό αισθητικό κριτήριο,

β. να εκφραστεί με τρόπο δημιουργικό μέσα από διάφορες μορφές τέχνης, και

γ. να αντιληφθεί διαισθητικά ότι η τέχνη αποτελεί κοινό τρόπο έκφρασης και επικοινωνίας των λαών.

Το πρόγραμμα του 1989 προωθεί τη διδασκαλία, το διδακτισμό και το σχολαστικισμό και βάζει σε δεύτερη μοίρα το παιχνίδι.

Η ύπαρξη βοηθητικού εγχειριδίου για το αναλυτικό πρόγραμμα αποτελεί καινοτομία και πρόκειται για μια σοβαρή προσπάθεια να καλυφθούν τα μεθοδολογικά κενά. Στο βιβλίο της Νηπιαγωγού επιχειρείται αναλυτική ανάπτυξη των δραστηριοτήτων με βάση το αναλυτικό πρόγραμμα. Περιγράφονται οι ενδεικτικές δραστηριότητες για τα νήπια, οι οποίες υλοποιούν τους στόχους και είναι σύστοιχες με αυτούς. Όμως, παρόλη την καλή διάθεση, το βιβλίο κρίθηκε ως αταξινόμητο και με κάποια κενά, χωρίς να συνδέονται μεταξύ τους οι διάφοροι τομείς του αναλυτικού προγράμματος. Επίσης, παρουσιάζει ασάφειες κι έχει πολύπλοκη δομή (Κιτσαράς, 1998).

Το πρόγραμμα του νηπιαγωγείου, θεωρητικά, λαμβάνει υπόψη τους αναπτυξιακούς ρυθμούς του παιδιού, τις ανάγκες και τις ικανότητές του. Θεωρεί το παιδί ως προσωπικότητα που χρειάζεται την πιο τρυφερή φροντίδα, την όσο το δυνατό μεγαλύτερη ασφάλεια, την όσο γίνεται πλούσια τροφοδότηση. Στοχεύει: α. Στη γνωστική ανάπτυξη, β. Στην ανάπτυξη ικανότητας για επικοινωνία, γ. Στην ανάπτυξη δεξιοτήτων αυτοεξυπηρέτησης, δ. Στην κοινωνική ανάπτυξη, ε. Στη σωματική ανάπτυξη, στ. Στην αισθητηριακή-αντιληπτική ανάπτυξη και ζ. Στη συναισθηματική ανάπτυξη. Η γνωστική ανάπτυξη επικεντρώνεται στο πώς ένα παιδί

σκέφτεται, αναγνωρίζει, θυμάται και εκλογικεύει, μέσα σε ένα πλούσιο σε προκλήσεις περιβάλλον, το οποίο εκπέμπει ερεθίσματα και ανταποκρίσεις προς το παιδί μέσα σε μια αδιάλειπτη αλληλεπίδραση. Η ανάπτυξη της ικανότητας για επικοινωνία καλλιεργείται σε επίπεδο που το παιδί να είναι ικανό να εκπέμπει, να προσλαμβάνει και να ερμηνεύει τα μηνύματα επικοινωνίας με τα οποία έρχεται σε επαφή. Οι γλωσσικές δραστηριότητες της ακρόασης, της κατανόησης και της έκφρασης, αλλά και οι άλλες μορφές επικοινωνίας (κίνηση, χορός, δράμα, τέχνη, μουσική) προσφέρονται και καλλιεργούνται με έμφαση μέσα στα πλαίσια του ημερήσιου προγράμματος. Η ανάπτυξη των δεξιοτήτων αυτοεξυπηρέτησης επιδιώκεται σε επίπεδο που καθιστούν το παιδί ικανό να επιτυγχάνει εξελικτικά το κατάλληλο επίπεδο ανεξαρτησίας, αναφορικά με την αυτονόμηση για την ικανοποίηση των προσωπικών του αναγκών. Η κοινωνική ανάπτυξη η οποία αρχίζει με το παιχνίδι και διευκολύνεται μέσα από την αλληλεπίδραση με τους άλλους και αναπτύσσεται με την ευαισθητοποίηση του παιδιού έναντι του πολιτιστικού περιβάλλοντος της θρησκείας και της παράδοσης και επιτυγχάνεται με την εμπλοκή στο πρόγραμμα των γονιών και τη στενή συνεργασία μαζί τους. Η σωματική ανάπτυξη εξυπηρετείται και προάγεται μέσα από ένα κατάλληλο σχεδιασμένο και εξοπλισμένο περιβάλλον μέσα στο οποίο μπορεί να εφαρμοστεί ένα πρόγραμμα σωματικής άσκησης και ψυχοκινητικών δεξιοτήτων στην τάξη και στο ύπαιθρο. Η αισθητηριακή-αντιληπτική ανάπτυξη επιδιώκεται σε επίπεδο που καθιστά το παιδί ικανό να αποδίδει νόημα σε πληροφορίες που δέχεται μέσω των αισθήσεών του και αποτελεί σημαντική προϋπόθεση για την πετυχημένη εισαγωγή του παιδιού στα ακαδημαϊκά θέματα και τις τυπικές διδασκαλίες του δημοτικού σχολείου. Η συναισθηματική ανάπτυξη καλλιεργείται σε επίπεδο προσωπικής ψυχοσυναισθηματικής εξέλιξης και στοχεύει στην αλληλοαποδοχή και τον αλληλοσεβασμό, την υπευθυνότητα, την ανεξαρτησία, την αυτοπεποίθηση και την ανάπτυξη διαπροσωπικών σχέσεων (Φερωνόμου, 1993 & Χρυσ αφίδης, 2004).

Με το αναλυτικό πρόγραμμα σπουδών του 1999 (ΑΠΣ) και με το Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών (ΔΕΠΠΣ), πλέον η εκπαίδευση αποκτά μια συνοχή και συνέχεια. Ειδικά για την εικαστική αγωγή που μας ενδιαφέρει, ισχύουν σχεδόν οι ίδιες αρχές, το ίδιο περιεχόμενο και οι ίδιοι στόχοι που ισχύουν για την εικαστική αγωγή της α' δημοτικού.

Η Δημιουργία και Έκφραση περιλαμβάνει τα προγράμματα σχεδιασμού και ανάπτυξης δραστηριοτήτων σχετικών με τα Εικαστικά, το Θέατρο – Δραματική Τέχνη, τη Φυσική Αγωγή και τη Μουσική.

Ειδικότερα, για τα Εικαστικά, τα παιδιά με κατάλληλες δραστηριότητες διακρίνουν την ομορφιά στη φύση, στο περιβάλλον και στα έργα τέχνης με τα οποία έρχονται σε επαφή. Αναπτύσσουν ενδιαφέρον για την καλλιτεχνική δημιουργία, καθώς και επιθυμία να συμμετέχουν σε καλλιτεχνικές δραστηριότητες. Παρατηρούν, πειραματίζονται με διαφορετικά υλικά και τεχνικές, ερευνούν και χρησιμοποιούν τις εμπειρίες και τις ιδέες τους ως στοιχεία καλλιτεχνικής δημιουργίας και έκφρασης. Ανακαλύπτουν ότι η τέχνη είναι μέσο έκφρασης και επικοινωνίας μεταξύ των ανθρώπων. Χρησιμοποιούν την τέχνη σε συνδυασμό με άλλες δραστηριότητες του προγράμματος (ΔΕΠΠΣ, 2001). Για την πραγμάτωση των παραπάνω στόχων προτείνονται οι παρακάτω έξι άξονες:

A. Υλικά - Μέσα - Τεχνικές

B. Μορφικά στοιχεία

Γ. Θέμα - Περιεχόμενο - Νόημα

Δ. Μορφές εικαστικών τεχνών

E. Ιστορία τέχνης-Καλλιτέχνες

ΣΤ. Αισθητική-Κριτική (ΔΕΠΠΣ, 2001)

Κατά την εκπαιδευτική διαδικασία δεν είναι δυνατόν να λειτουργήσει κανένας άξονας αυτόνομα και μεμονωμένα και γι' αυτό το λόγο κρίνεται απαραίτητη η εμπλοκή και ο συνδυασμός μεταξύ τους.

Ειδικότερα, ο πρώτος άξονας, που περιέχει ποικίλα υλικά δημιουργίας (χρώματα, πηλό, χαρτιά, μολύβια και άλλα) καθώς και φυσικά και ανακυκλώσιμα υλικά, εμπλέκεται εκ των πραγμάτων με όλους τους υπόλοιπους άξονες για τον απλό λόγο ότι τα παραπάνω υλικά είναι απαραίτητα για τη δημιουργία κάθε έργου.

Τα μορφικά στοιχεία (γραμμή, χρώμα, σχήμα, μορφή, υφή) που περιέχονται στο δεύτερο άξονα είναι το αλφαβητάρι των καλλιτεχνών και αποτελούν τα θεμελιώδη χαρακτηριστικά οποιουδήποτε εικαστικού έργου. Άρα είναι και τα μέσα που έχουν στη διάθεσή τους και οι μικροί δημιουργοί.

Ο τρίτος άξονας είναι η αφετηρία για την εικαστική δημιουργία. Η παρατήρηση της φύσης και του ευρύτερου ανθρωπογενούς περιβάλλοντος, θέματα που συγκινούν και ευαισθητοποιούν τα παιδιά, η φαντασία και ο εσωτερικός

συναισθηματικός τους κόσμος, κινητοποιούν τη δημιουργική τους έκφραση. Κατά συνέπεια, κάθε εικαστική δημιουργία των παιδιών πηγάζει από αυτόν τον άξονα.

Ο τέταρτος άξονας περιλαμβάνει τις διάφορες μορφές εικαστικών τεχνών και τεχνικές (σχέδιο, ζωγραφική, πηλοπλαστική, κολάζ, στένσιλ, τυπώματα, κατασκευές, υφαντική και άλλα), και όπως ο πρώτος άξονας, εφαρμόζεται κι αυτός σε όλες τις εικαστικές δραστηριότητες.

Από την παραπάνω ανάλυση των τεσσάρων αξόνων προκύπτει ότι αυτοί εμπλέκονται αυτονόητα σε κάθε μάθημα εικαστικών. Όμως, η αποκλειστική εμπλοκή μόνο αυτών των αξόνων αποτελεί δημιουργική, αλλά όχι εικαστική απασχόληση. Αυτό το κενό καλούνται να αναπληρώσουν ο πέμπτος και έκτος άξονας. Αναλυτικότερα, ο πέμπτος άξονας καλεί τον εκπαιδευτικό να προσεγγίσει μαζί με τα παιδιά έργα τέχνης και καλλιτέχνες, καλύπτοντας τις χρονικές περιόδους από την αρχαία έως τη σύγχρονη εποχή.

Ο έκτος άξονας εισάγει το παιδί στην καλαισθησία, προτείνοντας απλούς εικαστικούς όρους, καθώς και τρόπους προσέγγισης έργων τέχνης.

Είναι φανερό ότι η εικαστική διάσταση του μαθήματος έγκειται στους δύο τελευταίους άξονες που από αυτή την άποψη εκλαμβάνονται ως πλέον σημαντικοί (Ζωγράφος, κ.ά., 2004)

Μαζί με το πρόγραμμα του νηπιαγωγείου, δόθηκε από το υπουργείο παιδείας κι ένα βιβλίο Δραστηριοτήτων, στο οποίο παρατίθενται ιδέες και προτάσεις για όλες τις μαθησιακές περιοχές του ΔΕΠΠΣ. Επίσης, το 2007 κυκλοφόρησε από το Υπουργείο Παιδείας ένα πλήρες διδακτικό πακέτο για τα Ολοήμερα Νηπιαγωγεία, το οποίο περιείχε έναν Οδηγό για τα Ολοήμερα Νηπιαγωγεία, έναν Οδηγό για τους Γονείς και ένα Υποστηρικτικό Υλικό με Βιβλίο Δραστηριοτήτων για τη Νηπιαγωγό, Βιβλίο Δραστηριοτήτων για τα Νήπια, ένα εκπαιδευτικό λογισμικό για τη Γλώσσα, ένα εκπαιδευτικό λογισμικό για τα Μαθηματικά, μία Μουσικοκινητική Μέθοδο και μία Κουκλοθεατρική Παράσταση. Όλες οι μαθησιακές περιοχές του αναλυτικού προγράμματος, παρουσιάζονται ισομερώς και έχει δοθεί ειδική μέριμνα για όλες.

Βρισκόμαστε όμως σε περίοδο μεγάλων και συνεχών αλλαγών στο χώρο της Παιδείας. Μετά από όλο αυτό το υλικό που δόθηκε για την Προσχολική Εκπαίδευση, πολύ σύντομα, το 2011, κυκλοφόρησε το Νέο Πρόγραμμα Σπουδών για το Νηπιαγωγείο του Νέου Σχολείου ή αλλιώς του Σχολείου του 21^{ου} αιώνα. Οι βασικές

ικανότητες που προωθεί το νέο πρόγραμμα σπουδών ορίζονται από την εθνική και ευρωπαϊκή στρατηγική για την παιδεία και είναι:

- Η επικοινωνία
- Η δημιουργική και κριτική σκέψη
- Η προσωπική ταυτότητα και η αυτονομία
- Οι κοινωνικές ικανότητες και οι ικανότητες που σχετίζονται με την ιδιότητα του πολίτη.

Μέσα σε ευέλικτα μαθησιακά περιβάλλοντα οι εκπαιδευτικοί οργανώνουν μαθησιακές εμπειρίες, αξιοποιώντας ανάλογα με τις περιστάσεις, τα ακόλουθα πέντε πλαίσια:

1. Παιχνίδι (αυθόρμητο, ελεύθερο και οργανωμένο).
2. Ρουτίνες (καθημερινά επαναλαμβανόμενες δράσεις).
3. Καταστάσεις από την καθημερινή ζωή, ευκαιριακά ή επίκαιρα περιστατικά.
4. Διερευνήσεις (σχέδια εργασίας, μικρές έρευνες, προβλήματα προς επίλυση).
5. Οργανωμένες δραστηριότητες ή οργανωμένο πρόγραμμα δραστηριοτήτων.

Το Νέο πρόγραμμα σπουδών αποτελείται από τις παρακάτω μαθησιακές περιοχές:

- Φυσικές Επιστήμες,
- Τεχνολογίες Πληροφοριών κι Επικοινωνιών,
- Περιβάλλον και Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη,
- Μαθηματικά,
- Γλώσσα,
- Φυσική Αγωγή,
- Τέχνες.

Το πρόγραμμα σπουδών περιλαμβάνει πέντε μορφές καλλιτεχνικής έκφρασης: *τα Εικαστικά, τη Μουσική, το Θέατρο, το Χορό και την Οπτικοακουστική Έκφραση.*

Στα Εικαστικά, οι προηγούμενοι έξι άξονες, γίνονται πέντε, με τον άξονα του περιεχομένου, να παραλείπεται και να αναφέρονται οι υπόλοιποι πέντε: α. Υλικά, μέσα, τεχνικές, β. Μορφικά Στοιχεία, γ. Μορφές Εικαστικών Τεχνών, δ. Έργα Τέχνης, και ε. Εισαγωγή στην Καλαισθησία. Δίνονται εκτός από το περιεχόμενο των πέντε αξόνων, οι μαθησιακοί στόχοι, καθώς και ιδέες για δραστηριότητες που

αφορούν στα παιδιά, και μεθοδολογικές προσεγγίσεις που αφορούν στους εκπαιδευτικούς¹. Το Νέο Πρόγραμμα λειτούργησε πιλοτικά το σχολικό έτος 2011-12 και αναμένονται οι κριτικές, τα πορίσματα, και η επίσημη κυκλοφορία του από το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, Πολιτισμού και Αθλητισμού.

Μελετώντας τα 100 χρόνια κρατικής εκπαίδευσης που πέρασαν, μπορούμε να βγάλουμε το συμπέρασμα ότι υπάρχει ενδιαφέρον για την αισθητική αγωγή μόνο στα τελευταία χρόνια. Όμως, το ίδιο ενδιαφέρον δίνεται από όλες τις χώρες στην ανάπτυξη των καλλιτεχνικών δεξιοτήτων του παιδιού μέσω των καλλιτεχνικών μαθημάτων. Επίσης, η ικανότητα κρίσης του «ωραίου», η *αναγνώριση της πολιτιστικής κληρονομιάς* και η *προσωπική έκφραση μέσα από την τέχνη* άρχισαν πλέον να αποτελούν στόχο της εικαστικής αγωγής των παιδιών, και πλέον ο στόχος δεν είναι η ανάδειξη ταλέντων, ή παιδιών-Δημιουργών, αλλά η καλλιέργεια της Αισθητικής Θέασης του Κόσμου, η δημιουργία παιδιών-θεατών και Ανθρώπων με κρίση, σκέψη και δημιουργικότητα.

---

¹«ΝΕΟ ΣΧΟΛΕΙΟ (Σχολείο 21ου αιώνα) – Νέο Πρόγραμμα Σπουδών, Οριζόντια Πράξη» MIS: 295450

3^ο Κεφάλαιο: Η Διδακτική της Τέχνης

Η εκπαίδευση αποτελεί έναν τόπο στον οποίο διαφοροποιούνται και περιχαρακώνονται τα διάφορα γνωστικά πεδία ή οφείλει να βρει τρόπους δυναμικής σύνδεσής τους, αναδεικνύοντας παράλληλα τα όρια, το ρόλο και την ιδιαίτερη συνεισφορά του καθενός. Η προσπάθεια αναζήτησης μιας διδακτικής της τέχνης δεν μπορεί να σταθεί έξω από ένα τέτοιο βασικό ερώτημα. Ένα πρώτο σημείο διαφοροποίησης έχει αναζητηθεί στην ίδια την προσέγγιση της τέχνης, που διαφοροποιείται από εκείνη της επιστήμης (Bernard, 1994) και την καθιστά ως έναν χώρο ιδιαίτερο όσο και αναγκαίο χώρο (Charman, 1993).

Η σημασία της εικαστικής δημιουργίας και ιδιαίτερα της ζωγραφικής ως δραστηριότητας του παιδιού έχει προσελκύσει το ενδιαφέρον και των παιδαγωγών. Αυτό το ενδιαφέρον έχει κινηθεί σε δύο άξονες: α. στη χρήση της ζωγραφικής ως βοηθητικής μεθόδου για τη διδασκαλία άλλων μαθημάτων και β. στην επίδραση της εκπαίδευσης στην εξέλιξη της ζωγραφικής. Όσον αφορά στον πρώτο άξονα, μία από τις βασικές φροντίδες της εκπαίδευσης, σε όλα τα επίπεδα, είναι να καλλιεργήσει την παρατηρητικότητα στο παιδί, ώστε να το βοηθήσει να αποκτήσει νέες γνώσεις. Στο νηπιαγωγείο τα παιδιά ζωγραφίζουν εικόνες από τους περιπάτους ή από τα παραμύθια που ακούν κ.λπ.. Όσον αφορά στο δεύτερο άξονα, το παιδί μέσα από τη ζωγραφική ανακαλύπτει έναν τρόπο έκφρασης που το ικανοποιεί απόλυτα (Κακίση-Παναγοπούλου, 1994).

Η εικαστική δημιουργία όμως, ως κατεξοχήν καλλιτεχνικό αντικείμενο, έχει τις ιδιαιτερότητές της και δεν είναι θεμιτό να ακολουθεί την εκπαιδευτική διαδικασία των υπόλοιπων μαθημάτων. Η καλλιτεχνική παιδεία δεν είναι η προσπάθεια να μάθουμε στο παιδί να ζωγραφίζει ή να δημιουργεί σαν ενήλικας, αλλά να το βοηθήσουμε να ανακαλύψει την έννοια της εικαστικής δημιουργίας. Η διδασκαλία των τεχνών δεν έγκειται μόνο στο να δημιουργήσουμε κατάλληλες συνθήκες εργασίας, ούτε στο να επιτύχουμε τα καλύτερα αποτελέσματα, αλλά μπορούμε να πούμε ότι πρόκειται κυρίως για μια κατάσταση διαλεκτικής σχέσης, στην οποία συμμετέχει ο δάσκαλος με τις γνώσεις του και ο μαθητής με την εργασία-παιχνίδι, την ευχαρίστηση, την ανέγγιχτη συνείδηση του εαυτού του, την ανάγκη για δημιουργία και κυρίως τη ματιά όλο ζωντάνια με την οποία βλέπει τον κόσμο. Η καλλιτεχνική παιδεία είναι πολύ σημαντική γιατί βοηθά να αναπτυχθούν οι αρετές

του κάθε παιδιού, συντελεί στο να αγαπήσει το παιδί τις εικαστικές τέχνες και να έρχεται σε επαφή μαζί τους σε όλη του τη ζωή. Οι ομαδικές εργασίες, οι γνώμες, οι κρίσεις των άλλων παιδιών και το γεγονός ότι κάποιο κοινό θα δει τις δημιουργίες, βοηθούν το παιδί στην κοινωνικοποίησή του. Επίσης, με τη διδασκαλία στοιχείων Ιστορίας της Τέχνης, το παιδί βιώνει την πολιτισμική κληρονομιά του παρελθόντος (Κακίση-Παναγοπούλου, 1994).

Στην Εικαστική Αγωγή πρέπει να έχουμε υπόψη μας, ότι ο άνθρωπος δημιουργεί μόνος του, αρκεί ο παιδαγωγός να σχεδιάσει ένα σωστό περιβάλλον με κατάλληλες συνθήκες για τα παιδιά, για μια αποτελεσματική αφομοίωση των γνώσεων, γέννηση ιδεών και πρόκληση εικαστικών δημιουργιών (Κωτσαλίδου, 2011). Σύμφωνα με το Μαγουλιώτη (2002), βοηθούν ως προς αυτόν το στόχο οι παρακάτω μέθοδοι:

A. Οι προφορικές μέθοδοι

Οι προφορικές μέθοδοι διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στο χώρο της εκπαίδευσης και εξαρτώνται από την ποιότητα της γλώσσας του παιδαγωγού και από τον παραστατικό τρόπο με τον οποίο μεταδίδει τις γνώσεις, καθώς και από τη συναισθηματική εκφραστικότητα των λόγων του. Οι μέθοδοι αυτοί ενισχύονται από την κατάλληλη χρήση όρων της γλώσσας, εμπλουτισμένη με συναισθηματική και παραστατική εκφραστικότητα σώματος και λόγου. Ο παιδαγωγός με τον προφορικό λόγο περιγράφει εικόνες και προκαλεί ιδέες. Σε κάθε ευκαιρία γίνεται χρήση όρων των εικαστικών τεχνών, έτσι ώστε να γίνει κατανοητό ή χρηστικό ένα αντικείμενο πέρα από την εικαστική παρουσίασή του στο χώρο της εκπαίδευσης. Τέλος μέσα από αυτή τη μέθοδο, ο παιδαγωγός επιδιώκει τη δημιουργία μιας αφόρμησης, την πρόκληση ιδεών και την ώθηση για εικαστικές παιδικές δημιουργίες.

B. Οι εποπτικές μέθοδοι

Η κατανόηση θεμάτων εικαστικού περιεχομένου απαιτεί παραστατικό υλικό ή γενικότερα εποπτικό υλικό, όπως επίδειξη αντικειμένων, υλικών, εργαλείων, εικόνων, σλάιντς, έργων τέχνης, ή άλλων παραστάσεων. Η επίδειξη ως μέθοδος κρίνεται αναγκαία, όταν η δραστηριότητα είναι ιδιόμορφη και για να γίνει κατανοητή, απαιτεί την επίδειξη κάποιου υλικού, όπως είναι οι φωτογραφίες, τα σκίτσα κ.ά.. Επίσης, η επίδειξη μιας τεχνικής γίνεται, για να κατανοηθούν οι τρόποι διεργασιών και τα

στάδια εξέλιξής τους. Στις γωνιές και γενικά στους χώρους παιδικών δημιουργιών μπορούμε να τοποθετήσουμε τίτλους που θα αναγράφουν το δημιουργό ή το θέμα της εικαστικής δραστηριότητας, ή την τεχνική, το αποτέλεσμα κ.λπ.. Η μέθοδος της παρουσίασης όλων αυτών των υλικών έχει ως στόχο την απόλαυση και τη γνώση από τη μια πλευρά, αλλά παράλληλα δίνει την αφορμή και την πρόκληση για προσωπικές εικαστικές παιδικές δημιουργίες.

Γ. Οι μέθοδοι προβληματισμού

Προβλήματα καθημερινά ή ευκαιριακά κεντρίζουν το ενδιαφέρον για συζήτηση και πολλές φορές επιδιώκεται η επίλυσή τους. Ο προβληματισμός και η αναζήτηση λύσεων σε κάποια θέματα μερικές φορές αρχίζουν σε επίπεδο προσωπικών εμπειριών ή ανιχνεύσεων σε εργαστηριακούς χώρους ή ιστορικές πηγές και οδηγούν σε πειράματα. Με τη μέθοδο του προβληματισμού και της συζήτησης επιδιώκεται η ανίχνευση παιδικών απόψεων και η επίλυση ζητημάτων, αναπτύσσεται η κριτική και η συγκριτική σκέψη και ωθούνται τα παιδιά για δημιουργικές εικαστικές παρεμβάσεις.

Δ. Οι πρακτικές μέθοδοι

Για την κατανόηση ενός έργου ή μιας τεχνικής ή μιας εικαστικής επινόησης, δεν αρκείται κανείς στο λόγο ή στο εποπτικό υλικό, ειδικά όταν πρόκειται για παιδιά. Γι' αυτό, μετά από συζήτηση σχετικά με τις εικαστικές τέχνες ή μετά από μια επίσκεψη σε κάποιο χώρο, τα παιδιά επιδίδονται σε κάποιες πρακτικές εφαρμογές για να δείξουν τι είδαν και τι κατανόησαν. Η δραστηριότητα με πρακτική εφαρμογή βοηθά τα παιδιά στη μάθηση και στην απόκτηση γνώσεων και εμπειριών ως προς την τροποποίηση των υλικών. Έτσι η πρακτική εκμάθηση μιας τεχνικής ή η επεξεργασία ενός υλικού πολλές φορές προκαλεί ιδέες και παρακινεί τα παιδιά σε δημιουργικές δραστηριότητες.

Για να προβούμε όμως σε μια αποτελεσματική και επιτυχημένη διδασκαλία εικαστικής αγωγής, εκτός από τις παραπάνω μεθόδους, απαραίτητη είναι και η καλή οργάνωση της διδασκαλίας και των δραστηριοτήτων που θα προκύψουν. Έτσι, σύμφωνα πάντα με τις απόψεις του Μαγουλιώτη (2002), η οργάνωση των δημιουργικών δραστηριοτήτων πρέπει να στηρίζεται στις πνευματικές και πρακτικές ικανότητες των παιδιών, γι' αυτό οι δραστηριότητες, πρέπει να διακρίνονται από

ερεθίσματα και παραστάσεις που θα μεταβιβάζονται με τις αισθήσεις και θα συμπληρώνονται με τη νόηση και τα βιώματα.

Για να υπάρχει πάντα ενδιαφέρον:

- Τροποποιούμε τις δραστηριότητες ή τους προβληματισμούς ή τις ερωτήσεις κατάλληλα και ανάλογα με το στάδιο της ηλικίας του παιδιού
- Ενθαρρύνουμε τα παιδιά να βλέπουν, να περιγράφουν και να σχεδιάζουν αντικείμενα και πράγματα από διαφορετικές οπτικές γωνίες
- Δεν δίνουμε μεγάλη σημασία στη σωστή χρήση των αντικειμένων, γιατί έτσι χάνεται η δημιουργική πρωτοβουλία
- Ενθαρρύνουμε τα παιδιά να μας μιλούν για τις ιδέες τους και να τις ερμηνεύουν σε εικαστικές δημιουργίες
- Αξιοποιούμε τις προσωπικές εμπειρίες των παιδιών και τους δίνουμε ευκαιρίες να χρησιμοποιήσουν τη φαντασία τους, να εκφράσουν τις ιδέες και τις απόψεις τους
- Ζητάμε από τα παιδιά να μας ερμηνεύουν τις λύσεις, τις προτάσεις και τα έργα τους (Μαγουλιώτης, 2002: 67).

Η οργανωμένη γνώση σχετικά με το φαινόμενο της τέχνης δεν περιορίζεται μόνο στην καλλιτεχνική κληρονομιά, αλλά επεκτείνεται και στη διαδικασία με την οποία δημιουργούνται οι εικαστικές μορφές, στη διερεύνηση των λόγων για τους οποίους παράγονται, στις ανάγκες που εξυπηρετούν, στο ρόλο και τη λειτουργία τους, στον τρόπο με τον οποίο γίνονται αντιληπτές, προσλαμβάνονται και αποτιμώνται. Συγκροτείται έτσι ένα σύνολο γνώσεων και πρακτικών, αλλά και στάσεων, συμπεριφορών, στοχασμών και ερωτημάτων που συνοδεύουν την καλλιτεχνική πράξη. Ο όρος «διδασκτική της τέχνης» επομένως νομιμοποιείται με τον ίδιο τρόπο όπως και στις υπόλοιπες διδακτικές, παραπέμποντας σε ευρύ φάσμα προσεγγίσεων, προϋποθέσεων, σχεδιασμών, τεχνικών και μεθόδων που αφορούν τη συστηματική δραστηριότητα με την οποία μεταδίδεται ό,τι συνιστά οργανωμένη γνώση για την τέχνη στα πλαίσια ενός παιδαγωγικά σχεδιασμένου χώρου, επιτρέποντας να γίνει εκπαιδευτική πράξη μια εκπαιδευτική πρόθεση (Αρντουέν, 2000).

Η συνάντηση με την τέχνη μοιάζει περισσότερο εφικτή στα πλαίσια ενός εκπαιδευτικού συνδυασμού που υπερβαίνει τα στενά όρια της καταθλιπτικής συσσώρευσης ανεπεξέργαστων γνώσεων και ανταποκρίνεται σε όλες τις περιοχές της

αντίληψης και της δράσης, βοηθώντας το άτομο να αποκτήσει μια συνολική εικόνα του πολιτισμικού περιβάλλοντος στο οποίο ζει. Ενός σχεδιασμού που δεν επικεντρώνεται μόνο στη γνώση, αλλά προσβλέπει και σε εκείνους που μαθαίνουν, επιτρέποντας στο παιδί να βιώσει το φαινόμενο της τέχνης με έναν τρόπο που το χειραφετεί, ώστε να το εντάξει συνολικότερα στη ζωή του, εντός και εκτός των ορίων του σχολείου, στο σήμερα και το αύριο, στον επαγγελματικό και τον προσωπικό του χώρο, στη διάρκεια των μαθητικών χρόνων και πέρα από αυτά (Βάος, 2008).

3.1. Η Διδασκαλία της Τέχνης

Για να μπορέσουμε να οργανώσουμε μια διδασκαλία εικαστικών, εκτός των απαραίτητων θεωρητικών αρχών (στόχοι, περιεχόμενο, υλικά και μέσα κ.ά.), οφείλουμε να επιστρατεύσουμε τη φαντασία, το μεράκι και πρωτότυπες ιδέες, έτσι ώστε να σχεδιάσουμε και υλοποιήσουμε ένα μάθημα Τέχνης, ένα μάθημα ξεχωριστό και καλλιτεχνικό, και όχι ένα μάθημα γνωστικού αντικειμένου.

Η Τρίμη (2009), προτείνει μια διαδικασία υλοποίησης των εικαστικών δραστηριοτήτων, η οποία αναπτύσσεται σε τέσσερα στάδια:

A. Προκαταρκτικό στάδιο. Είναι το πρώτο στάδιο γνωριμίας και εξερεύνησης του υλικού, το οποίο μπορεί να λειτουργήσει και ως ερέθισμα δημιουργίας.

B. Στάδιο εμπλουτισμού. Στο στάδιο αυτό ο δημιουργός προσπαθεί να εμπλουτίσει με νέα ερεθίσματα το ήδη υπάρχον υλικό και να το ενισχύσει με νέο εποπτικό υλικό.

Γ. Στάδιο παραγωγής έργου. Στο στάδιο αυτό το παιδί μόνο του ή σε συνεργασία με άλλα παιδιά, χρησιμοποιεί το συγκεκριμένο υλικό και υλοποιεί τις ιδέες του.

Δ. Στάδιο διαλογισμού-στοχασμού. Το στάδιο αυτό θεωρείται βασικό γιατί το αποτελεί ο στοχασμός-διαλογισμός των παιδιών για το αποτέλεσμα που παράχθηκε, αλλά και για τη διαδικασία που ακολουθήθηκε από την αρχή μέχρι το τέλος.

Μια καλλιτεχνική δημιουργία όμως μπορεί να ξεκινήσει από το στάδιο της έμπνευσης, δηλαδή τη φάση που συλλαμβάνεται η ιδέα, ή μπορεί να έχουμε κάλυψη σταδίου. Έτσι μπορούμε να έχουμε ένα αποτέλεσμα το οποίο θα διανύσει τρία στάδια:

A. στάδιο σύλληψης της ιδέας,

Β. στάδιο εκτέλεσης της ιδέας και

Γ. στάδιο αξιολόγησης των αποτελεσμάτων.

Πρέπει να έχουμε όμως υπόψη μας, σχετικά με την αξιολόγηση των παιδικών έργων, ότι ειδικά τα έργα των παιδιών δεν διακρίνονται για το αισθητικό αποτέλεσμα, γιατί σημαντικό κίνητρο για το παιδί είναι η ικανοποίηση της δημιουργίας. Πολλά παιδιά δεν τα ενδιαφέρει η ολοκλήρωση παρά οι διαδικασίες δημιουργίας. Γι' αυτό η παιδική δημιουργικότητα δεν εκτιμάται μόνο από το αποτέλεσμα, αλλά και από την πορεία. Ένα έργο παιδιού μπορεί να αξιολογηθεί από τις επίκτητες διαδικασίες μάθησης και από τη γενική συγκρότηση της προσωπικότητάς του. Επίσης, μπορεί να αξιολογηθεί από την επιλογή και τον προσωπικό τρόπο επεξεργασίας των υλικών, από το χώρο εργασίας, έως και από τον τρόπο ή το χώρο παρουσίασης του έργου. Αλλά τα υλικά και τα εργαλεία στο χώρο της εκπαίδευσης επιλέγονται, συγκεντρώνονται και προσφέρονται κυρίως από τους παιδαγωγούς και ελάχιστες φορές από τα ίδια τα παιδιά. Επομένως η δημιουργικότητα των παιδιών εξαρτάται κατά κάποιον τρόπο από τους ενήλικες. Ως ένα βαθμό, το ζήτημα δημιουργίας ενός έργου, καθώς και ο τρόπος υλοποίησής του μεθοδεύεται από τους μεγάλους ή τους παιδαγωγούς. Ένα παιδί μπορεί να δημιουργεί ως ένας ενήλικας, αλλά δεν ενεργεί με τον ίδιο βαθμό αντίληψης. Γι' αυτό η αξιολόγηση του έργου ενός παιδιού δεν μπορεί να στηρίζεται απόλυτα στα κριτήρια (ικανοποίηση κάποιου σκοπού, επεξεργασία και σύνθεση, νεοτερισμός). Και το αποτέλεσμα του έργου ενός παιδιού είναι το έργο το οποίο δημιουργήθηκε με βάση τις ικανότητες, τις αρετές και κυρίως τις επιθυμίες του. Γι' αυτό τα εικαστικά δημιουργήματα των παιδιών είναι έργα που εκφράζουν τις αξίες τους και μπορούν να αξιολογηθούν:

- Για τον αποδοτικό ενθουσιασμό τους
- Για τη δημιουργική περιέργειά τους
- Για την αποκαλυπτική παρατηρητικότητά τους
- Για την πλούσια φαντασία τους
- Για την ευρηματική επινοητικότητά τους
- Για την ικανότητα σύνθεσής τους
- Για την εκδηλωτική πρωτοτυπία τους
- Για τη μεγάλη επιμονή τους (Μαγουλιώτης, 2002).

Η αισθητική αγωγή δεν προορίζεται μόνο για τα καλλιτεχνικά μαθήματα, αλλά εννοείται ως μια διαγώνια δραστηριότητα. Η ικανότητα για μια αισθητική θεώρηση του κόσμου μπορεί να γίνει πράξη στην εικαστική τέχνη, αλλά και στην ιστορία, στα μαθηματικά, στα φιλολογικά μαθήματα κ.λπ. (Κωτσαλίδου, 2014). Παιδαγωγικό χαρακτήρα έχει η μάθηση που αποκτάται μέσω της όρασης, της ακοής, της αφής. Συνεπώς, η καλλιτεχνική αγωγή δεν είναι μόνο άθροισμα των καλλιτεχνικών δραστηριοτήτων, αλλά σκοπιμότητα καλλιτεχνικής καλλιέργειας και κουλτούρας για την ένταξη στον κόσμο. Εκείνος που ασχολείται με τη διδακτική έχει τριπλή αποστολή. Πρέπει να δώσει προσοχή σε τρία σημεία συνυπολογίζοντάς τα:

A. Τις ψυχολογικές μεθόδους, που αφορούν το πεδίο σχέσεων και της γνώσης και οι οποίες επιτρέπουν να κατανοήσουμε τις διεργασίες οικειοποίησης των γνώσεων από το μαθητή

B. Τις γνώσεις που πρέπει να διδαχθούν και κυρίως την ιστορία τους και την επιστημολογία τους

Γ. Τους παιδαγωγικούς μηχανισμούς που προσδίδουν μάλιστα στη διδακτική την επιστημολογική ιδιότητα της επιστήμης της δράσης και όχι μόνο της επιστήμης της γνώσης.

Σημαντικό σημείο μιας επιτυχημένης διδασκαλίας, αποτελεί η «πηγή» της, που πρέπει να είναι η εμπειρικο-βιωματική γνώση που κατέχουν τα παιδιά μέσα από την καθημερινή τους εμπειρία, με τρόπο που να αποτελεί το σημείο εκκίνησης και σταθερής αναφοράς της μαθησιακής διαδικασίας. Ξεκινά έτσι μια βιωματική πορεία στην οποία οι μαθητές, από τα απλά δεδομένα και την ανεπεξέργαστη πληροφορία, προχωρούν σε σύνθετες επεξεργασίες, συναντούν τη γνώση και την εμπλουτίζουν με εμπειρίες, στοχασμό και συναισθήματα, οδηγούμενοι σε μια βαθύτερη κατανόηση (Βάος, 2008).

Αναμφισβήτητα η εικαστική αγωγή πρέπει να προσεγγίζεται και από μια αναπτυξιακή σκοπιά. Ελλοχεύει όμως ο κίνδυνος να προταχθούν αυτοί οι στόχοι και να αδικηθεί η τέχνη ως τέχνη. Σαφώς με τις εικαστικές δραστηριότητες αναπτύσσεται η επιδεξιότητα, η συναισθηματική έκφραση, η κοινωνικοποίηση, η μεθοδικότητα, η πειθαρχία, η οργανωτικότητα. Οι εξωκαλλιτεχνικοί αυτοί στόχοι αν και δεν είναι άσχετοι με την εικαστική εκπαίδευση, θα πρέπει να τεθούν στη σωστή τους διάσταση

και να θεωρηθούν επιμέρους πτυχές της. Οι εικαστικές δραστηριότητες αποτελούν πράγματι ένα προνομιακό πεδίο από την άποψη πολλών και διαφορετικών ικανοτήτων και δεξιοτήτων. Η εικαστική παιδεία συμβάλλει ποικιλότροπα στη συνολική προσπάθεια δόμησης της προσωπικότητας του παιδιού και του ανοίγματός του στον κόσμο (Βάος, 2008).

Το νηπιαγωγείο ειδικότερα, δεν είναι τόπος μαθημάτων, ή για να το πούμε πιο σωστά, θεωρείται ως μια χρονική περίοδος, κατά την οποία δεν υπάρχουν διαχωρισμοί μεταξύ των διαφόρων τομέων ή μαθημάτων, ενώ από το δημοτικό, ο μαθητής θα μάθει να κάνει καταμερισμό των εργασιών ανάλογα με τα διάφορα μαθήματα. Ο κόσμος είναι όμως πολύπλοκος και είναι προφανές ότι τα σχολικά μαθήματα τεμαχίζουν τη σχέση του παιδιού με τον κόσμο, επιχειρώντας να απομονώσουν ορισμένες χαρακτηριστικές στάσεις (εικόνες του μαθηματικού, του γεωγράφου, κ.λπ.) (Κωτσαλίδου, 2014). Πρέπει να λάβουμε υπόψη μας ότι ο καταμερισμός των γνώσεων είναι εντελώς τυπικός και ότι ανάμεσα σε όλα τα γνωστικά πεδία υπάρχουν γέφυρες και συσχετισμοί (Αρντουέν, 2000) και αυτές θα επιχειρήσουμε να ενισχύσουμε με την εργασία μας.

Η εικαστική πράξη είναι μοναδική και ανεπανάληπτη (Κάλας, 1977). Η αισθητική εμπειρία είναι εξίσου ανεπανάληπτη, αφορά το βίωμα ενός συγκεκριμένου ατόμου, απέναντι σε ένα συγκεκριμένο έργο μια συγκεκριμένη στιγμή. Επομένως, και οι δυο συνιστώσες της εικαστικής αγωγής, η εμπλοκή στο καλλιτεχνικό εγχείρημα και η πρόσληψη του έργου τέχνης, δεν περιγράφονται απόλυτα, ούτε μεταδίδονται με ακρίβεια, και από αυτή τη σκοπιά δε διδάσκονται άμεσα. Είναι ωστόσο δυνατόν να αναζητηθούν εκείνες οι συνθήκες που διευκολύνουν τέτοιου τύπου εμπειρίες στο πλαίσιο ενός παιδαγωγικά σχεδιασμένου περιβάλλοντος. Επιπλέον, η διαδικασία αυτή εγείρει ζητήματα τα οποία να μπορούν και πρέπει να προσεγγιστούν και να αποσαφηνιστούν. Στην τέχνη δεν υπάρχουν καθολικά αποδεκτοί και अपαράβατοι κανόνες, αλλά προϋπόθεση τόσο για τη δημιουργία όσο και για την κατανόηση είναι η ύπαρξη ενός πλούσιου γνωστικού υπόβαθρου. Η εμπλοκή του μαθητή στην εικαστική διεργασία σημαίνει ότι λαμβάνονται υπόψη δύο παράγοντες: α. ότι η γνώση δε μεταγγίζεται έτοιμη, αλλά οικοδομείται σταδιακά τόσο με τη συστηματική επίδραση του περιβάλλοντος όσο και με ουσιαστικές εσωτερικές διεργασίες από το ίδιο το άτομο, και β. ότι εφόσον πρόκειται να αποκαλυφθεί η εικαστική πράξη, θα πρέπει να αναδειχθεί ο χαρακτήρας της, που δεν είναι συμβατός με μια

προκαθορισμένη πορεία με προσδιορισμένα και αναμενόμενα αποτελέσματα (Charman, 1993).

Η αποδοχή αυτών των παραμέτρων δείχνει προς την κατεύθυνση της αναζήτησης μιας διδακτικής διαδικασίας που α. δημιουργεί ένα ερευνητικό, συμμετοχικό και συλλογικό πλαίσιο, το οποίο προάγει τη βαθύτερη κατανόηση, β. αξιοποιεί την εμπειρικο-βιωματική γνώση των παιδιών, γ. δημιουργεί ένα πρόσφορο, ανοιχτό και επί της ουσίας ευχάριστο παιδαγωγικό κλίμα και δ. ισορροπεί και συνδέει το τελικό αποτέλεσμα με ολόκληρη την πορεία της δημιουργίας (Κάλας, 1977).

3.2. Ο ρόλος του Παιδαγωγού

Οι παράγοντες που συντελούν στην αγωγή του ανθρώπου είναι ο παιδαγωγός, το παιδί και το περιβάλλον. Ο παιδαγωγός, σύμφωνα με το Μαγουλιώτη (2002), είναι ο άνθρωπος που ασχολείται με την αγωγή των παιδιών. Είναι αυτός που επηρεάζει τους άλλους δυο παράγοντες. Αποτελεί το κλειδί της εκπαιδευτικής διαδικασίας και είναι η αφετηρία της (Κωτσαλίδου, 2014). Ο παιδαγωγός της τέχνης είναι ο εμπνευστής, ο οποίος εκπληρώνει μια σειρά καθηκόντων:

- Δημιουργεί ένα περιβάλλον και μια ατμόσφαιρα ευνοϊκή για μάθηση.
- Γίνεται περισσότερο διαμεσολαβητής παρά διδάσκων.
- Γίνεται υποκινητής επιθυμιών ή αναθερμαίνει τις επιθυμίες των παιδιών.
- Καλλιεργεί ένα κλίμα εμπιστοσύνης.
- Οργανώνει δραστηριότητες και καθοδηγεί τα παιδιά σε αυτές.
- Πληροφορεί τα παιδιά για όλη την εξελικτική πορεία της δραστηριότητας και εμπνέει σεβασμό.
- Δημιουργεί ένα πλαίσιο ερευνητικής κατάστασης η οποία απορρέει από την παρακίνηση.
- Προκαλεί τα παιδιά να μην αρκούνται σε μια εύκολη και πρόχειρη εργασία, παρά με προσπάθειες επίτευξης ενός έργου ωραίου και ολοκληρωμένου.
- Προσπαθεί να αναπτυχθούν οι παιδικές λανθάνουσες ικανότητες μέσα από μια διαδικασία ελεύθερη και παιγνιώδη.
- Δεν υποτιμά την εμπιστοσύνη του παιδιού προς τον εαυτό του, παρά το καθοδηγεί ήρεμα.

- Βοηθά το παιδί να ελέγχει τις διεργασίες έκφρασης, προκειμένου να του επιτρέψει να ποικίλλει τις αναπαραστάσεις του.
- Αποβλέπει στην ικανοποίηση των αναγκών του παιδιού, οι οποίες σχετίζονται με την εξέλιξή του.
- Ενεργοποιεί το δημιουργικό παιδί.
- Στηρίζει την ατομικότητά του και το μοναδικό τρόπο δράσης και αντίδρασης στο περιβάλλον όπου ζει.
- Του προσφέρει πολιτιστικά αγαθά, τα οποία διαμορφώνουν την αγωγή του.
- Αποφεύγει καθετί που θα μπορούσε να παρενοχλήσει τον αγνό αυθορμητισμό των παιδιών. Οι ειλικρινείς και θερμές λέξεις και χειρονομίες που θα εκφράζουν την εκτίμηση για τις προσπάθειές του βοηθούν το παιδί.
- Ενθαρρύνει την αυτόνομη δραστηριότητα των παιδιών, με την οποία μπορεί να οδηγηθούν στη συναναστροφή με ανθρώπους και πράγματα που θα ζυπνούν και θα εξασκούν τις δημιουργικές τους δυνάμεις.
- Δεν προβαίνει σε κριτική και διόρθωση γιατί έχει αποδειχθεί πως ο τρόπος αυτός επιδρά προσβλητικά και καταστρεπτικά στην αυτοπεποίθηση του παιδιού, ενώ η ενθάρρυνση και η αναγνώριση της εργασίας του τη δυναμώνει. Οφείλει να παραβλέπει τα λάθη, να επαινεί και να εγκωμιάζει τις προσπάθειές του, και ειδικά τα δικά του εκφραστικά στοιχεία. Με αυτό τον τρόπο αυξάνεται η αυτοπεποίθηση και η πίστη του παιδιού στον εαυτό του. Σιγά σιγά θα έρθουν τα αποτελέσματα και θα είναι ιδιαίτερα ικανοποιητικά. Επίσης δεν επιπλήττει το παιδί για κάτι που δεν έκανε σωστό γιατί το σωστό έχει πολλές μορφές και δεν είναι έννοια απόλυτη.
- Δεν επιβάλλεται στα παιδιά με κίνητρο το φόβο, την τιμωρία ούτε και την αμοιβή, παρά με δραστηριότητες κατανοητές, ενδιαφέρουσες και ελκυστικές, οι οποίες προκαλούν την έκπληξη και την περιέργεια.
- Ως παράγοντας πληροφόρησης και καθοδήγησης, παρακινεί τα παιδιά σε άμεσες εμπειρίες επεξεργασίας και ανακάλυψης τρόπων χρήσης των μέσων και των υλικών (Μαγουλιώτης 2002:53-54).

Οι εικαστικές τέχνες αποτελούν έναν ιδιαίτερο τόπο στο χώρο των επιτευγμάτων του ανθρώπου. Αντανακλούν τη βαθιά ανάγκη του να εξερευνήσει και να κατανοήσει την πραγματικότητα γύρω του, να προσδιορίσει τη στάση του απέναντι σε αυτήν και να δώσει το στίγμα του, να συναντήσει τον εαυτό του και τους άλλους, να εκφράσει

την ατομική και ομαδική του ταυτότητα. Συνδέονται με την ικανότητά του να στοχάζεται, να αισθάνεται και να δημιουργεί, αλλά και να μοιράζεται με ποικίλους τρόπους σκέψεις, συναισθήματα, βιώματα, ιδέες. Αποτελούν ταυτόχρονα έκφραση, δημιουργία, αναζήτηση, εμπάθυση, σχόλιο, ερμηνεία, αποκάλυψη, επικοινωνία, μαρτυρία (Camp, 1982).

Η καλλιτεχνική πράξη εννοείται ως δράση στο τώρα, προϋποθέτει το να αισθανθεί κάποιος εξαιρετικά παρών στην παρούσα στιγμή, να βυθιστεί σε αυτήν. Το γεγονός ότι τα παιδιά ζουν στον ενεστώτα χρόνο και σε αυτόν βιώνουν ελλείψεις, έχουν επιθυμίες, αντιμετωπίζουν προβλήματα, αντλούν ικανοποιήσεις, πρέπει να λαμβάνεται ουσιαστικά υπόψη στον εκπαιδευτικό σχεδιασμό και αυτό αποτελεί προϋπόθεση για την πραγμάτωση των στόχων της καλλιτεχνικής αγωγής. Η συνάντηση με την τέχνη, όχι ως επαγγελματική μαθητεία αλλά ως τόπος γενικής καλλιέργειας, ίσως να μην υπακούει σε μια προφανή χρησιμότητα με τη στενή έννοια, έχει όμως μια ιδιαίτερη αξία, στο να προσβλέπει να βοηθήσει το αναπτυσσόμενο άτομο να διαμορφώσει μια αξιόλογη ζωή ως ενήλικας, ακριβώς γιατί το παρακινεί να ζήσει δημιουργικά το σήμερα, να το βιώσει αξιοποιώντας τις ανάγκες, τις δυνατότητες και τις ευκαιρίες που προφέρονται στο παρόν. Από αυτή τη σκοπιά, η εικαστική παιδεία προϋποθέτει ένα περισσότερο ανοιχτό μοντέλο από όσο επιτρέπει η σημερινή σχολική εκπαίδευση (Πλειός, 2005).

Δεν υπάρχει στο νηπιαγωγείο μέθοδος διδασκαλίας ως αποκλειστικό έργο του εκπαιδευτικού, αλλά μεθόδευση των δραστηριοτήτων, η οποία όμως εξαρτάται και από πολλούς παράγοντες του παιδιού. Οι παράγοντες αυτοί καθορίζουν τους διδακτικούς χειρισμούς του εκπαιδευτικού, καθώς και τις επιμέρους μορφές της μεθόδευσης των δραστηριοτήτων. Τέτοιοι παράγοντες είναι τα ψυχολογικά χαρακτηριστικά των παιδιών, οι ατομικές τους διαφορές, ο τρόπος και ο ρυθμός εργασίας τους, οι συνθήκες του κοινωνικοπολιτιστικού περιβάλλοντος μέσα στο οποίο ζουν, οι ερεθισμοί και οι ευκαιρίες για δράση και αυτενέργεια, ο στόχοι, τα γνωστικά αντικείμενα κ.λπ. (Κόφφας, 1994). Πρέπει επίσης να χρησιμοποιείται η ενεργητική συμμετοχή στις δραστηριότητες με την εκούσια προσοχή που απευθύνεται από συγκεκριμένες προθέσεις, η ενεργητική ή κριτική του μνήμη και η δημιουργική τους φαντασία. Το αντικείμενο που διδάσκεται πρέπει να αποτελέσει για το παιδί μια ευκαιρία για κατασκευή ιχνογραφικών, χειροτεχνικών και λοιπών

εργασιών και γενικότερα να μπορεί να αποδεσμεύσει τις δημιουργικές του ικανότητες.

Για την επίτευξη των παραπάνω στόχων, ο εκπαιδευτικός, διοργανώνει και πραγματοποιεί επισκέψεις σε εκθέσεις καλλιτεχνών, σε μουσεία, σε κουκλοθέατρα, σε συναυλίες κ.λπ.. Ο εκπαιδευτικός επίσης, εκμεταλλεύεται κάθε ευκαιρία, όπως: μια διήγηση, μια ιστοριούλα, μια εικόνα ενός προσώπου ή ενός πράγματος, μια εκπομπή στο ραδιόφωνο ή στην τηλεόραση καθώς και κάθε εμπειρία του παιδιού η οποία προέρχεται από παρατήρηση και γνωριμία προσώπων, πραγμάτων, γεγονότων του κόσμου του περιβάλλοντός του (Σταματοπούλου,1998).

3.3. Αποτελέσματα

Από όσα αναφέρονται στα προηγούμενα κεφάλαια, καταλήγουμε στα παρακάτω αποτελέσματα, τα οποία και λάβαμε υπόψη μας για το σχεδιασμό και την υλοποίηση του ερευνητικού μας σχεδίου:

- Η Εικαστική Αγωγή συμβάλλει στην ολόπλευρη ανάπτυξη του παιδιού.
- Το παιδί, μέσα από την καλλιτεχνική εκπαίδευση, αναπτύσσει τις γνωστικές εκείνες ικανότητες που του επιτρέπουν να αναλύει, να κρίνει, να ερμηνεύει και να περιγράφει τις εκφραστικές ποιότητες που κρύβονται στα έργα τέχνης και στο ευρύτερο περιβάλλον του.
- Το παιδί διαθέτει τα βασικά εκείνα χαρακτηριστικά που του επιτρέπουν να λειτουργεί ως αποδέκτης των τεχνών, ως θεατής, αλλά όχι ακόμα να τις προσεγγίζει κριτικά.
- Στην προσχολική ηλικία, τα παιδιά διανύουν το στάδιο του περιγραφικού συμβολισμού (ηλικία 5-6 ετών), κατά το οποίο ενδιαφέρονται κυρίως για το παιχνίδι, και όλα τα ένστικτα, οι τάσεις, τα αισθήματα συνδέονται με την αντίληψη και τις παραστάσεις. Δεν αξιολογούν μόνο αυτό που κάνουν, αλλά και πώς το κάνουν. Η ανθρώπινη μορφή αναπαριστάνεται με σχετική ακρίβεια σαν ένα συμβολικό σχήμα. Εμπλουτίζεται με διάφορα συμβολικά χαρακτηριστικά που διαφέρουν από παιδί σε παιδί.
- Τα παιδιά εκφράζονται κυρίως με το σχέδιο και τη ζωγραφική, τη χαρακτική και τη γλυπτική.
- Στα επίσημα προγράμματα για την προσχολική εκπαίδευση, η εικαστική αγωγή κατέχει ελάχιστο χώρο και μόνο ως ιχνογραφικές, χειροτεχνικές και

πλαστικές ενασχολήσεις. Από το 1980 κι έπειτα, η καλλιτεχνική αγωγή, στην αρχή, και η εικαστική αγωγή αργότερα βρίσκουν ευρύτερη και ισότιμη αποδοχή με τις υπόλοιπες μαθησιακές περιοχές των αναλυτικών προγραμμάτων.

- Για τη διδασκαλία των εικαστικών προτείνονται ποικίλες μέθοδοι με επικρατέστερες τις: α. τις προφορικές μεθόδους, β. τις εποπτικές μεθόδους, γ. τις μεθόδους προβληματισμού και δ. τις πρακτικές μεθόδους. Η αποδοχή αυτών των παραμέτρων δείχνει προς την κατεύθυνση της αναζήτησης μιας διδακτικής διαδικασίας που α. δημιουργεί ένα ερευνητικό, συμμετοχικό και συλλογικό πλαίσιο, το οποίο προάγει τη βαθύτερη κατανόηση, β. αξιοποιεί την εμπειρικο-βιωματική γνώση των παιδιών, γ. δημιουργεί ένα πρόσφορο, ανοιχτό και επί της ουσίας ευχάριστο παιδαγωγικό κλίμα και δ. ισορροπεί και συνδέει το τελικό αποτέλεσμα με ολόκληρη την πορεία της δημιουργίας.
- Ο ρόλος του παιδαγωγού καθίσταται υψίστης σημασίας στην εκπαιδευτική διαδικασία, γιατί είναι το κεντρικό πρόσωπο, το οποίο θα οργανώσει, θα σχεδιάσει, θα προσφέρει ευκαιρίες και θα εφαρμόσει τις διδακτικές μεθοδολογικές προτάσεις.

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Κεφάλαιο 4^ο: Η Έρευνα

Η διαπίστωση ότι οι νηπιαγωγοί υλοποιούν εικαστικές δραστηριότητες κυρίως ως προς το δημιουργικό και κατασκευαστικό μέρος και παραμελούν γενικότερα την εικαστική αγωγή, μας προβλημάτισε και θέσαμε το κύριο δεδομένο της έρευνας το οποίο είναι: ο τρόπος διαπραγμάτευσης των εικαστικών δραστηριοτήτων στο νηπιαγωγείο. Αντικείμενο της έρευνας είναι: *οι απόψεις των εκπαιδευτικών της προσχολικής εκπαίδευσης για την εικαστική αγωγή και κατά πόσο χρησιμοποιούν τις εικαστικές τέχνες ως πολιτισμικό εργαλείο για την καλλιέργεια της αισθητικής αγωγής.*

Για το λόγο αυτό, προβήκαμε σε έρευνα, για να καταγράψουμε τη γνώμη των νηπιαγωγών, έτσι ώστε να έχουμε μια πιο ξεκάθαρη εικόνα για τον τρόπο με τον οποίο υλοποιούνται οι εικαστικές δραστηριότητες μέσα στην τάξη.

4.1. Η σημασία της έρευνας

Η έρευνα θα συμβάλλει:

- α. Στην ανάδειξη των εικαστικών τεχνών
- β. Στην αξιοποίηση της εικαστικής αγωγής στο νηπιαγωγείο
- γ. Στη δημιουργία ολοκληρωμένων προγραμμάτων εικαστικής αγωγής

4.1.2. Σκοπός, Επιμέρους Στόχοι, Ερωτήματα και Υπόθεση της έρευνας

Απαραίτητη προϋπόθεση πριν από το σχεδιασμό της έρευνας είναι να ξεκαθαρίσουμε και να θέσουμε τους στόχους της έρευνας, οι οποίοι θα καθορίσουν και τα επόμενα βήματά μας και είναι οι εξής:

Σκοπός της έρευνας

Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι η διερεύνηση των απόψεων των νηπιαγωγών για τη χρήση των εικαστικών τεχνών ως πολιτισμικό εργαλείο

ανάπτυξης και καλλιέργειας της κουλτούρας και όχι μόνο ως «συμπλήρωμα» σε διαθεματικές δραστηριότητες.

Επιμέρους στόχοι της έρευνας

Οι επιμέρους στόχοι της έρευνας είναι:

A. Η διερεύνηση του τρόπου εφαρμογής των εικαστικών δραστηριοτήτων μέσα στη μαθησιακή διαδικασία.

B. Η διερεύνηση της συσχέτισης των εικαστικών δραστηριοτήτων με τους άξονες της εικαστικής αγωγής του ΔΕΠΠΣ.

Ερωτήματα της έρευνας

Στην παρούσα έρευνα θέτουμε τα ερωτήματα-υποθέσεις, τα οποία στη συνέχεια θα πρέπει να απαντηθούν με την ολοκλήρωσή της και είναι τα εξής:

A. Θεωρούν οι νηπιαγωγοί ότι η εικαστική αγωγή είναι σημαντική για την ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών;

B. Υλοποιούν οι νηπιαγωγοί εικαστικές δραστηριότητες σύμφωνα με τους άξονες της εικαστικής αγωγής, έτσι όπως περιγράφονται μέσα στο ΔΕΠΠΣ;

Γ. Χρησιμοποιούν οι νηπιαγωγοί τα εικαστικά για τη συμπλήρωση διαθεματικών δραστηριοτήτων και όχι για τους σκοπούς της εικαστικής αγωγής;

Δ. Ο τρόπος με τον οποίο υλοποιούν οι νηπιαγωγοί τις εικαστικές δραστηριότητες, ακολουθεί τις προτάσεις του αναλυτικού προγράμματος για την προσχολική εκπαίδευση;

Υπόθεση της έρευνας

Μελετώντας τους στόχους και τα ερωτήματα που προέκυψαν, και προσπαθώντας να δώσουμε απαντήσεις, διατυπώσαμε την εξής γενική υπόθεση:

«Εάν αποσαφηνιστούν οι ερμηνείες και παρερμηνείες που αφορούν στην εικαστική αγωγή και στην υλοποίηση εικαστικών δραστηριοτήτων, θα πείσουμε τους εκπαιδευτικούς να οργανώνουν, σχεδιάζουν και υλοποιούν δραστηριότητες σύμφωνες με τους άξονες της εικαστικής αγωγής που αφορά στην προσχολική εκπαίδευση;»

Για να επαληθεύσουμε την υπόθεσή μας, κρίθηκε αναγκαίο να καθορίσουμε λεπτομερώς τα ερωτήματα που έπρεπε να απαντήσουν οι νηπιαγωγοί.

Η διερεύνηση αυτή είναι χρήσιμη, γιατί θα συμπληρώσει τις έρευνες που υλοποιούνται ήδη για τη Διδακτική των Εικαστικών Τεχνών, τη θέση των Εικαστικών μέσα στο αναλυτικό πρόγραμμα της προσχολικής αγωγής και θα αποσαφηνίσει τυχόν παρερμηνείες για το τι είναι Εικαστικά και πώς υλοποιούνται μέσα στην εκπαιδευτική διαδικασία.

4.1.3. Το Ερευνητικό Εργαλείο Συλλογής των Δεδομένων

Ως μέσο συλλογής των δεδομένων επιλέγουμε το ερωτηματολόγιο, για το λόγο ότι επιθυμούμε να διερευνήσουμε τις απόψεις μεγάλου δείγματος νηπιαγωγών σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας και κρίνεται το καταλληλότερο και από πρακτικής άποψης πιο εφαρμόσιμο εργαλείο (Ρούσσοσ & Τσαούσης, 2010, Εμβαλωτής, Κατσή & Σιδερίδης, 2006). Κατασκευάστηκε ένα ερωτηματολόγιο το οποίο διαμοιράστηκε σε εκπαιδευτικούς νηπιαγωγείων από όλες τις περιοχές του ελλαδικού χώρου. Οι ερωτήσεις είναι κλειστού τύπου, γιατί ο τύπος αυτός προσφέρεται καλύτερα για στατιστική ανάλυση, αλλά και ανοιχτού τύπου, για να μην περιορίσουμε τους ερωτώμενους σε όσα επιθυμούν να καταθέσουν επί του θέματος.

Οι ερωτήσεις στο ερωτηματολόγιο χωρίζονται σε 5 κατηγορίες:

1^η κατηγορία: Απογραφικά Στοιχεία που αναφέρονται: α. στο φύλο των ερωτηθέντων, β. σε ποια περιοχή υπηρετούν, γ. ποιο είναι το επίπεδο της μόρφωσης-επιμόρφωσής τους και δ. πόσα έτη εργάζονται στη δημόσια εκπαίδευση.

2^η κατηγορία: Οι προσωπικές απόψεις των νηπιαγωγών για την εικαστική αγωγή (ερωτήσεις: 2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 2.5, 2.6, 2.7, 2.8, 2.9, 2.10).

3^η κατηγορία: Οι απόψεις των νηπιαγωγών για την υλοποίηση εικαστικών δραστηριοτήτων μέσα στην τάξη (ερωτήσεις: 3.1, 3.2, 3.3, 3.4, 3.5, 3.6, 3.7, 3.8, 3.9, 3.10, 3.11, 3.12).

4^η κατηγορία: Οι απόψεις των νηπιαγωγών για τη σύνδεση των εικαστικών δραστηριοτήτων με ποικίλες δραστηριότητες διαφορετικών μαθησιακών περιοχών του αναλυτικού προγράμματος (ερωτήσεις: 4.1, 4.2, 4.3, 4.4, 4.5, 4.6, 4.7, 4.8).

5^η κατηγορία: Ερωτήσεις Ανοιχτού Τύπου (ερωτήσεις: 5.1, 5.2, 5.3, 5.4) για θέματα και προτάσεις που δε συμπεριελήφθησαν εντός του ερωτηματολογίου

(διαθεματικότητα, εξοπλισμός της εικαστικής γωνιάς του νηπιαγωγείου, προτάσεις για ποιοτικές εικαστικές δραστηριότητες).

4.1.4. Ο Πληθυσμός και το Δείγμα της Έρευνας

Τον πληθυσμό της έρευνας αποτελούν 124 εκπαιδευτικοί προσχολικής αγωγής που εργάζονται στην Α/θμια Εκπ/ση σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας (διαμοιράστηκαν 150 ερωτηματολόγια και συλλέχτηκαν 124 ολοκληρωμένα). Το δείγμα είναι τυχαίο και αφορά σε εκπαιδευτικούς δημόσιων νηπιαγωγείων, με έτη προϋπηρεσίας από 1 έως 25. Επιλέγηκαν εκπαιδευτικοί που εργάζονται σε αστικές και ημιαστικές περιοχές, καθώς και εκπαιδευτικοί που εργάζονται σε χωριά.

Το Δείγμα της έρευνας που καταγράφηκε και αναλύθηκε αποτέλεσαν τα 124 ερωτηματολόγια που συμπλήρωσαν οι εκπαιδευτικοί, τα οποία εντάσσονται στις πέντε κατηγορίες, όπως παρουσιάστηκαν στην προηγούμενη ενότητα.

Για την επεξεργασία των δεδομένων και για την ανάλυση των αποτελεσμάτων χρησιμοποιήθηκε το λογιστικό πρόγραμμα excel. Η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε ήταν η μεικτή, που συνδυάζει την ποσοτική και ποιοτική ανάλυση, γιατί επιθυμούμε να ανιχνεύσουμε: α. τις απόψεις των νηπιαγωγών για την εικαστική αγωγή και β. σε ποιους λόγους οφείλονται οι εν λόγω απόψεις και εάν επηρεάζουν τον τρόπο που υλοποιούνται οι εικαστικές δραστηριότητες μέσα στη μαθησιακή διαδικασία (Βάμβουκας, 1999, Παρασκευόπουλος, 1993, Unrug, 1974, Bernard, 1994, Strauss, 1987).

Στο επόμενο κεφάλαιο θα παρουσιάσουμε τα αποτελέσματα της έρευνας, έτσι όπως καταγράφηκαν και αναλύθηκαν με τη μεικτή μέθοδο της ποσοτικής και ποιοτικής ανάλυσης των δεδομένων.

Κεφάλαιο 5^ο :Αποτελέσματα της Έρευνας

Από την καταγραφή και επεξεργασία των δεδομένων, καταλήγουμε στα παρακάτω αποτελέσματα, τα οποία παρουσιάζουμε πρωτίστως μέσα από τη ποσοτική ανάλυση αυτών και στη συνέχεια ανιχνεύουμε τα αίτια των αποτελεσμάτων μέσα από την ποιοτική ανάλυση των αποτελεσμάτων, ανά κατηγορία:

5.1. Ποσοτική Ανάλυση

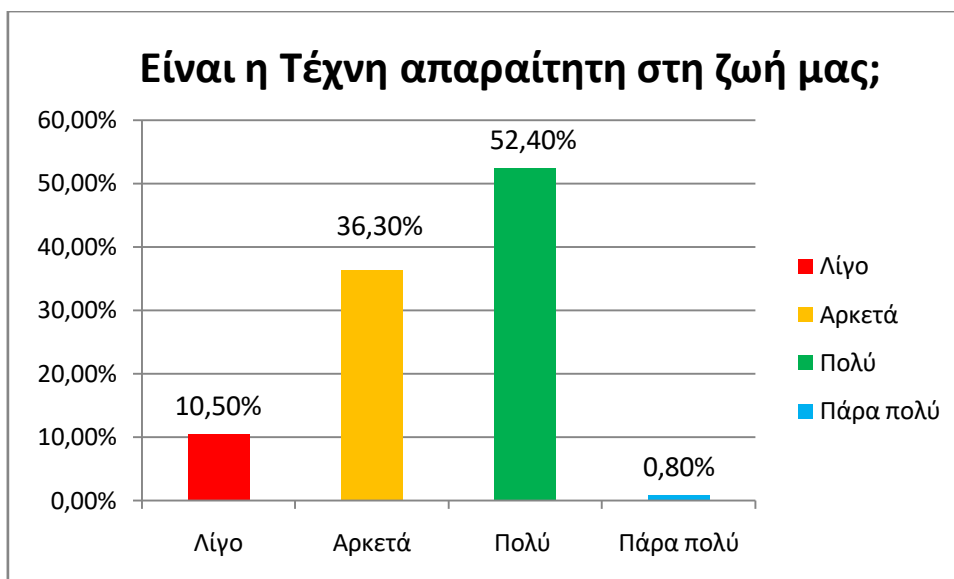
Στην παρούσα ενότητα θα παρουσιάσουμε τα αποτελέσματα της έρευνας σε μια προσπάθεια να καταθέσουμε το «τι» απάντησαν οι εκπαιδευτικοί της προσχολικής εκπαίδευσης σχετικά με τα ερωτήματα που τέθηκαν. Για την καλύτερη οργάνωση των αποτελεσμάτων τα παραθέτουμε ανά κατηγορία, έτσι όπως δόθηκαν στα ερωτηματολόγια:

A. Κατηγορία: Απογραφικά στοιχεία

Στην έρευνα έλαβαν μέρος συνολικά 124 εκπαιδευτικοί προσχολικής αγωγής, εκ των οποίων, 119 γυναίκες και 5 άνδρες. Το 18,5% του πληθυσμού ήταν κάτοχοι μεταπτυχιακών και το 2,5% του πληθυσμού ήταν κάτοχοι διδακτορικών. Η πλειοψηφία των εκπαιδευτικών που έλαβαν μέρος στην έρευνα, με ποσοστό 79% ήταν κάτοχοι μόνο των πτυχίων των βασικών τους σπουδών. Η κλίμακα της προϋπηρεσίας των ερωτηθέντων κυμάνθηκε από το 1 έτος έως και τα 25 έτη διδακτικής και επαγγελματικής εμπειρίας.

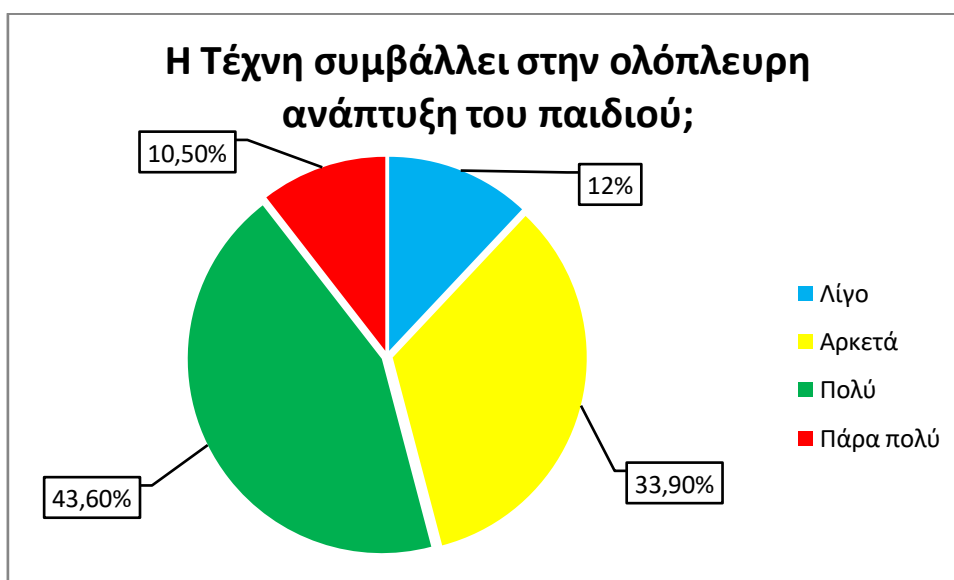
B. Κατηγορία: Προσωπικές απόψεις των νηπιαγωγών για την εικαστική αγωγή

1. Στο πρώτο ερώτημα που αφορά στο κατά πόσο πιστεύουν οι νηπιαγωγοί ότι η τέχνη είναι απαραίτητη στη ζωή μας, από το σύνολο των ερωτηθέντων, το 10,5% πιστεύει ότι η τέχνη είναι «λίγο» απαραίτητη στη ζωή μας, το 36,3% πιστεύει ότι η τέχνη είναι «αρκετά» απαραίτητη στη ζωή μας, το 52,4% πιστεύει ότι η τέχνη είναι «πολύ» απαραίτητη στη ζωή μας, και μόλις το 0,8% πιστεύει ότι η τέχνη είναι «πάρα πολύ» απαραίτητη στη ζωή μας, όπως παρατηρούμε στο γράφημα 1.:

Γράφημα 1.: Απόψεις των νηπιαγωγών για το, εάν είναι η Τέχνη απαραίτητη στη ζωή του ανθρώπου

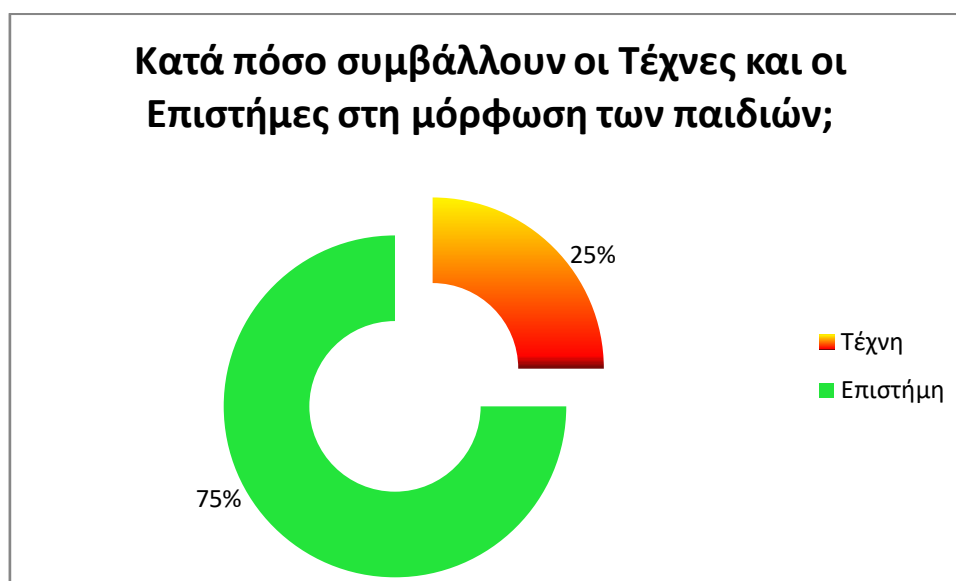
2. Στο δεύτερο ερώτημα που αφορά στο κατά πόσο πιστεύουν οι νηπιαγωγοί ότι ένα παιδί χρειάζεται την τέχνη, για να αναπτυχθεί ολόπλευρα, οι απαντήσεις κυμάνθηκαν ως εξής: α. το 12% των ερωτηθέντων πιστεύει ότι «λίγο» συμβάλλει η τέχνη στην ολόπλευρη ανάπτυξη του παιδιών, β. το 33,9% πιστεύει ότι η τέχνη συμβάλλει «αρκετά» στην ολόπλευρη ανάπτυξη του παιδιού, γ. το 43,6% πιστεύει ότι η τέχνη συμβάλλει «πολύ» στην ολόπλευρη ανάπτυξη του παιδιού και δ. το 10,5%, «πάρα πολύ», όπως καταγράφεται και στο γράφημα 2.:

Γράφημα 2.: Απόψεις των νηπιαγωγών για τη συμβολή της Τέχνης στην ολόπλευρη ανάπτυξη του παιδιού

3. Στο τρίτο ερώτημα που αφορά στο κατά πόσο πιστεύουν οι νηπιαγωγοί ότι οι επιστήμες είναι σημαντικότερες από τις εικαστικές τέχνες για τη μόρφωση των νέων ανθρώπων, το 25% των ερωτηθέντων απάντησε ότι δε θεωρεί ότι προτάσσονται οι

επιστήμες των τεχνών για τη μόρφωση των παιδιών, ενώ το 75% των ερωτηθέντων θεωρεί ότι οι επιστήμες είναι σημαντικότερες από τις τέχνες, όπως παρατηρούμε στο γράφημα 3.:

Γράφημα 3.: Απόψεις των νηπιαγωγών για τη συμβολή των Τεχνών και των Επιστημών στη μόρφωση των παιδιών

4. Στο τέταρτο ερώτημα που αφορά στο κατά πόσο οι νηπιαγωγοί στην προσωπική τους ζωή επισκέπτονται χώρους πολιτισμού και τεχνών, από το σύνολο των ερωτηθέντων, οι 8 με ποσοστό 6,5% δεν επισκέπτονται «καθόλου» τέτοιους χώρους, οι 60 με ποσοστό 48,3% επισκέπτονται «λίγο» τέτοιους χώρους, οι 45 με ποσοστό 36,3% «αρκετά» και οι 11 με ποσοστό 8,9% «πάρα πολύ», όπως καταδεικνύει και ο πίνακας 1.:

Επισκέψεις νηπιαγωγών σε χώρους πολιτισμού και τεχνών	
Καθόλου	6,5%
Λίγο	48,3%
Αρκετά	36,3%
Πάρα πολύ	8,9%

Πίνακας 1.: Επισκέψεις των νηπιαγωγών σε χώρους πολιτισμού στον ελεύθερο χρόνο τους

5. Στο πέμπτο ερώτημα που αφορά στο κατά πόσο οι νηπιαγωγοί στην προσωπική τους ζωή είναι ενεργά μέλη σε κάποιον Πολιτιστικό Σύλλογο της περιοχής τους, από τους 124 οι 78 με ποσοστό 63% δεν είναι μέλη πολιτιστικών συλλόγων, ενώ οι 56 με ποσοστό 37% δραστηριοποιούνται σε τοπικούς πολιτιστικούς φορείς (πίνακας 2.).

Κοινωνική ευαισθητοποίηση των νηπιαγωγών	
ΝΑΙ	37%
ΟΧΙ	63%

Πίνακας 2.: Δραστηριοποίηση των νηπιαγωγών σε Πολιτιστικούς Συλλόγους του τόπου τους

6. Στο έκτο ερώτημα που αφορά στο κατά πόσο οι νηπιαγωγοί στον προσωπικό τους χρόνο παρακολουθούν εκπομπές καλλιτεχνικού περιεχομένου, από τους 124 οι 33 με

ποσοστό 26,6% δεν παρακολουθούν «καθόλου», οι 87 με ποσοστό 70,2% παρακολουθούν «λίγο» και μόνο 4 με ποσοστό 3,2% παρακολουθούν «αρκετά» καλλιτεχνικές εκπομπές (πίνακας 3.).

Ενημέρωση από εκπομπές καλλιτεχνικού περιεχομένου	
Καθόλου	26,6%
Λίγο	70,2%
Αρκετά	3,2%

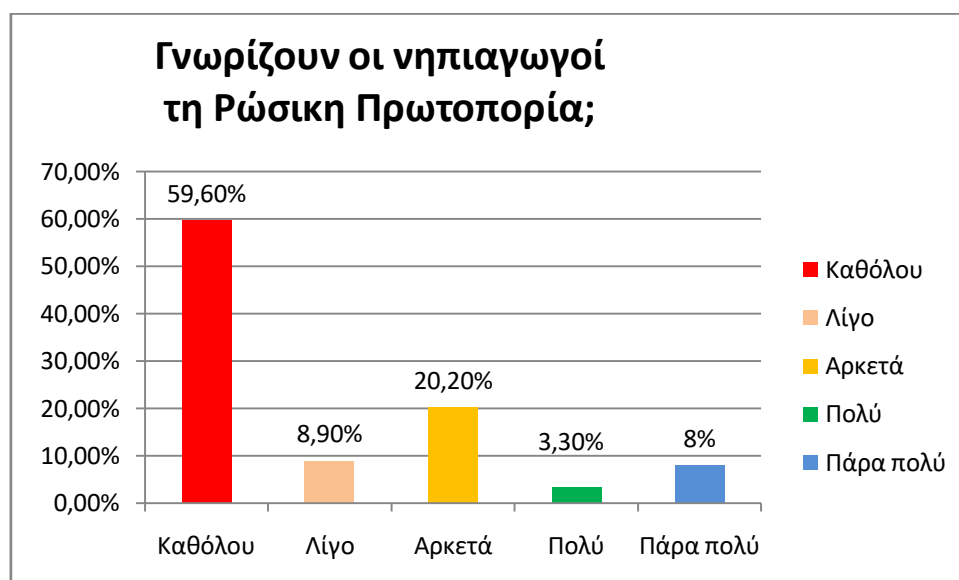
Πίνακας 3.: Παρακολούθηση εκπομπών καλλιτεχνικού περιεχομένου

7. Στο έβδομο ερώτημα που αφορά στο κατά πόσο οι νηπιαγωγοί στον προσωπικό τους χρόνο διαβάζουν περιοδικά καλλιτεχνικού περιεχομένου, από τους 124 οι 10 με ποσοστό 8% δε διαβάζουν καθόλου, οι 110 με ποσοστό 88,7% διαβάζουν «λίγο» τέτοιου είδους περιοδικά και οι 4 με ποσοστό 3,3% διαβάζουν αρκετά (πίνακας 4.).

Ενημέρωση από περιοδικά καλλιτεχνικού περιεχομένου	
Καθόλου	8%
Λίγο	88,7%
Αρκετά	3,3%

Πίνακας 4.: Ενημέρωση από περιοδικά καλλιτεχνικού περιεχομένου

8. Στο όγδοο ερώτημα που αφορά στο κατά πόσο οι νηπιαγωγοί γνωρίζουν «τη Ρώσικη Πρωτοπορία», από το σύνολο των ερωτηθέντων, οι 74 με ποσοστό 59,6% δεν τη γνωρίζουν καθόλου, οι 11 με ποσοστό 8,9% τη γνωρίζουν «λίγο», οι 25 με ποσοστό 20,2% τη γνωρίζουν αρκετά», οι 4 με ποσοστό 3,3% τη γνωρίζουν πολύ και οι 10 με ποσοστό 8% γνωρίζουν τι είναι η Ρώσικη Πρωτοπορία «πολύ καλά» (γράφημα 4.).

Γράφημα 4.: Κατά πόσο γνωρίζουν οι νηπιαγωγοί τη Ρώσικη Πρωτοπορία

9. Στο ένατο ερώτημα που αφορά στο κατά πόσο γνωρίζουν οι νηπιαγωγοί τουλάχιστον 10 Έλληνες καλλιτέχνες, από τις/τους 124 οι 6 με ποσοστό 4,8% δεν

γνωρίζουν καθόλου, οι 53 με ποσοστό 42,7% γνωρίζουν «λίγο», οι 51 με ποσοστό 41,2% γνωρίζουν «αρκετά», οι 4 με ποσοστό 3,3% γνωρίζουν «πολύ» και οι 10 με ποσοστό 8% γνωρίζουν «πάρα πολύ» (πίνακας 5.).

Γνώσεις των νηπιαγωγών για 10 τουλάχιστον Έλληνες Καλλιτέχνες	
Καθόλου	4,8%
Λίγο	42,7%
Αρκετά	41,2%
Πολύ	3,3%
Πάρα πολύ	8%

Πίνακας 5.: Γνώσεις των νηπιαγωγών για τουλάχιστον 10 Έλληνες καλλιτέχνες

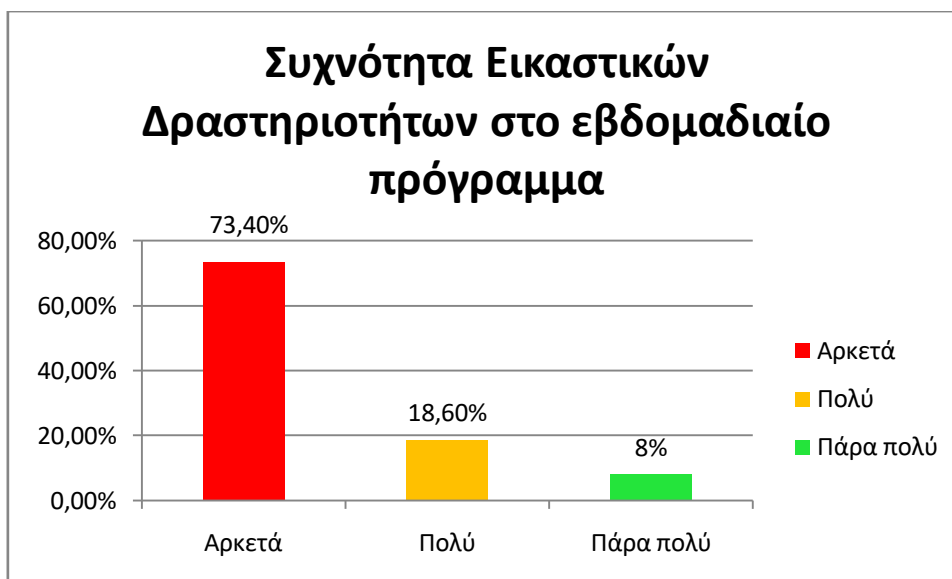
10. Στο δέκατο ερώτημα που αφορά στο κατά πόσο γνωρίζουν οι νηπιαγωγοί τουλάχιστον 10 ξένους εικαστικούς καλλιτέχνες, από τις/τους 124 οι 73 με ποσοστό 58,9% δε γνωρίζουν καθόλου, οι 11 με ποσοστό 8,9% γνωρίζουν «λίγο», οι 27 με ποσοστό 21,8% γνωρίζουν «αρκετά», οι 3 με ποσοστό 2,4% γνωρίζουν «πολύ» και οι 10 με ποσοστό 8% γνωρίζουν πολύ καλά τουλάχιστον 10 ξένους καλλιτέχνες.

Γνώσεις των νηπιαγωγών για 10 τουλάχιστον ξένους Καλλιτέχνες	
Καθόλου	58,9%
Λίγο	8,9%
Αρκετά	21,8%
Πολύ	2,4%
Πάρα πολύ	8%

Πίνακας 6.: Γνώσεις των νηπιαγωγών για τουλάχιστον 10 ξένους καλλιτέχνες

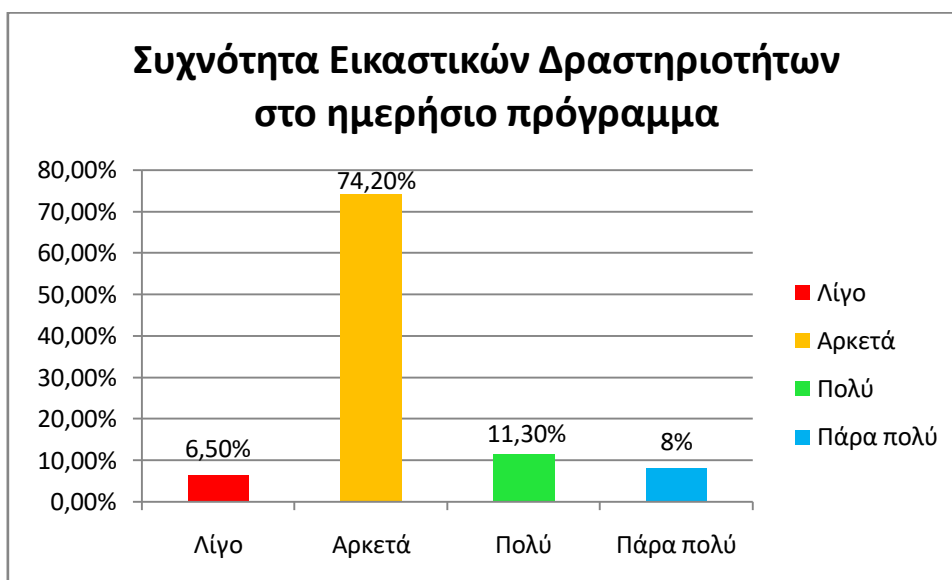
Γ. Κατηγορία: Απόψεις για την υλοποίηση εικαστικών δραστηριοτήτων μέσα στην τάξη

1. Στο πρώτο ερώτημα που αφορά στο κατά πόσο συχνά υλοποιούν οι νηπιαγωγοί εικαστικές δραστηριότητες στο εβδομαδιαίο πρόγραμμα, από τις/τους 124 οι 91 με ποσοστό 73,4% υλοποιούν «αρκετά» συχνά εικαστικές δραστηριότητες μέσα στην εβδομάδα, οι 23 με ποσοστό 18,6% «πολύ» συχνά, και οι 10 με ποσοστό 8%, πάρα πολύ συχνά, όπως καταγράφεται και στο γράφημα 5.:

Γράφημα 5.: Συχνότητα υλοποίησης εικαστικών δραστηριοτήτων στο εβδομαδιαίο πρόγραμμα

2. Στο δεύτερο ερώτημα που αφορά στο πόσο συχνά υλοποιούν οι νηπιαγωγοί εικαστικές δραστηριότητες μέσα στο ημερήσιο πρόγραμμα, από τις/τους 124 οι 8 με ποσοστό 6,5% απάντησαν ότι υλοποιούν εικαστικές δραστηριότητες «λίγο» μέσα στο ημερήσιο πρόγραμμα, οι 92 με ποσοστό 74,2% «αρκετά», οι 14 με ποσοστό 11,3% «πολύ» και οι 10 με ποσοστό 8% «πάρα πολύ», όπως παρατηρούμε και στο γράφημα 6.:

Γράφημα 6.: Συχνότητα υλοποίησης εικαστικών δραστηριοτήτων στο ημερήσιο πρόγραμμα

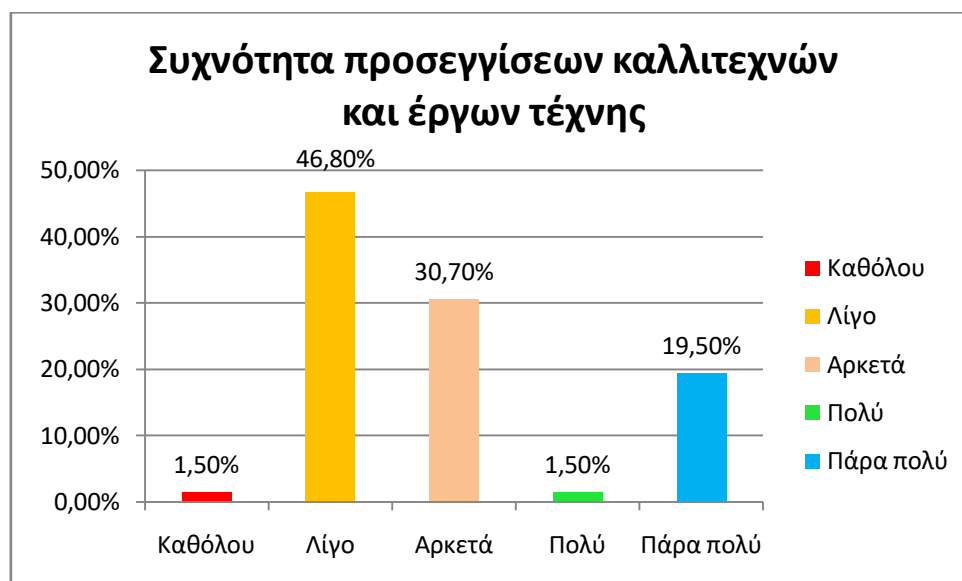
3. Στο τρίτο ερώτημα που αφορά στο κατά πόσο η γωνιά των εικαστικών στα νηπιαγωγεία, όπου εργάζονται, διαθέτει ή όχι μεγάλη ποικιλία υλικών, από τις/τους 124 οι 6 με ποσοστό 4,9% απάντησαν ότι διαθέτει πολύ μικρή ποικιλία, οι 47 με

ποσοστό 37,8% απάντησαν ότι διαθέτει αρκετή ποικιλία υλικών, οι 57 με ποσοστό 46% απάντησαν ότι στο νηπιαγωγείο τους η γωνιά των εικαστικών διαθέτει πολλή ποικιλία και οι 14 με ποσοστό 11,3% ότι διαθέτει πολλή μεγάλη ποικιλία υλικών (πίνακας 7.).

Εξοπλισμός Εικαστικής γωνιάς	
Μικρή ποικιλία υλικών	4,9%
Αρκετή ποικιλία υλικών	37,8%
Πολύ μεγάλη ποικιλία υλικών	46%
Πάρα πολύ μεγάλη ποικιλία υλικών	11,3%

Πίνακας 7.: Εξοπλισμός Εικαστικής Γωνιάς στα νηπιαγωγεία

4. Στο τέταρτο ερώτημα που αφορά στο πόσο συχνά οι νηπιαγωγοί υλοποιούν προσεγγίσεις καλλιτεχνών και έργων τέχνης μέσα στην εκπαιδευτική διαδικασία, από τις/τους 124 οι 2 με ποσοστό 1,5% δεν υλοποιούν καθόλου, οι 58 με ποσοστό 46,8% υλοποιούν «λίγο», οι 38 με ποσοστό 30,7% υλοποιούν αρκετά, οι 2 με ποσοστό 1,5% υλοποιούν πολύ και οι 24 με ποσοστό 19,5% υλοποιούν πάρα πολύ προσεγγίσεις καλλιτεχνών και έργων τέχνης, όπως διαφαίνεται και στο γράφημα 7.:

Γράφημα 7.: Συχνότητα προσεγγίσεων καλλιτεχνών και έργων τέχνης

5. Στο πέμπτο ερώτημα που αφορά στο κατά πόσο γνωρίζουν οι νηπιαγωγοί τους άξονες των εικαστικών, έτσι όπως ορίζονται στο Δ.Ε.Π.Π.Σ., από τις/τους 124 οι 11 με ποσοστό 8,9% δεν τους γνωρίζουν καθόλου, οι 4 με ποσοστό 3,2% τους γνωρίζουν λίγο, οι 74 με ποσοστό 59,7% τους γνωρίζουν αρκετά, οι 24 με ποσοστό 19,3% τους γνωρίζουν καλά και οι 11 με ποσοστό 8,9% τους γνωρίζουν πολύ καλά, όπως μας δείχνει και το γράφημα 8.:

Γράφημα 8.: Κατά πόσο γνωρίζουν οι νηπιαγωγοί του άξονες της εικαστικής αγωγής του Δ.Ε.Π.Π.Σ.

6. Στο έκτο ερώτημα που αφορά στο κατά πόσο οι νηπιαγωγοί υλοποιούν εικαστικές δραστηριότητες μόνο με εικαστικούς στόχους και όχι γνωστικούς, από τις/τους 124 οι 2 με ποσοστό 1,5% απάντησαν ότι δεν υλοποιούν καθαρές εικαστικές δραστηριότητες καθόλου, οι 12 με ποσοστό 9,8% υλοποιούν λίγο, οι 75 με ποσοστό 60,5% υλοποιούν αρκετά, οι 25 με ποσοστό 20,2% υλοποιούν πολύ και οι 10 με ποσοστό 8% υλοποιούν πάρα πολύ (πίνακας 8.):

Υλοποίηση εικαστικών δραστηριοτήτων με εικαστικούς στόχους	
Καθόλου	1,5%
Λίγο	9,8%
Αρκετά	60,5%
Πολύ	20,2%
Πάρα πολύ	8%

Πίνακας 8.: Σχεδιασμός και υλοποίηση εικαστικών δραστηριοτήτων μόνο με εικαστικούς στόχους

7. Στο έβδομο ερώτημα που αφορά στο πόσο συχνά χρησιμοποιούν οι νηπιαγωγοί τέμπρες στις εικαστικές δραστηριότητες, από τις/τους 124 οι 9 με ποσοστό 7,3% δε χρησιμοποιούν καθόλου τέμπρες, οι 57 με ποσοστό 46% χρησιμοποιούν λίγο, οι 27 με ποσοστό 21,7% χρησιμοποιούν αρκετά, οι 31 με ποσοστό 25% χρησιμοποιούν πολύ (πίνακας 9.).

Χρήση της τέμπρας ως υλικό δημιουργίας	
Καθόλου	7,3%
Λίγο	46%
Αρκετά	21,7%
Πολύ	25%

Πίνακας 9.: Σχεδιασμός και υλοποίηση εικαστικών δραστηριοτήτων μόνο με εικαστικούς στόχους

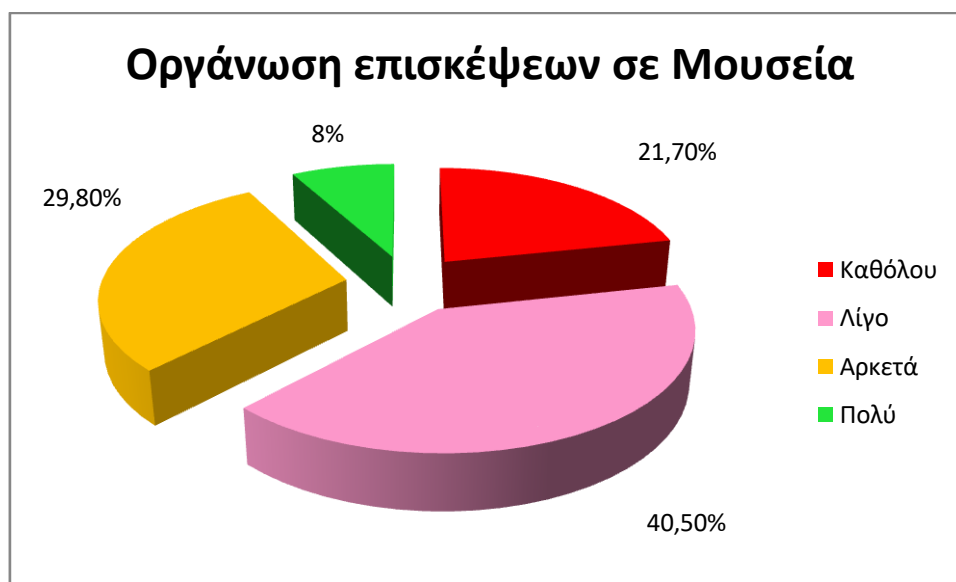
8. Στο όγδοο ερώτημα που αφορά στο πόσο συχνά χρησιμοποιούν οι νηπιαγωγοί τους μαρκαδόρους, η απάντηση ήταν κοινή σε όλους τους ερωτώμενους και με ποσοστό 100% απάντησαν όλοι «πάρα πολύ συχνά».

9. Στο ένατο ερώτημα, που αφορά στο πόσο συχνά χρησιμοποιούν οι νηπιαγωγοί φυσικό υλικό για την υλοποίηση εικαστικών δραστηριοτήτων, από τις/τους 124 οι 30 με ποσοστό 24,2% απάντησε ότι χρησιμοποιεί αρκετά το φυσικό υλικό, οι 84 με ποσοστό 67,7% πολύ και οι 10 με ποσοστό 8% πάρα πολύ (πίνακας 10.):

Χρήση φυσικού υλικού ως υλικό δημιουργίας	
Αρκετά	24,2%
Πολύ	67,7%
Πάρα πολύ	8%

Πίνακας 10.: Σχεδιασμός και υλοποίηση εικαστικών δραστηριοτήτων μόνο με εικαστικούς στόχους

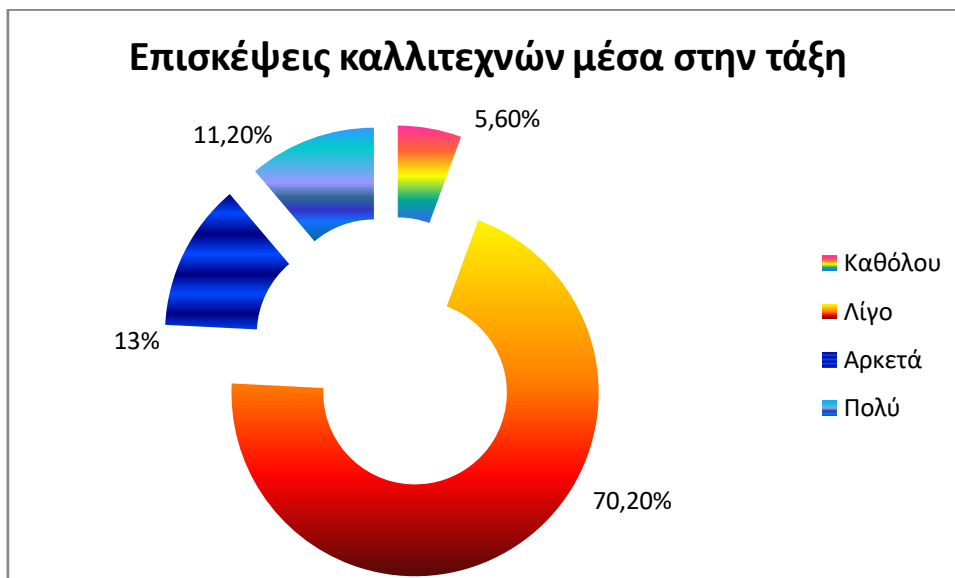
10. Στο δέκατο ερώτημα που αφορά στο κατά πόσο συχνά επισκέπτονταν οι νηπιαγωγοί με τα παιδιά Μουσεία και ποικίλες καλλιτεχνικές συλλογές, από τις/τους 124 οι 27 με ποσοστό 21,7% δεν οργανώνουν καθόλου τέτοιου είδους επισκέψεις με το σχολείο τους, οι 50 με ποσοστό 40,5% οργανώνουν λίγες φορές, οι 37 με ποσοστό 29,8% οργανώνουν αρκετές φορές και οι 10 με ποσοστό 8% οργανώνουν πολύ συχνά καλλιτεχνικές επισκέψεις (γράφημα 9.).

Γράφημα 9.: Οργάνωση και υλοποίηση επισκέψεων σε Μουσεία και καλλιτεχνικές Συλλογές

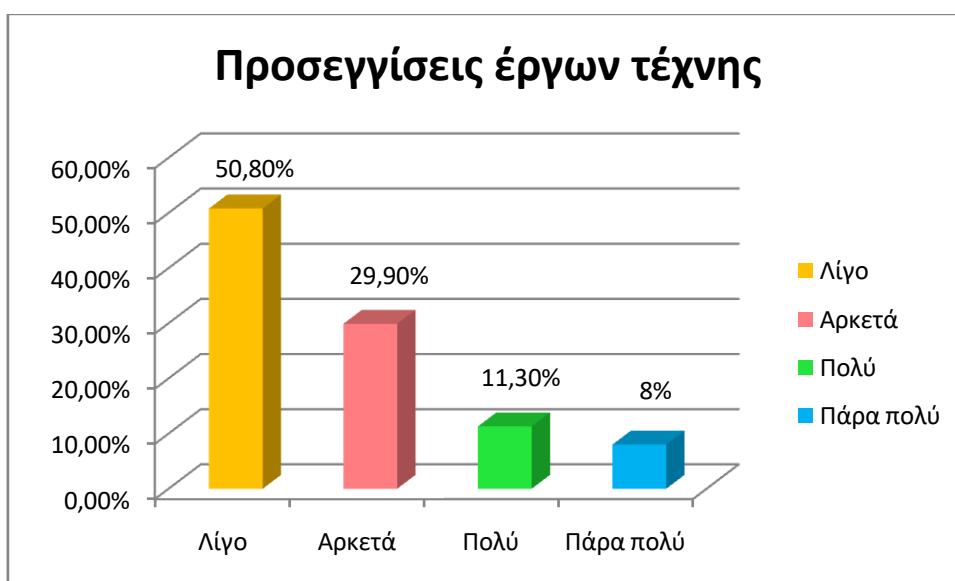
11. Στο ενδέκατο ερώτημα που αφορά στο κατά πόσο συχνά καλούν οι νηπιαγωγοί κάποιον καλλιτέχνη στην τάξη τους, από τις/τους 124 οι 7 με ποσοστό 5,6% δεν καλούν ποτέ κάποιον καλλιτέχνη, οι 87 με ποσοστό 70,2% καλούν λίγες φορές, οι 16

με ποσοστό 13% καλούν αρκετές φορές και οι 14 με ποσοστό 11,2% καλούν πολύ συχνά καλλιτέχνες στην τάξη τους (γράφημα 10.).

Γράφημα 10.: Συχνότητα επισκέψεων καλλιτεχνών μέσα στην τάξη

12. Στο δωδέκατο ερώτημα που αφορά στο κατά πόσο συχνά πραγματοποιούνται οι νηπιαγωγοί έργα τέχνης στις εικαστικές δραστηριότητες που υλοποιούν στην τάξη, από τις/τους 124 ερωτώμενους οι 63 με ποσοστό 50,8% υλοποιούν λίγες φορές προσεγγίσεις έργων τέχνης, οι 37 με ποσοστό 29,9% αρκετές φορές, οι 14 με ποσοστό 11,3% πολύ και οι 10 με ποσοστό 8% υλοποιούν πολύ συχνά προσεγγίσεις έργων τέχνης, όπως παρατηρούμε και στο γράφημα 11.:

Γράφημα 11.: Συχνότητα προσεγγίσεων έργων τέχνης

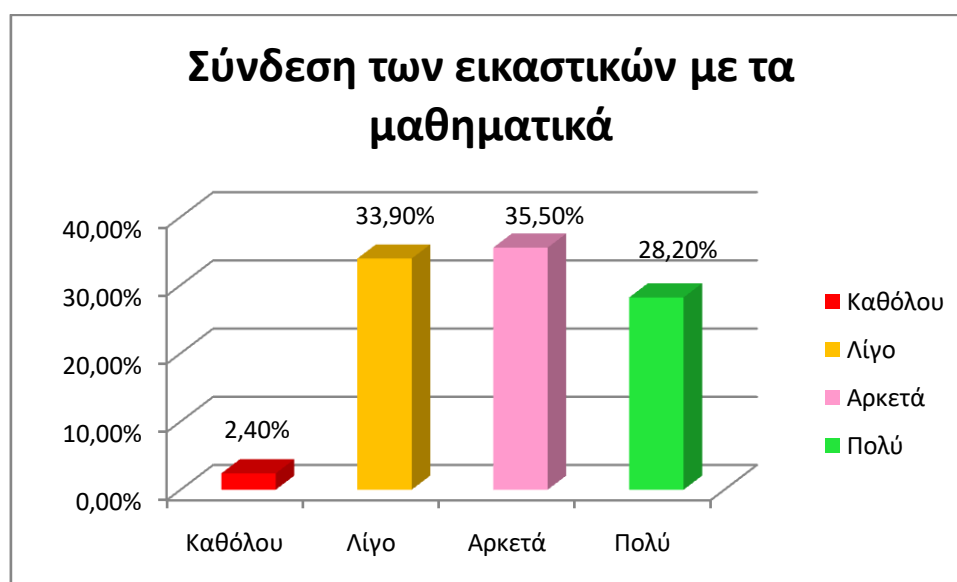
Δ. Κατηγορία: Απόψεις των νηπιαγωγών για τη σύνδεση των εικαστικών δραστηριοτήτων με ποικίλες δραστηριότητες διαφορετικών μαθησιακών περιοχών του αναλυτικού προγράμματος.

1. Στο πρώτο ερώτημα που αφορά στο πόσο συχνά υλοποιούν οι νηπιαγωγοί ξεκάθαρες εικαστικές δραστηριότητες από τις/τους 124 οι 6 με ποσοστό 4,8% δεν υλοποιούν ξεκάθαρες εικαστικές δραστηριότητες, οι 11 με ποσοστό 8,9% υλοποιούν λίγες εικαστικές δραστηριότητες, οι 65 με ποσοστό 52,5% αρκετές φορές, οι 32 με ποσοστό 25,8% πολλές φορές και 10 με ποσοστό 8% πάρα πολλές φορές (πίνακας 11.).

Υλοποίηση εικαστικών δραστηριοτήτων μόνο με εικαστικούς στόχους	
Καθόλου	4,8%
Λίγο	8,9%
Αρκετά	52,5%
Πολύ	25,8%
Πάρα πολύ	8%

Πίνακας 11.: Σχεδιασμός και υλοποίηση εικαστικών δραστηριοτήτων μόνο με εικαστικούς στόχους

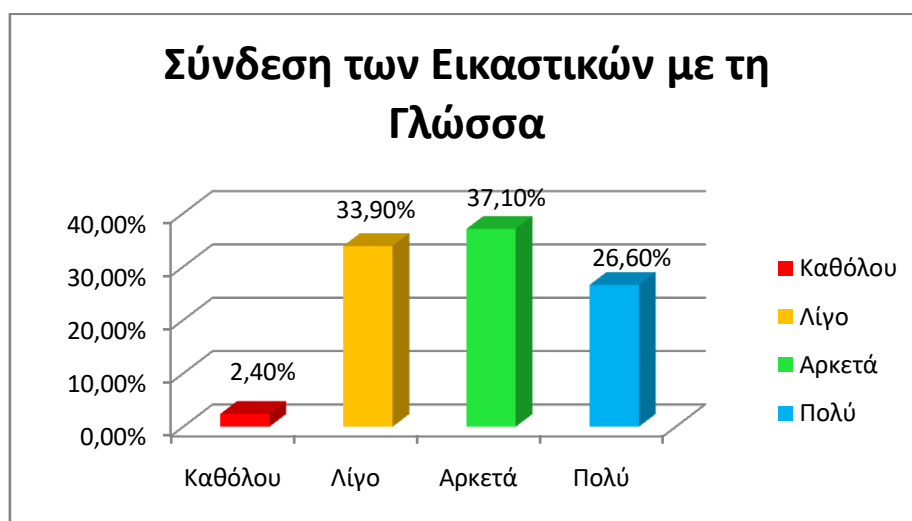
2. Στο δεύτερο ερώτημα που αφορά στη διαθεματική σύνδεση με τη μαθησιακή περιοχή των μαθηματικών, από τις/τους 124 οι 3 με ποσοστό 2,4% πιστεύουν ότι τα εικαστικά δεν μπορούν να συνδυαστούν με τα μαθηματικά, οι 42 με ποσοστό 33,9% πιστεύουν ότι τα εικαστικά μπορούν λίγο να συνδεθούν με τα μαθηματικά, οι 44 με ποσοστό 35,5% πιστεύουν αρκετά, οι 35 με ποσοστό 28,2% πολύ (γράφημα 12.):

Γράφημα 12.: Απόψεις των νηπιαγωγών για τη διαθεματική σύνδεση των εικαστικών με τα μαθηματικά

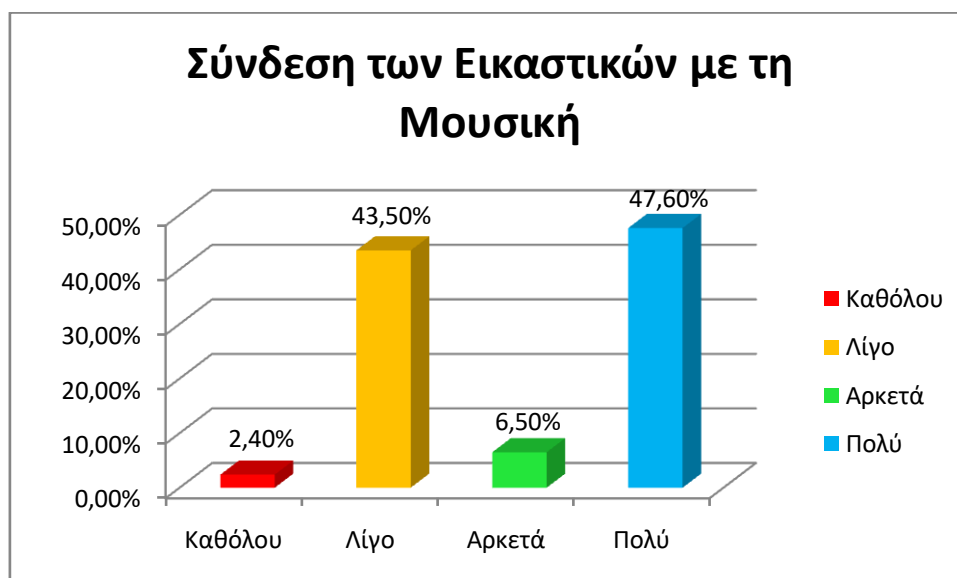
3. Στο τρίτο ερώτημα που αφορά στο κατά πόσο χρησιμοποιούνται οι εικαστικές δραστηριότητες μαζί με δραστηριότητες της μαθησιακής περιοχής της Γλώσσας, από

τις/τους 124 οι 3 με ποσοστό 2,4% δε χρησιμοποιούν καθόλου τα εικαστικά με τη γλώσσα, οι 42 με ποσοστό 33,9% λίγο, οι 46 με ποσοστό 37,1% αρκετά και οι 33 με ποσοστό 26,6% πολύ (γράφημα 13.):

Γράφημα 13.: Απόψεις /των νηπιαγωγών για τη διαθεματική σύνδεση των εικαστικών με τη Γλώσσα

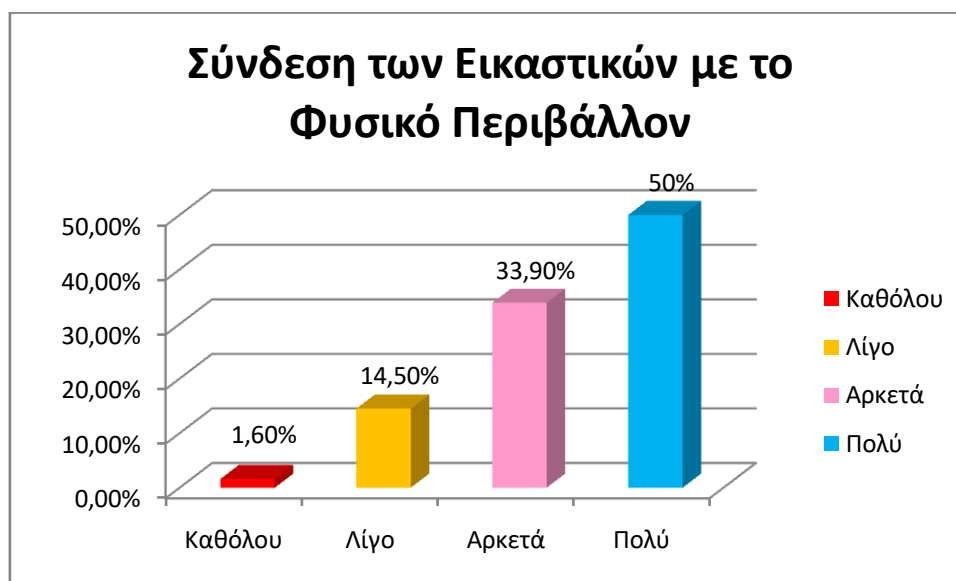
4. Στο τέταρτο ερώτημα που αφορά στη σύνδεση των εικαστικών με τη μουσική, από τις/τους 124 οι 3 με ποσοστό 2,4% δε συνδέουν τα εικαστικά με τη μουσική, οι 54 με ποσοστό 43,5% λίγο, οι 8 με ποσοστό 6,5% αρκετά και οι 59 με ποσοστό 47,6% πολύ (γράφημα 14.):

Γράφημα 14.: Απόψεις /των νηπιαγωγών για τη διαθεματική σύνδεση των εικαστικών με τη Μουσική

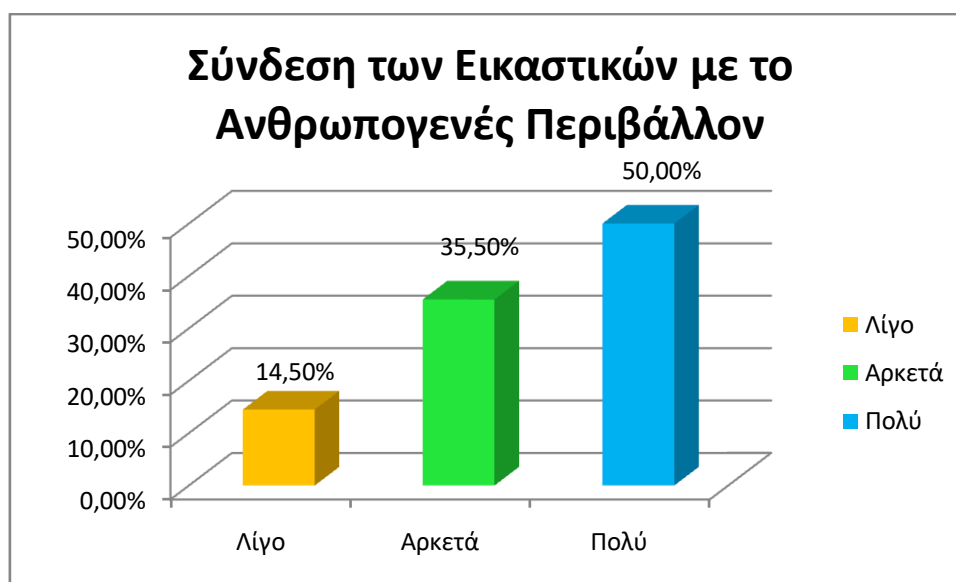
5. Στο πέμπτο ερώτημα που αφορά στη σύνδεση των εικαστικών με τη μαθησιακή περιοχή της μελέτης του φυσικού περιβάλλοντος, από τις/τους 124 οι 2 με ποσοστό 1,6% δε βρίσκουν καμιά σύνδεση με τα εικαστικά, οι 18 με ποσοστό 14,5% συνδέουν

λίγο τα εικαστικά με το φυσικό περιβάλλον, οι 42 με ποσοστό 33,9% αρκετά και οι 62 με ποσοστό 50% πολύ (γράφημα 15.):

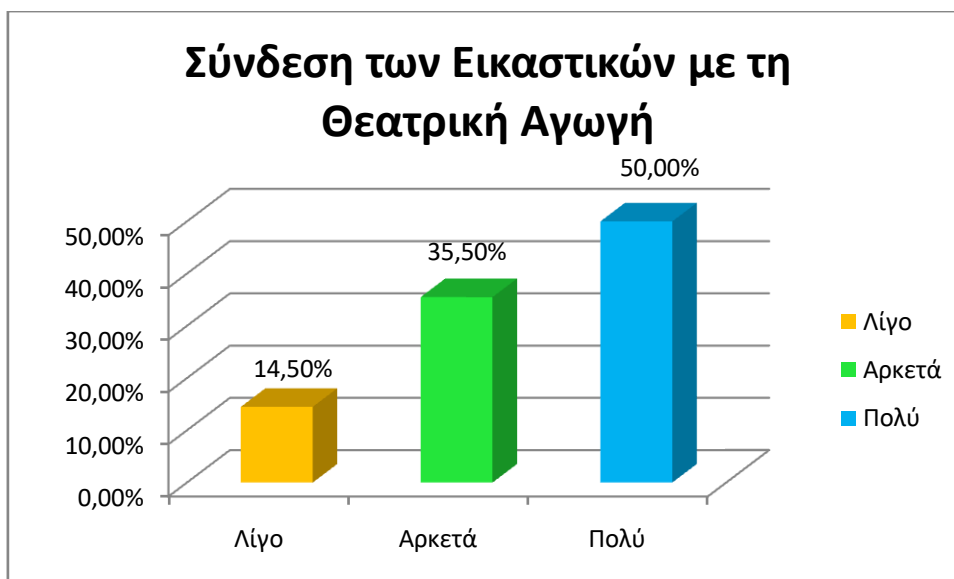
Γράφημα 15.: Απόψεις /των νηπιαγωγών για τη διαθεματική σύνδεση των εικαστικών με το Φυσικό Περιβάλλον

6. Στο έκτο ερώτημα που αφορά στη σύνδεση των εικαστικών με το ανθρωπογενές περιβάλλον, από τους 124 ερωτηθέντες οι 20 με ποσοστό 16,1% θεωρούν ότι τα εικαστικά συνδέονται λίγο με το ανθρωπογενές περιβάλλον, οι 8 με ποσοστό 6,5% αρκετά και οι 96 με ποσοστό 77,4% πολύ (γράφημα 16.):

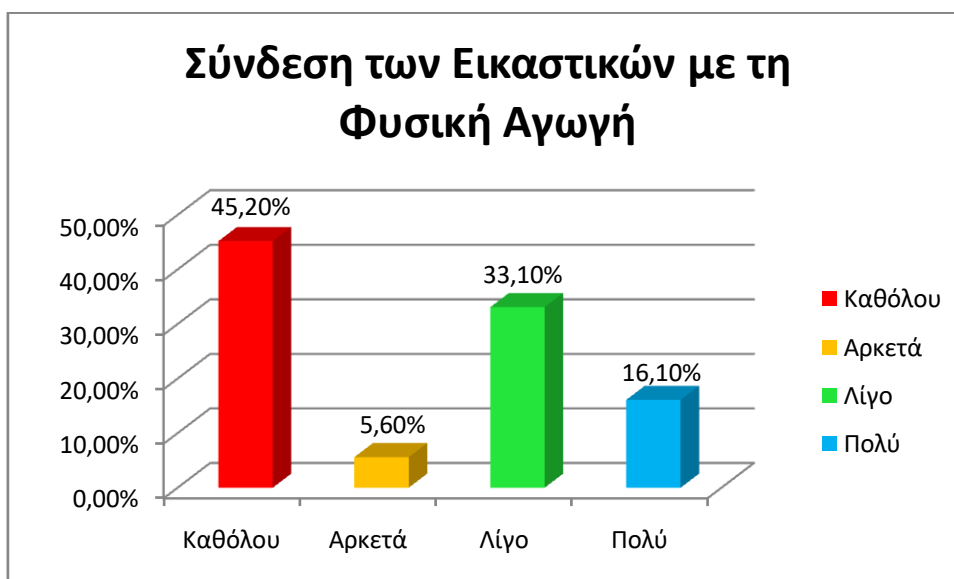
Γράφημα 16.: Απόψεις /των νηπιαγωγών για τη διαθεματική σύνδεση των εικαστικών με το Ανθρωπογενές Περιβάλλον

7. Στο έβδομο ερώτημα που αφορά στη σύνδεση των εικαστικών με το θέατρο, οι 18 με ποσοστό 14,5% θεωρούν ότι οι δύο μαθησιακές περιοχές συνδέονται λίγο, οι 44 με ποσοστό 35,5% συνδέονται αρκετά και οι 62 με ποσοστό 50% συνδέονται πολύ (γράφημα 17.):

Γράφημα 17.: Απόψεις /των νηπιαγωγών για τη διαθεματική σύνδεση των εικαστικών με το Θέατρο

8. Στο όγδοο ερώτημα που αφορά στη σύνδεση των εικαστικών με τη μαθησιακή περιοχή της φυσικής αγωγής, οι 56 με ποσοστό 45,2% δε θεωρούν ότι συνδέονται αυτές οι δύο μαθησιακές περιοχές, οι 7 με ποσοστό 5,6% λίγο, οι 41 με ποσοστό 33,1% αρκετά και οι είκοσι με ποσοστό 16,1% πολύ (γράφημα 18.):

Γράφημα 18.: Απόψεις /των νηπιαγωγών για τη διαθεματική σύνδεση των εικαστικών με τη Φυσική Αγωγή

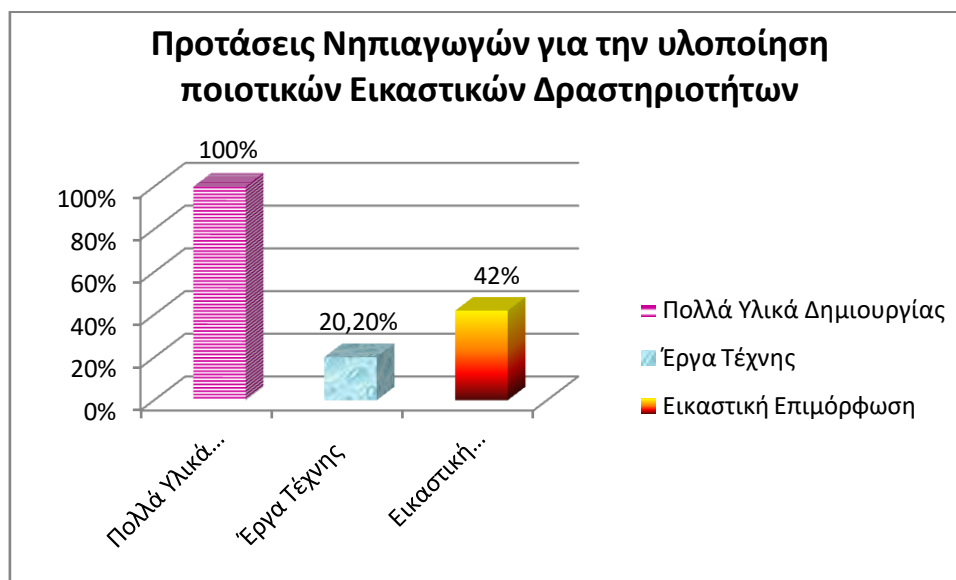
Ε. Κατηγορία: Ερωτήσεις Ανοιχτού τύπου

1. Στο πρώτο ερώτημα που αφορά στο εάν συμφωνούν οι νηπιαγωγοί με τη διαθεματική σύνδεση των μαθησιακών περιοχών του αναλυτικού προγράμματος για το νηπιαγωγείο, η συντριπτική πλειοψηφία των ερωτηθέντων, οι 124 από τους 124 με ποσοστό 100% συμφωνούν με τη διαθεματικότητα.

2. Στο δεύτερο ερώτημα που αφορά στο εάν θεωρούν οι νηπιαγωγοί ότι είναι απαραίτητη η διαθεματική σύνδεση των εικαστικών τεχνών με τις υπόλοιπες μαθησιακές περιοχές του αναλυτικού προγράμματος, επίσης, το 100% των ερωτηθέντων έχει θετική άποψη.

3. Στο τρίτο ερώτημα που αφορά στο εάν ο εξοπλισμός του νηπιαγωγείου επαρκεί για να υλοποιηθούν ποιοτικές εικαστικές δραστηριότητες, όλοι οι νηπιαγωγοί απάντησαν θετικά.

4. Στο τέταρτο ερώτημα που αφορά την κατάθεση προτάσεων, για να πραγματοποιούνται ποιοτικές εικαστικές δραστηριότητες στο νηπιαγωγείο, το 100% των ερωτηθέντων θεωρεί ότι χρειάζονται πολλά υλικά δημιουργίας, οι 25 με ποσοστό 20,2% θεωρούν ότι πρέπει να έρχονται σε επαφή με έργα τέχνης και 52 με ποσοστό 42% θεωρούν ότι χρειάζονται περαιτέρω εικαστική επιμόρφωση (γράφημα 19.):

Γράφημα 19.: Προτάσεις Νηπιαγωγών για την υλοποίηση ποιοτικών εικαστικών δραστηριοτήτων

5.2. Ποιοτική ανάλυση

Αναλύοντας τα ποσοτικά δεδομένα της έρευνας, καταλήγουμε στις παρακάτω παρατηρήσεις:

Α. Κατηγορία: Απογραφικά Στοιχεία

Σύμφωνα με τα ποσοτικά δεδομένα, αποδεικνύεται για άλλη μια φορά ότι το επάγγελμα του εκπαιδευτικού της προσχολικής εκπαίδευσης είναι γένους θηλυκού, αφού η συντριπτική πλειοψηφία του δείγματος είναι γυναίκες. Επίσης, οι νηπιαγωγοί

δείχνουν ενδιαφέρον και για τη δια βίου μάθηση με ένα ποσοστό που ανέρχεται στο 18,5 σε κατόχους μεταπτυχιακών και 2,5% σε κατόχους διδακτορικών διατριβών.

B. Κατηγορία: Προσωπικές απόψεις των νηπιαγωγών για την εικαστική αγωγή

Όπως προαναφέραμε, η προσωπική στάση και η ιδεολογία του εκπαιδευτικού επηρεάζει τον τρόπο εργασίας του και γενικότερα τη στάση και συμπεριφορά του και μέσα στον εκπαιδευτικό χώρο. Τα ποσοτικά δεδομένα της έρευνας κατέδειξαν ότι:

- Οι περισσότεροι νηπιαγωγοί πιστεύουν ότι οι Τέχνη είναι απαραίτητη στη ζωή μας από αρκετά έως πολύ. Αντίθετα, ένα ποσοστό νηπιαγωγών, το 10,5%, θεωρεί ότι οι Τέχνες δεν είναι καθόλου απαραίτητες.
- Στη θεωρητική ερώτηση που αφορά στο κατά πόσο θεωρούν ότι οι Τέχνες είναι απαραίτητες για την ολόπλευρη ανάπτυξη του παιδιού, κι εδώ η συντριπτική πλειοψηφία θεωρεί ότι είναι απαραίτητες από αρκετά έως πάρα πολύ, με ένα μικρό ποσοστό (12%) να δηλώνουν ότι δε θεωρούν τη συμβολή των τεχνών σημαντική στην ανάπτυξη του παιδιού.
- Οι εκπαιδευτικοί της προσχολικής εκπαίδευσης θεωρούν ότι για τη μόρφωση των παιδιών είναι σημαντικότερες οι επιστήμες από τις τέχνες. Ο διαχωρισμός σε πρωτεύοντα και δευτερεύοντα μαθήματα, με αυτή τη διαπίστωση μας φαίνεται γνώριμος σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, όπου οι εκπαιδευτικοί δείχνουν περισσότερο ενδιαφέρον στα μαθήματα γνώσεων και παραμελούν τα μαθήματα πολιτισμού και τεχνών.
- Στην προσωπική τους ζωή, οι εκπαιδευτικοί της προσχολικής εκπαίδευσης δεν πραγματοποιούν πολύ συχνά επισκέψεις σε χώρους πολιτισμού.
- Στην πλειοψηφία τους οι νηπιαγωγοί δε δραστηριοποιούνται ενεργά σε Συλλόγους και δράσεις κοινωνικής και πολιτισμικής προσφοράς.
- Στην πλειοψηφία τους οι νηπιαγωγοί δεν παρακολουθούν συχνά εκπομπές πολιτισμικού περιεχομένου.
- Στην πλειοψηφία τους οι νηπιαγωγοί δεν ενημερώνονται συχνά για πολιτιστικά θέματα από περιοδικά ανάλογης ύλης.
- Η συντριπτική πλειοψηφία των νηπιαγωγών δε γνωρίζει τη Ρώσικη Πρωτοπορία και τους καλλιτέχνες που την εκπροσωπούν.
- Περίπου το 50% των νηπιαγωγών γνωρίζουν λίγο έως αρκετά τουλάχιστον 10 Έλληνες καλλιτέχνες (γνώση που δεν είναι επαρκής για έναν εκπαιδευτικό που επιθυμεί να υλοποιεί καλλιτεχνικές δράσεις στο σχολείο).

- Η πλειοψηφία των νηπιαγωγών δε γνωρίζει ξένους καλλιτέχνες.

Σύμφωνα με τις παραπάνω διαπιστώσεις, καταλήγουμε ότι ο νηπιαγωγός στην προσωπική τους ζωή δεν έχουν ιδιαίτερη σχέση και επαφή με το χώρο της Τέχνης και θεωρούν τις επιστήμες σημαντικότερες από τις Τέχνες. Ενώ δηλώνουν -έστω και θεωρητικά- ότι οι τέχνες συμβάλλουν στην ολόπλευρη ανάπτυξη του παιδιού, εν τούτοις οι ίδιοι δε μετέχουν σε δράσεις πολιτιστικού περιεχομένου.

Γ. Κατηγορία: Απόψεις για την υλοποίηση εικαστικών δραστηριοτήτων μέσα στην τάξη

Στην 3^η κατηγορία, που καταγράφηκαν οι απόψεις των νηπιαγωγών για την υλοποίηση των εικαστικών δραστηριοτήτων μέσα στην τάξη, παρατηρούμε ότι:

- Υλοποιούν αρκετά συχνά έως πολύ εικαστικές δραστηριότητες στη διάρκεια μιας εβδομάδας.
- Υλοποιούν εικαστικές δραστηριότητες σε ημερήσια βάση αρκετά συχνά.
- Δηλώνουν ότι η εικαστική γωνιά του νηπιαγωγείου διαθέτει αρκετή ποικιλία υλικών δημιουργίας.
- Δεν υλοποιούν ιδιαίτερα προσεγγίσεις καλλιτεχνών και έργων τέχνης.
- Η πλειοψηφία των νηπιαγωγών γνωρίζει αρκετά καλά τους άξονες των εικαστικών, έτσι όπως παρουσιάζονται μέσα στο αναλυτικό πρόγραμμα, αλλά κι ένα ποσοστό δηλώνει ότι δεν το γνωρίζει καθόλου.
- Η πλειοψηφία των νηπιαγωγών δηλώνει ότι υλοποιεί εικαστικές δραστηριότητες μόνο με εικαστικούς στόχους.
- Χρησιμοποιούν πολύ λίγο τις τέμπερες ως υλικό δημιουργίας.
- Όλες οι νηπιαγωγοί χρησιμοποιούν τους μαρκαδόρους και τους καθιστούν ως το πιο δημοφιλές υλικό εικαστικής δημιουργίας.
- Χρησιμοποιούν πολύ συχνά το φυσικό υλικό στις δημιουργίες των παιδιών.
- Δεν οργανώνουν ιδιαίτερα συχνά επισκέψεις σε Μουσεία και καλλιτεχνικούς χώρους.
- Οργανώνουν πολύ λίγες επισκέψεις καλλιτεχνών μέσα στην τάξη.
- Επίσης, πολύ λίγες είναι και οι προσεγγίσεις καλλιτεχνών και έργων τέχνης μέσα στην εκπαιδευτική διαδικασία.

Σύμφωνα με τις παραπάνω διαπιστώσεις, καταλήγουμε ότι οι νηπιαγωγοί υλοποιούν πολύ συχνά εικαστικές δραστηριότητες και στο εβδομαδιαίο αλλά και στο ημερήσιο πρόγραμμα, αλλά χωρίς να δίνουν ιδιαίτερη βαρύτητα σε προσεγγίσεις καλλιτεχνών

και έργων τέχνης, ούτε σε επισκέψεις σε καλλιτεχνικούς χώρους. Επίσης, οι επισκέψεις καλλιτεχνών μέσα στην τάξη είναι ελάχιστες. Παρότι δηλώνουν ότι η γωνιά των εικαστικών διαθέτει μεγάλη ποικιλία, εν τούτοις αποφεύγουν τις τέμπρες και προτιμούν τους μαρκαδόρους, υλικό που είναι αρκετά δεσμευτικό ως προς τις ευκαιρίες για επιπλέον δημιουργικότητα και καλλιέργεια της φαντασίας των παιδιών.

Δ. Κατηγορία: Απόψεις των νηπιαγωγών για τη σύνδεση των εικαστικών δραστηριοτήτων με ποικίλες δραστηριότητες διαφορετικών μαθησιακών περιοχών του αναλυτικού προγράμματος.

Στην 4^η κατηγορία που καταγράφηκαν οι απόψεις των νηπιαγωγών για τη διαθεματική σύνδεση των εικαστικών με τις υπόλοιπες μαθησιακές περιοχές του αναλυτικού προγράμματος, παρατηρούμε ότι:

- Οι νηπιαγωγοί υλοποιούν εικαστικές δραστηριότητες χωρίς απαραίτητα να εντάσσονται σε κάποιο σχέδιο εργασίας και να συνδέονται με άλλες μαθησιακές περιοχές αρκετά συχνά.
- Θεωρούν ότι τα εικαστικά μπορούν να συνδεθούν διαθεματικά αρκετά με τα μαθηματικά.
- Επίσης, θεωρούν ότι μπορούν να συνδεθούν διαθεματικά αρκετά και με τη μαθησιακή περιοχή της Γλώσσας.
- Τα εικαστικά συνδέονται διαθεματικά και με τη Μουσική.
- Καταγράφηκαν θετικές απόψεις και για τη σύνδεση των εικαστικών με το φυσικό και ανθρωπογενές περιβάλλον.
- Υπάρχει ακόμη διαθεματική σύνδεση με τη θεατρική αγωγή.
- Και τέλος, στη Φυσική Αγωγή οι γνώμες δίστανται, καθώς οι μισοί θεωρούν ότι δεν υπάρχει καμιά διαθεματική σύνδεση μεταξύ των δύο αυτών πεδίων, ενώ οι άλλοι μισοί θεωρούν ότι υπάρχει.

Σύμφωνα με τις παραπάνω διαπιστώσεις, καταλήγουμε ότι οι νηπιαγωγοί έχουν θετική άποψη για τη διαθεματικότητα και θεωρούν στην πλειοψηφία τους ότι όλες οι μαθησιακές περιοχές του αναλυτικού προγράμματος μπορούν να συνδεθούν μεταξύ τους μέσα σε οργανωμένα σχέδια εργασίας, εκτός από το πεδίο της Φυσικής Αγωγής σε σχέση με το οποίο το 50% των ερωτηθέντων δε θεωρεί ότι μπορεί να υπάρξει σύνδεση και συνεργασία με την Εικαστική Αγωγή.

Ε. Κατηγορία: Ερωτήσεις Ανοιχτού τύπου

Στην 5^η κατηγορία, παρότι αφορούσε σε ερωτήσεις ανοιχτού τύπου και δόθηκε η ευκαιρία στους/στις νηπιαγωγούς να εκφράσουν ελεύθερα τις απόψεις τους, παρ' όλα αυτά, οι απαντήσεις ήταν μονολεκτικές και σύντομες. Σύμφωνα με τις απαντήσεις των νηπιαγωγών, παρατηρούμε ότι:

- Όλοι/ες οι νηπιαγωγοί δηλώνουν ότι είναι θετικοί στη διαθεματική σύνδεση όλων των μαθησιακών περιοχών του Δ.Ε.Π.Π.Σ..
- Επίσης, θετικοί είναι και για τη διαθεματική σύνδεση των εικαστικών με όλες τις μαθησιακές περιοχές του αναλυτικού προγράμματος.
- Οι νηπιαγωγοί θεωρούν ότι ο εξοπλισμός της εικαστικής γωνιάς της τάξης τους επαρκεί για την υλοποίηση ποιοτικών εικαστικών δραστηριοτήτων.
- Θεωρούν ότι, για να μπορέσει ένας νηπιαγωγός να οργανώσει και να υλοποιήσει ποιοτικές εικαστικές δραστηριότητες, χρειάζεται: α. μεγάλη ποικιλία υλικών δημιουργίας, β. έργα τέχνης και γ. επιμόρφωση για την εικαστική αγωγή.

Σύμφωνα με τις παραπάνω διαπιστώσεις, καταλήγουμε ότι όλοι οι νηπιαγωγοί είναι θιασώτες της διαθεματικότητας και βλέπουν θετικά τη διαθεματική σύνδεση των εικαστικών με όλες τις μαθησιακές περιοχές του αναλυτικού προγράμματος. Είναι ευχαριστημένοι/ες με τον εικαστικό εξοπλισμό της τάξης τους και προτείνουν: α. επιπλέον γνώση για έργα τέχνης και καλλιτέχνες και β. επιμόρφωση στην εικαστική αγωγή.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ - ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Με την ποσοτική και ποιοτική ανάλυση των δεδομένων της έρευνας, επιτεύχθηκε ο σκοπός της παρούσας έρευνας, ο οποίος ήταν η διερεύνηση των απόψεων των νηπιαγωγών για τη χρήση των εικαστικών τεχνών ως πολιτισμικό εργαλείο ανάπτυξης και καλλιέργειας της κουλτούρας και όχι μόνο ως «συμπλήρωμα» σε διαθεματικές δραστηριότητες. Με τα επιμέρους ερωτήματα διερευνήσαμε: α. τον τρόπο εφαρμογής των εικαστικών δραστηριοτήτων και β. τη συσχέτιση των εικαστικών δραστηριοτήτων με τους άξονες της εικαστικής αγωγής του Δ.Ε.Π.Π.Σ..

Από την ανάλυση των δεδομένων απαντήθηκαν τα ερωτήματα της έρευνας και τα οποία συμβάλλουν στη διαπίστωση και διατύπωση των γενικών πορισμάτων.

Ολοκληρώνοντας την παρούσα έρευνα, καταλήγουμε στις παρακάτω γενικές παρατηρήσεις:

Α. Οι νηπιαγωγοί δε θεωρούν ως ιδιαίτερα σημαντική την εικαστική αγωγή στην ολόπλευρη ανάπτυξη του παιδιού, γεγονός που συνδέεται, επίσης και με την προσωπική τους στάση και άποψη για ποικίλες πολιτιστικές δράσεις, συμμετοχές σε πολιτιστικούς συλλόγους, επισκέψεις σε εικαστικές εκθέσεις κ.λπ. η οποία καταγράφεται ως αδιάφορη. Η πεποίθηση ότι οι επιστήμες είναι σημαντικότερες των τεχνών επηρεάζει και τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζουν οι νηπιαγωγοί τη μαθησιακή περιοχή των εικαστικών, στην οποία δε δίνουν τη δέουσα προσοχή. Γενικά θεωρούν τα Εικαστικά ως ένα εύκολο και «ελαφρύ» μάθημα χωρίς κανένα επιστημονικό υπόβαθρο.

Β. Το ότι το Δ.Ε.Π.Π.Σ. ισχύει και κυκλοφορεί εδώ και περίπου μια εικοσαετία και καταγράφεται ένα σημαντικό ποσοστό νηπιαγωγών να δηλώνει ότι δε γνωρίζει τους άξονες των εικαστικών -οι οποίοι παρουσιάζονται και αναλύονται μέσα στο Δ.Ε.Π.Π.Σ.- είναι ακόμα μία αρνητική διαπίστωση η οποία αποτελεί ίσως και την αιτία πραγματοποίησης δημιουργικών αλλά όχι ποιοτικών εικαστικών δραστηριοτήτων στο νηπιαγωγείο. Ως κυρίαρχο υλικό δημιουργίας αναδεικνύονται οι μαρκαδόροι, ενώ παραμελούνται άλλα υλικά πιο δημιουργικά, όπως οι τέμπρες, το φυσικό και άχρηστο υλικό. Η ελλιπής γνώση των αξόνων του αναλυτικού προγράμματος αποτελεί, επίσης, την αιτία να μην πραγματοποιούνται αρκετές προσεγγίσεις καλλιτεχνών και έργων τέχνης, να μην υλοποιούνται επισκέψεις σε καλλιτεχνικούς χώρους και να μην αλληλεπιδρούν τα παιδιά με ποικίλα καλλιτεχνικά δρώμενα. Οι εικαστικές δραστηριότητες, κατ' ουσίαν καθίστανται δραστηριότητες ζωγραφικής ή κατασκευών χωρίς κανένα επιστημονικό ή καλλιτεχνικό υπόβαθρο.

Γ. Οι νηπιαγωγοί είναι θιασώτες -έστω και θεωρητικά- της διαθεματικότητας. Θεωρούν ότι τα εικαστικά μπορούν να συνδυαστούν διαθεματικά με όλες τις μαθησιακές περιοχές του αναλυτικού προγράμματος και δηλώνουν ότι πραγματοποιούν διαθεματικά σχέδια δράσης.

Δ. Τα εικαστικά θεωρούνται ως ένα ευχάριστο κι εύκολο μάθημα. Η πλειοψηφία των νηπιαγωγών δηλώνουν ότι τα νηπιαγωγεία διαθέτουν μεγάλη ποικιλία υλικών δημιουργίας, η οποία -σύμφωνα με τα πορίσματα της έρευνας- δεν αξιοποιείται αναλόγως.

Καταλήγοντας, επιλέγουμε να παραθέσουμε τις προτάσεις των ιδίων των νηπιαγωγών, οι οποίες παραδέχονται τις ελλειπείς γνώσεις τους στην εικαστική παιδεία και προτείνουν ως αντιστάθμισμα στην υπάρχουσα κατάσταση την υλοποίηση προγραμμάτων, σεμιναρίων, ημερίδων κ.λπ. εικαστικής αγωγής. Μια συνεχής και αδιάλειπτη ενημέρωση στον εκπαιδευτικό χώρο με θέματα πολιτισμού και τεχνών κρίνεται απαραίτητη, εάν επιθυμούμε ένα σχολείο που θα προσφέρει στους μαθητές ουσιαστική εκπαίδευση σε «Γράμματα» και «Τέχνες» και θα χαράσσει δρόμους, που θα οδηγούν στην απόκτηση της Ολιστικής Παιδείας.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσσα

- Αρντουέν, Ι. (2000). *Η Καλλιτεχνική Αγωγή στο Σχολείο*, μτφ. Μ. Καρρά, Αθήνα: Νεφέλη.
- Βάμβουκας, Ι. Μ. (1998). *Εισαγωγή στην Ψυχοπαιδαγωγική έρευνα και μεθοδολογία*, 5^η έκδοση, Αθήνα: Γρηγόρης.
- Βάος, Α. (2008). *Ζητήματα διδακτικής των εικαστικών τεχνών*, Αθήνα: Τόπος.
- Charman, L. (1993). *Διδακτική της Τέχνης*. Προσεγγίσεις στην καλλιτεχνική Αγωγή. Αθήνα: Νεφέλη.
- Cole, M. & Cole S. (2002). *Η ανάπτυξη των παιδιών*, τ. Β', μτφ. Μ. Σόλμαν, επιμ. Ζ. Μπαμπλέκου, Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Δανασσής-Αφεντάκης, Α. (1997). *Σύγχρονες τάσεις της αγωγής*. Αθήνα: Γκελμπέσης.
- Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών: (ΦΕΚ 1366 τ. Β, 18 – 10 – 2001).
- Δ.Ε.Π.Π.Σ., (2003). *Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών*, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Υπουργείο Εθνικής Παιδείας & Θρησκευμάτων, ΦΕΚ. 303B/13-3-2003.
- Εμβλωτής, Α., Κατσης, Α. & Σιδερίδης, Γ. (2006). *Στατιστική μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας*. Ιωάννινα,
- Ζωγράφος, Θ., Πετρίκη, Σ., Κωτσαλίδου, Ε. (2004). *Γιατί οι εκπαιδευτικοί δεν επιχειρούν την προσέγγιση ενός καλλιτέχνη: Εφαρμογή ενός προγράμματος, Μακεδόν*, τ.13, Φλώρινα.
- Ζωγράφος, Θ., Κωτσαλίδου, Δ. (2016). *Τέχνη και Μαθηματικά*, Διαθεματικές αρχές και προεκτάσεις των εικαστικών τεχνών, παιδαγωγική σειρά, Αθήνα: Πετρίτης.
- Gomprich, E. H. (1982). *Το χρονικό της Τέχνης*, Αθήνα: Μιετ.
- Κακίση-Παναγοπούλου, Λ. (1993). *Και όμως ζωγραφίζουν*, Αθήνα: Δελφοί.
- Κάλας, Ν. (1977). *Η τέχνη στην εποχή της διακύβευσης*, Αθήνα: Άγρας.

- Κιτσαράς, Δ. Γ. (1998). *Προγράμματα Προσχολικής Αγωγής*, Γλυφάδα: Κιτσαράς Γ.
- Κόφφας, Α. (1994). *Γενική Διδακτική Μεθοδολογία*, Ρέθυμνο: Αυτοέκδοση.
- Κωτσαλίδου, Δ., (2011). *Διαθεματικές προτάσεις Εργασίας για το νηπιαγωγείο και το δημοτικό*, Αθήνα: Καστανιώτης.
- Κωτσαλίδου, Δ., (2014). *Εικαστικά και Μαθηματικά: Οι εικαστικές δραστηριότητες, εργαλείο ανάπτυξης και καλλιέργειας των μαθηματικών εννοιών στην προσχολική και πρωτοσχολική εκπαίδευση*, Διδακτορική Διατριβή.
- Μαγουλιώτης, Ν. Α. (1989). *Κατασκευές, για: κολλάζ – θέατρο, Αρχιτεκτονική*, Αθήνα: Gutenberg.
- Μαγουλιώτης, Ν. Απ. (2002). *Εικαστικές Δημιουργίες Ι*, Αθήνα: Καστανιώτης.
- Μαγουλιώτης, Α. (2011). «Εικαστικές Δραστηριότητες ζωγραφικής και απόψεις των νηπίων», στο *Τέχνες & Εκπαίδευση*, πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, σελ.118-124, Αθήνα.
- Ματσαγγούρας, Η. (2002). *Η Διαθεματικότητα στη Σχολική Γνώση. Εννοιοκεντρική Αναπλαισίωση και Σχέδια Εργασίας*, Αθήνα: Γρηγόρης.
- Μοσχονά-Καλαμάρα, Α. (Χ.Χ.). *Θεωρία και Διδακτική της Τέχνης, Μορφολογία*, Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- Μουρέλος, Γ. (1988). *Αισθητικό τρίπτυχο*, Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- «ΝΕΟ ΣΧΟΛΕΙΟ, (2011). (Σχολείο 21ου αιώνα) – Νέο Πρόγραμμα Σπουδών, Οριζόντια Πράξη» MIS: 295450.
- Nicholas, D., (2004). *Η Εξέλιξη του Μεσαιωνικού Κόσμου*, Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ.
- Ξηροτύρης, Η. (1975). *Το σύγχρονο νηπιαγωγείο και η ιστορία του*, Αθήνα: Πεγλιβανίδης.
- Παρασκευόπουλος, Ι. (1993). *Μεθοδολογία Επιστημονικής Έρευνας τ. ΙΙ*, Αθήνα.
- Παρισάκη, Θ, (2004). *Φιλοσοφία και Τέχνη*, Θεσσαλονίκη: Ζήτρος.
- Πλειός, Γ. (2005). *Πολιτισμός της εικόνας και εκπαίδευση. Ο ρόλος της εικονικής ιδεολογίας*, Αθήνα: Πολύτροπο.
- Ρηντ, Χ., (1969). *Η Φιλοσοφία της Μοντέρνας Τέχνης*, Αθήνα: Κάλβος.

- Ρούσσος, Π. & Τσαούσης, Γ. (2010). *Στατιστική εφαρμοσμένη στις κοινωνικές επιστήμες*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Σάλλα-Δοκουμετζίδα, Τ. (1996). *Δημιουργική φαντασία και παιδική τέχνη*. Αθήνα: Εξάντας.
- Schirrmacher, R. (1998), *Τέχνη και δημιουργική ανάπτυξη των παιδιών*, Αθήνα: Ίων.
- Smith, P., (2006). *Πολιτισμική Θεωρία*, Αθήνα: Κριτική.
- Σταματοπούλου, Δ. (1998). *Αισθητική καλλιέργεια και μορφές έκφρασης των νηπίων*, Αθήνα: Καστανιώτης.
- Στεφανίδης, Μ. (1994). *Μια ιστορία της Ζωγραφικής*, 4^η έκδοση, Αθήνα: Καστανιώτης.
- Φερωνύμου, Γ. (1993). Προσχολική εκπαίδευση: χαρακτήρας, φορείς, προγράμματα, στο: *Η προσχολική αγωγή στην Ελλάδα και την Κύπρο*, σ.135-146, πρακτικά 6^{ου} πανελλήνιου εκπαιδευτικού συνεδρίου ΔΟΕ-ΠΟΕΔ, εκδ. Επιστημονικό Βήμα του Δασκάλου, Αθήνα.
- Χαραλαμπίδης, Α., (1990). *Η Τέχνη του 20^{ου} αιώνα*, Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Χρυσοφίδης, Κ., (1994). *Βιωματική-Επικοινωνιακή Διδασκαλία, η εισαγωγή της μεθόδου Project στο σχολείο*, Αθήνα: Gutenberg.

Ξενογλώσση

- Anning, A. and Ring, K. (2004) *Making sense of children's drawings*, Maidenshead, Berkshire and New York: Open University Press. Arsac G. & Chapiron G. (1992). *Initiation au raisonnement déductif au collège*, Presses Universitaires de Lyon, IREM. P.6.
- Bernard, H.R. (1994). *Research Methods in Anthropology: Qualitative and Quantitative Approaches*, CA: Sage.
- Camp, J. (1982). *Disegnare*. Roma: ArnoldoMondatori.
- Eisner, E. (2002). *The arts and the creation of mind*. USA: Yale University Press

- Gardner, H. (1973). *The Arts and Human Development*, USA.:John Wiley and sons.
- Gardner, H. (1981). «Children’s perception of works of art: Developmental Portait», in O’Hare, D. (ed) *Psychology and the Arts*. Sussex: The Harvest Press.
- Kooll, M. (1997). *The Project methoditsvocationalaleducation origin and international development*, journal of international teacher education.
- MacDonald, S. 1993, “The enigma of the sphinx”, στο Brickell, S. και Farmelo, G. (επιμ), *Museum visitor studies in the 90s*, Science Museum London, 77-81.
- Matisse, H. (1972). *Ecrits et propos sur l’ Art*, Paris: Hermann
- Nelson, C. A. (1995). *The ontogeny of human memory: A cognitive neuroscience perspective*. *Developmental Psychology*, 31, 723-38.
- Piaget, J. (1928). *Judgmentandreasoninginthechild*. London: Routledge&KeganPaul.
- Piaget, J. (1980). *Recherchessur les correspondances*, Paris: PUF.
- Read, H. (1945). *Education through art*. New York: Panthron.
- Strauss, A. (1987). *Qualitative Analysis for Social Scientists*. New York: Cambridge University Press.
- Trimis, E. & Savva, A. (2009) Artistic learning in relation to young children’s chorotopos: An indepth approach to early childhood visual culture education. *Early Childhood Education Journal*, 36 (6), 527-539.
- Unrug, M. C. (1974). *Analyse de contenuetacte de la parole*, Paris: Ed. Unoversitaires.
- Vygotsky, L. (1928). The problem of the cultural development of the child, *Journal of genetic psychology*.
- Zeissner, G. (1987). *ArbeitsbuchKindergarden*. Bandtenschlager ss.44.Verlag.Muenchen, 4.Auflage.

Ηλεκτρονική Βιβλιογραφία

Αισθητική αγωγή και σχολείο - Συμπεράσματα από μια σύντομη ιστορική αναδρομή, 20-06-09 Ανακτήθηκε Οκτώβριος 13, 2018 www.art-teachers.com

National Art Education Association. (1994). *The National Visual Arts Standards*. Ανακτήθηκε Οκτώβριος 13, 2018 [[σύνδεσμος](#)]

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

1. ΤΟ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας
Παιδαγωγική Σχολή
Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών
Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
Πολιτισμικές Σπουδές Σημειωτική και Επικοινωνία – Cultural Studies, Semiotics and Communication

Το ερωτηματολόγιο συμπληρώνεται από νηπιαγωγούς που εργάζονται σε νηπιαγωγεία της Ελλάδας. Οι απαντήσεις είναι εμπιστευτικές και ανώνυμες και θα χρησιμοποιηθούν μόνο για ερευνητικούς σκοπούς. Σας παρακαλούμε να απαντήσετε **ανώνυμα** στις ερωτήσεις που ακολουθούν, προσπαθώντας να πείτε τη γνώμη σας ελεύθερα και ειλικρινά.

1. ΓΕΝΙΚΑ ΑΠΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Φύλο
☐ Άνδρας ☐ Γυναίκα
Έτη προϋπηρεσίας
☐ 1-5 ☐ 5-10 ☐ 20-25
Περιοχή που εργάζεστε
☐ Αστική ☐ Ημιαστική ☐ Χωριό

Επιλέξτε παρακάτω το επίπεδο της εκπαίδευσής σας

☐ Απόφοιτος Παιδαγωγικής Σχολής
☐ Απόφοιτος Παιδαγωγικού Τμήματος
☐ Κάτοχος Μεταπτυχιακού Διπλώματος
☐ Κάτοχος Διδακτορικού Διπλώματος
Άλλο

2. Προσωπικές απόψεις των νηπιαγωγών για την εικαστική αγωγή

2. Παρακαλούμε να απαντήσετε σε όλες τις ερωτήσεις. Δηλώστε την συμφωνία σας στις παρακάτω προτάσεις με βάση την πεντάβαθμη κλίμακα

- 1: καθόλου
2: λίγο
3: αρκετά
4: πολύ
5: πάρα πολύ

	1	2	3	4	5
2.1. Πιστεύετε ότι η τέχνη είναι απαραίτητη στη ζωή μας;					
2.2. Πιστεύετε ότι ένα παιδί χρειάζεται την τέχνη, για να αναπτυχθεί ολόπλευρα;					
2.3. Πιστεύετε ότι οι επιστήμες είναι σημαντικότερες από τις εικαστικές τέχνες για τη μόρφωση των νέων ανθρώπων;					
2.4. Επισκέπτεστε Μουσεία και εικαστικές εκθέσεις;					
2.5. Είσαστε μέλος σε κάποιο Πολιτιστικό Σύλλογο;					
2.6. Παρακολουθείτε εκπομπές με καλλιτεχνικό περιεχόμενο;					
2.7. Διαβάζετε περιοδικά καλλιτεχνικού περιεχομένου;					
2.8. Γνωρίζετε για τη Ρώσικη Πρωτοπορία;					
2.9. Γνωρίζετε πάνω από 10 Έλληνες εικαστικούς καλλιτέχνες;					
2.10. Γνωρίζετε πάνω από 10 ξένους εικαστικούς καλλιτέχνες;					

3. Απόψεις για την υλοποίηση εικαστικών δραστηριοτήτων μέσα στην τάξη

3. Παρακαλούμε να απαντήσετε σε όλες τις ερωτήσεις. Δηλώστε την συμφωνία σας στις παρακάτω προτάσεις με βάση την πεντάβαθμη κλίμακα

- 1: καθόλου
2: λίγο
3: αρκετά
4: πολύ
5: πάρα πολύ

	1	2	3	4	5
3.1. Πόσο συχνά υλοποιείτε εικαστικές δραστηριότητες μέσα σε μια εβδομάδα;					
3.2. Πόσο συχνά υλοποιείτε εικαστικές δραστηριότητες μέσα στο ημερήσιο πρόγραμμα;					
3.3. Η γωνιά των εικαστικών διαθέτει μεγάλη ποικιλία υλικών;					
3.4. Πραγματοποιείτε προσεγγίσεις καλλιτεχνών και έργων τέχνης;					
3.5. Γνωρίζετε τους άξονες της εικαστικής αγωγής του ΔΕΠΠΣ;					
3.6. Υλοποιείτε εικαστικές δραστηριότητες με στόχους καθαρά εικαστικούς και όχι γνωστικούς;					
3.7. Πόσο συχνά χρησιμοποιείτε τέμπερες;					
3.8. Πόσο συχνά χρησιμοποιείτε μαρκαδόρους;					
3.9. Πόσο συχνά χρησιμοποιείτε φυσικό υλικό;					
3.10. Πόσο συχνά επισκέπτεστε Μουσεία και καλλιτεχνικές Συλλογές;					
3.11. Πόσο συχνά καλείτε έναν καλλιτέχνη να επισκεφτεί την τάξη σας;					
3.12. Πόσο συχνά πραγματεύεστε διάφορα είδη τέχνης;					

4. Απόψεις για τη σύνδεση των εικαστικών δραστηριοτήτων με ποικίλες δραστηριότητες διαφορετικών μαθησιακών περιοχών του αναλυτικού προγράμματος

A4. Παρακαλούμε να απαντήσετε σε όλες τις ερωτήσεις. Δηλώστε την συμφωνία σας στις παρακάτω προτάσεις με βάση την πεντάβαθμη κλίμακα

- 1: καθόλου
 2: λίγο
 3: αρκετά
 4: πολύ
 5: πάρα πολύ
 1 2 3 4 5

4.1. Πραγματοποιείτε «καθαρές» εικαστικές δραστηριότητες με εικαστικούς στόχους;					
4.2. Χρησιμοποιείτε τα εικαστικά, όταν πραγματεύεστε μαθηματικές δραστηριότητες;					
4.3. Χρησιμοποιείτε τα εικαστικά, όταν πραγματεύεστε δραστηριότητες γλώσσας;					
4.4. Χρησιμοποιείτε τα εικαστικά, όταν πραγματεύεστε μουσικές δραστηριότητες;					
4.5. Χρησιμοποιείτε τα εικαστικά, όταν πραγματεύεστε δραστηριότητες φυσικού περιβάλλοντος;					
4.6. Χρησιμοποιείτε τα εικαστικά, όταν πραγματεύεστε δραστηριότητες ανθρωπογενούς περιβάλλοντος;					
4.7. Χρησιμοποιείτε τα εικαστικά, όταν πραγματεύεστε θεατρικές δραστηριότητες;					
4.8. Χρησιμοποιείτε τα εικαστικά, όταν πραγματεύεστε δραστηριότητες φυσικής αγωγής;					

5. ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΑΝΟΙΧΤΟΥ ΤΥΠΟΥ

1. Συμφωνείτε με τη διαθεματική σύνδεση των μαθησιακών περιοχών του αναλυτικού προγράμματος για το νηπιαγωγείο;

.....

2. Θεωρείτε ότι είναι απαραίτητη η διαθεματική σύνδεση των εικαστικών τεχνών με τις υπόλοιπες μαθησιακές περιοχές του αναλυτικού προγράμματος;

.....

.....

3. Θεωρείτε ότι ο εξοπλισμός του νηπιαγωγείου σας αρκεί, για να υλοποιηθούν ποιοτικές εικαστικές δραστηριότητες;

.....
 .....
 4. Για να πραγματοποιούνται ποιοτικές εικαστικές δραστηριότητες μέσα στην τάξη, αναφέρετε τι θεωρείτε ότι χρειάζεται μια νηπιαγωγός:

.....
 .....

2. ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ

1. Γενικά απογραφικά στοιχεία

Φύλο	Άνδρας	Γυναίκα
	5	119

Έτη προϋπηρεσίας

1-5	5-10	20-25
24	18	82

Περιοχή που εργάζεστε

Αστική	Ημιαστική	Χωριό
84	22	18

Επίπεδο μόρφωσης

Απόφοιτος Παιδαγωγικής Σχολής	Απόφοιτος Παιδαγωγικού Τμήματος	Κάτοχος Μεταπτυχιακού Διπλώματος	Κάτοχος Διδακτορικού Διπλώματος	Άλλο
	98	23	3	

2. Προσωπικές απόψεις των νηπιαγωγών για την εικαστική αγωγή

	1	2	3	4	5
2.1. Πιστεύετε ότι η τέχνη είναι απαραίτητη στη ζωή μας;		13	45	65	1
2.2. Πιστεύετε ότι ένα παιδί χρειάζεται την τέχνη, για να αναπτυχθεί ολόπλευρα;		15	42	54	13
2.3. Πιστεύετε ότι οι επιστήμες είναι σημαντικότερες από τις εικαστικές τέχνες για τη μόρφωση των νέων ανθρώπων;	22	9	8	3	82
2.4. Επισκέπτεστε Μουσεία και εικαστικές εκθέσεις;	8	60	45		11
2.5. Είσαστε μέλος σε κάποιον Πολιτιστικό Σύλλογο;	51	10	17		56
2.6. Παρακολουθείτε εκπομπές με καλλιτεχνικό περιεχόμενο;	33	87	4		
2.7. Διαβάζετε περιοδικά καλλιτεχνικού περιεχομένου;	10	110	4		
2.8. Γνωρίζετε για τη Ρώσικη Πρωτοπορία;	74	11	25	4	10
2.9. Γνωρίζετε πάνω από 10 Έλληνες εικαστικούς καλλιτέχνες;	6	53	51	4	10
2.10. Γνωρίζετε πάνω από 10 ξένους εικαστικούς καλλιτέχνες;	73	11	27	3	10

3. Απόψεις για την υλοποίηση εικαστικών δραστηριοτήτων μέσα στην τάξη

	1	2	3	4	5
3.1. Πόσο συχνά υλοποιείτε εικαστικές δραστηριότητες μέσα σε μια εβδομάδα;			91	23	10
3.2. Πόσο συχνά υλοποιείτε εικαστικές δραστηριότητες μέσα στο ημερήσιο πρόγραμμα;		8	92	14	10
3.3. Η γωνιά των εικαστικών διαθέτει μεγάλη ποικιλία υλικών;		6	47	57	14
3.4. Πραγματοποιείτε προσεγγίσεις καλλιτεχνών και έργων τέχνης;	2	58	38	2	24
3.5. Γνωρίζετε τους άξονες της εικαστικής αγωγής του ΔΕΠΠΣ;	11	4	74	24	11
3.6. Υλοποιείτε εικαστικές δραστηριότητες με στόχους καθαρά εικαστικούς και όχι γνωστικούς;	2	12	75	25	10
3.7. Πόσο συχνά χρησιμοποιείτε τέμπρες;	9	57	27	31	
3.8. Πόσο συχνά χρησιμοποιείτε μαρκαδόρους;					124
3.9. Πόσο συχνά χρησιμοποιείτε φυσικό υλικό;			30	84	10
3.10. Πόσο συχνά επισκέπτεστε Μουσεία και καλλιτεχνικές Συλλογές;	27	50	37	10	
3.11. Πόσο συχνά καλείτε έναν καλλιτέχνη να επισκεφτεί την τάξη σας;	7	87	16	14	
3.12. Πόσο συχνά πραγματεύεστε διάφορα είδη τέχνης;		63	37	14	10

4. Απόψεις για τη σύνδεση των εικαστικών δραστηριοτήτων με ποικίλες δραστηριότητες διαφορετικών μαθησιακών περιοχών του αναλυτικού προγράμματος

	1	2	3	4	5
4.1. Πραγματοποιείτε «καθαρές» εικαστικές δραστηριότητες με εικαστικούς στόχους;	6	11	65	32	10
4.2. Χρησιμοποιείτε τα εικαστικά, όταν πραγματεύεστε μαθηματικές δραστηριότητες;	3	42	44	35	
4.3. Χρησιμοποιείτε τα εικαστικά, όταν πραγματεύεστε δραστηριότητες γλώσσας;	3	42	46	33	
4.4. Χρησιμοποιείτε τα εικαστικά, όταν πραγματεύεστε μουσικές δραστηριότητες;	3	54	8	59	
4.5. Χρησιμοποιείτε τα εικαστικά, όταν πραγματεύεστε δραστηριότητες φυσικού περιβάλλοντος;	2	18	42	62	
4.6. Χρησιμοποιείτε τα εικαστικά, όταν πραγματεύεστε δραστηριότητες ανθρωπογενούς περιβάλλοντος;		20	8	96	
4.7. Χρησιμοποιείτε τα εικαστικά, όταν πραγματεύεστε θεατρικές δραστηριότητες;		18	44	62	
4.8. Χρησιμοποιείτε τα εικαστικά, όταν πραγματεύεστε δραστηριότητες φυσικής αγωγής;	56	7	41	20	

5. ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΑΝΟΙΧΤΟΥ ΤΥΠΟΥ

1. Συμφωνείτε με τη διαθεματική σύνδεση των μαθησιακών περιοχών του αναλυτικού προγράμματος για το νηπιαγωγείο;

Ναι 122   όχι   αρκετά 2

2. Θεωρείτε ότι είναι απαραίτητη η διαθεματική σύνδεση των εικαστικών τεχνών με τις υπόλοιπες μαθησιακές περιοχές του αναλυτικού προγράμματος;

Ναι 121   όχι   αρκετά 1

3. Θεωρείτε ότι ο εξοπλισμός του νηπιαγωγείου σας αρκεί, για να υλοποιηθούν ποιοτικές εικαστικές δραστηριότητες;

ΝΑΙ 9   όχι   αρκετά 115

8. Για να πραγματοποιούνται ποιοτικές εικαστικές δραστηριότητες μέσα στην τάξη, αναφέρετε τι θεωρείτε ότι χρειάζεται μια νηπιαγωγός:

ΠΟΛΛΑ ΥΛΙΚΑ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ 124

ΕΡΓΑ ΤΕΧΝΗΣ 25

ΕΙΚΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΜΟΡΦΩΣΗ 52